

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Вінницький коледж будівництва і архітектури

КНУБА

М. О. Вінтонів, Т. М. Вінтонів, Ю. В. Мала

УДК 821.161.2.367.2:32(477) ” 20” (043.5)

**СИНТАКСИЧНІ ЗАСОБИ
ЕКСПРЕСИВІЗАЦІЇ В
УКРАЇНСЬКОМУ
ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ**

Монографія

Вінниця
«ТВОРИ»
2018

УДК 821.161.2.367.2:32(477) ” 20” (043.5)

В 502

*Рекомендовано до друку методичною радою
Вінницького коледжу будівництва і архітектури КНУБА
(протокол № 6 від 29 червня 2018 року)*

Відповідальний редактор:

М. О. Вінтонів, доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української мови Київського університету імені Бориса Грінченка

Рецензенти:

О. А. Стишов, доктор філологічних наук, професор (Київський університет імені Бориса Грінченка);

Л. В. Шитик, доктор філологічних наук, доцент (Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького);

Вінтонів М. О., Вінтонів Т. М., Мала Ю. В.

В 502 Синтаксичні засоби експресивізації в українському політичному дискурсі – Вінниця: ТОВ «ТВОРИ», 2018. — 336 с. ISBN 978-617-7710-12-6

У монографії встановлено максимально повну парадигму засобів вираження експресивізації в політичному дискурсі засобів масової комунікації України, з'ясовано його природу, значення, схарактеризовано особливості еволюції поглядів на поняття «експресивність», «експресія», «емоційність», «інтенсивність», «емотивність». Обґрунтовано статус поняття «політичний дискурс» у сучасній лінгвістиці, визначено його жанрові особливості, описано механізми соціального впливу в політичному дискурсі.

Для науковців, викладачів, аспірантів і студентів філологічних спеціальностей закладів вищої освіти, усіх, кого цікавлять актуальні питання комунікативного синтаксису української мови.

УДК 821.161.2.367.2:32(477) ” 20” (043.5)

© Вінтонів М. О., 2018

© Вінтонів Т. М., 2018

© Мала Ю. В., 2018

© ТОВ «ТВОРИ», 2018

ISBN 978-617-7710-12-6

ЗМІСТ

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	6
ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ 1.....	13
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ	13
1.1. Еволюція поглядів на поняття політичного дискурсу.....	13
1.2. Жанрові особливості політичного дискурсу	37
1.3. Функції політичного дискурсу	57
1.4. Механізми соціального впливу в політичному дискурсі	69
Висновки до Розділу 1	88
РОЗДІЛ 2.....	91
ФУНКЦІЙНО-СЕМАНТИЧНЕ ВИРАЖЕННЯ ЕМОЦІЙНО- ЕКСПРЕСИВНИХ КОНСТРУКЦІЙ ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ	91
2.1. Експресивність як категорія структурного синтаксису ..	91
2.2. Експресивні синтаксичні конструкції: класифікація та загальна характеристика крізь призму політичного дискурсу	114
2.3. Функційне значення експресивних синтаксичних конструкцій.....	128

2.4. Співвідношення експресивності та суб'єктивної модальності в політичному дискурсі.....	156
Висновок до розділу 2	180
РОЗДІЛ 3.....	183
ФУНКЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНИЙ АНАЛІЗ ЗАСОБІВ ЕКСПРЕСИВНОГО СИНТАКСИСУ В ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ	183
3.1. Функційне вираження нечленованих структур у політичному дискурсі	183
3.2 Неповні структури як виразники експресивності в політичному дискурсі	201
3.2.1. Специфіка функціонування власне-неповних речень	202
3.2.2 Еліптичні речення в політичному тексті	226
3.3. Експресивність питальних та окличних речень у політичному дискурсі	232
3.4. Експресія заперечних речень у політичному дискурсі .	254
3.5. Повтор як засіб експресивізації в політичному дискурсі	260
Висновки до розділу 3	279
ВИСНОВКИ	282
ДОДАТКИ	286
Додаток А.	286

Додаток Б.....	287
Додаток В.....	288
Додаток Г.....	289
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	290
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	330

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ЗМК – засоби масової комунікації

НЛП – нейролінгвістичне програмування

ВСТУП

У сучасних синтаксичних дослідженнях увагу лінгвістів привертають питання репрезентації функційного аспекту речення й тексту формально-граматичними засобами, що зумовлено прагненням поглибити типологію синтаксичних категорій на нових засадничих принципах, унормувати граматичну термінологію. Студії з функційного напрямку уможливлені міцним теоретичним підґрунтям, закладеним у працях, присвячених формально-граматичному, структурно-семантичному та комунікативно-прагматичному опису речення й тексту. Це дослідження українських (Ф. С. Бацевич, І. Р. Вихованець, М. О. Вінтонів, А. П. Грищенко, К. Г. Городенська, Н. В. Гуйванюк, А. П. Загнітко, Н. Л. Іваницька, О. С. Мельничук, М. В. Мірченко, В. П. Олексенко, М. С. Скаб, М. І. Степаненко, Л. В. Шитик та ін.), російських (О. В. Бондарко, Г. О. Золотова, Т. М. Ніколаєва, О. В. Падучева, І. П. Распопов, Н. О. Слюсарєва та ін.), а також західноєвропейських і американських (П. Адамець, Н. Бозе, Д. Грабер, Г. Лакофф, В. Матезіус, та ін.) мовознавців.

Попри активне вивчення закономірностей функціонування мовних засобів експресивізації давню традицію, величезний доробок цілої когорти граматистів, питання адекватного опису

категорій експресивного синтаксису в сучасному мовознавстві не втратило своєї гостроти й актуальності.

Останні десятиліття позначено посиленням зацікавленості лінгвістів до використання мови у взаємодії комунікантів, усе більше привертає увагу не сукупність мовних засобів, що репрезентують позамовний зміст тексту, а індивідуально-особистісні властивості як мовця, так і реципієнта: їхні переконання, мотиви, оцінки тощо. Відомо, що у відборі мовних засобів автор завжди орієнтується на адресата, прагне донести до нього зміст із максимальною переконливістю, аби залучити на свій бік. У зв'язку з цим саме адресант мовлення стає центральною прагматичною категорією в сучасних дослідженнях. У полі зору перебувають засоби ефективного впливу на реципієнта, до яких належать й одиниці комунікативного синтаксису.

Актуальність дослідження зумовлено потребою багатопланового вивчення фундаментального питання взаємозв'язку формально-граматичних, семантико-синтаксичних та комунікативних категорій у сучасній українській літературній мові з чітким простеженням їхньої кореляції на рівні політичного дискурсу. Створення максимально повної парадигми засобів експресивізації в засобах масової комунікації, класифікація та

кваліфікація синтаксичних категорій із послідовним встановленням їхньої взаємодії та взаємоперетину, визначенням статусу в граматичній системі сприятиме подоланню суперечливих підходів, що побутують у сучасній лінгвістиці.

Мета роботи – здійснити комплексний аналіз синтаксичних засобів експресивізації для встановлення закономірностей класифікації та репрезентації категорій функційного синтаксису в сучасному українському політичному дискурсі.

Досягнення мети передбачає необхідність вирішення таких завдань:

1) обґрунтувати статус поняття політичного дискурсу в сучасній лінгвістиці;

2) описати механізми соціального впливу в засобах масової комунікації;

3) умотивувати місце експресивної функції в українському політичному дискурсі серед інших функцій мови;

4) схарактеризувати засоби вираження експресії в українському політичному дискурсі;

5) визначити експресивні синтаксичні конструкції в текстах політичного спрямування;

6) скласифікувати функції експресивів у сучасному політичному дискурсі.

Об'єктом вивчення є система синтаксичних засобів вираження експресії в засобах масової комунікації.

Предмет дослідження – структурні особливості і семантичні різновиди засобів експресивного синтаксису та їхній функційний потенціал в українському політичному дискурсі.

Матеріалом дослідження обрано публіцистичні тексти політичного спрямування початку ХХІ століття.

Для досягнення поставленої мети та розв’язання визначених завдань використано такі **методи**. Основним був описовий метод, що дав змогу ґрунтовно проаналізувати структуру, семантику та функції експресивів, а також простежити їхнє інформаційне навантаження в реченні та тексті. Використано також: 1) метод *спостереження* за особливостями функціонування засобів експресивного синтаксису в політичному дискурсі; 2) *контекстуально-інтерпретаційний* метод уможливив виявити взаємодію синтаксичних експресивів з іншими елементами дискурсу; 3) *структурний* метод залучено для аналізу специфіки утворення експресивних синтаксичних конструкцій; 4) метод *компонентного аналізу* дозволив з’ясувати значення синтаксичних експресивів у дискурсі; 5) *дистрибутивний* метод дав змогу виявити приховану інформацію в текстах сучасного політичного дискурсу; 6) метод *функційного аналізу* дозволив визначити інформаційно-

стилістичне навантаження синтаксичних засобів у тексті.

Наукова новизна реферованого дослідження полягає в тому, що синтаксичні засоби експресивізації в українському політичному дискурсі вперше стали окремим предметом спеціального вивчення на основі багатоаспектного аналізу. У зв'язку з цим у роботі належну увагу приділено ролі категорій формально-граматичного аспекту речення та тексту. Крім того, здійснено комплексний аналіз засобів експресивного синтаксису в політичному дискурсі, схарактеризовано способи та засоби реалізації експресивів, деталізовано класифікацію експресивів у сучасній лінгвістиці, обґрунтовано принципи їхньої структуризації й функційної диференціації.

У роботі з'ясовано статус та запропоновано типологію категорій експресивного синтаксису, поглиблено теоретичні засади експресивного синтаксису в сучасній українській мові, розширено уявлення про функційно-прагматичну організацію дискурсу, деталізовано семантико-синтаксичну типологію одиниць експресивного синтаксису.

Теоретичне значення роботи полягає в опрацюванні методологічних засад опису категорій експресивного синтаксису для потреб функційної граматики української мови. Зроблені

висновки й узагальнення поглиблюють лінгвістичну кваліфікацію експресивів, відкривають перспективу аналізу засобів експресивного синтаксису як динамічних багатопланових феноменів. На підставі багатоаспектного аналізу визначено стилістичну роль синтаксичних експресивів у структурі тексту, окреслено їхні стилістичні можливості й текстотвірну роль.

Практичне значення роботи. Матеріали наукової праці можна використати в подальшому вивченні загальнотеоретичних проблем синтаксису, зокрема у створенні цілісної функційної граматики української мови. Слугуватимуть матеріалом для підручників і навчальних посібників із синтаксису, стилістики, лексикології української мови. Основними положеннями роботи можна скористатися у викладацькій роботі – в розробці спецкурсів із функційної лінгвістики, лінгвістики тексту, прагмалінгвістики, дискурсології, в написанні курсових, дипломних робіт, магістерських досліджень тощо.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ

1.1. Еволюція поглядів на поняття політичного дискурсу

Феномен дискурсу останнім часом набув парадигмального характеру, про що свідчить кількість дискурсивних досліджень, що репрезентують антропоцентричний напрям у лінгвістиці другої половини XX і початку XXI століть. Дискурс є складним соціолінгвальним феноменом сучасного комунікативного середовища, який можна детермінувати крізь призму соціокультурних, політичних, прагматико-ситуативних, психологічних та інших чинників. Окрім того, дискурс як феномен має „видиму” (лінгвальну) та „невидиму” (екстралінгвальну) структуру, для нього характерна спільність світу, який „упродовж розгортання дискурсу „будується” його репродуцентом (автором) та інтерпретується реципієнтом (слухачем, читачем тощо)” [217, с. 17].

Розмаїття форм вираження та змісту дискурсу як явища сучасного комунікативного простору спричинило наявність низки його дефініцій і

пропозицій щодо інтерпретації навіть у межах одного наукового напрямку. Терміном „дискурс” нині послуговуються у філософії, лінгвістиці, логіці, соціології та в їхніх окремих галузях. Використовують це поняття й у міждисциплінарних науках, зокрема в соціолінгвістиці, психолінгвістиці, прагматистиці тощо. Висвітленню питань походження та функціонування дискурсу, а також суміжним проблемам присвячено праці таких лінгвістів, як Н. Д. Арутюнова [12], Ш. Баллі [19], М. М. Бахтін [23], Е. Бенвеніст [29], В. Г. Борботько [40], В. В. Буряк [43], А. Вежбицька [49], М. О. Вінтонів [57], Т. ван Дейк [74], І. О. Ільїн [118], Г. Г. Почепцов [193], В. В. Різун [203], К. С. Серажим [217], Г. М. Яворська [276] та ін.

Різняться погляди дослідників щодо самого поняття „дискурс”. Б. Палек вважає, що дискурс є одиницею вищого рівня, ніж речення, витвором мовлення [182, с. 244]. О. М. Мороховський визначає дискурс як послідовність взаємопов’язаних висловлень [235, с. 5]. Натомість В. О. Звегінцев потрактовує дискурс як „два або декілька речень, які перебувають одне з одним у змістовому зв’язку” [110, с. 170]. На думку В. Г. Борботька, це текст, але такий, що складається з комунікативних одиниць мови — речень та їх об’єднань у більшій єдності, між

якими наявний безперервний смисловий зв'язок, що дає змогу сприймати їх як єдине утворення. Автор наголошує на тому, що текст як мовний матеріал не завжди являє собою зв'язне мовлення, тобто дискурс, проте дискурс завжди є текстом [41, с. 81].

Упродовж останніх років функціонування мови витлумачують як когнітивну діяльність, тому вивчення дискурсу нерідко перебуває в межах когнітивного підходу. Водночас дискурс досліджують в етно- та лінгвокультурологічному аспектах, спрямованих на виявлення культурних особливостей конкретного національного мовлення, ментальності, світогляду, „картини світу” тощо.

У працях Л. Вітгенштайна [293], П. Ф. Стросона [287] відображено логічний підхід до поняття дискурсу. Науковці мають на меті вивчення намірів (інтенцій) автора дискурсу, істинності / помилковості висловлень, дотримання / порушення принципів і конвенцій спілкування. Об'єктом дослідження представників логічного підходу є мовленнєвий акт: його внутрішня структура, набір функційних одиниць, взаємодія з іншими мовленнєвими актами тощо. Проте в такому разі не враховано поліфункційність висловлень у спілкуванні, зрідка залучено контекст, що можна вважати недоліком підходу. Незважаючи на це, теорія є досить

продуктивною в аспекті вивчення тактик і стратегій впливу на адресата, істинності / помилковості висловлень, успішності / неуспішності комунікації, визначення мовних універсальї і специфічних етнічних засобів.

Механізми породження та сприйняття дискурсу привертають увагу прибічників психологічного напрямку. Їх цікавить вплив на свідомість людини, індивідуальність сприйняття інформації тощо [170, с. 405]. Т. М. Ушакова, дослідниця проблеми цілеспрямованості породження дискурсу, констатує, що мовлення завжди являє собою цілеспрямовану дію, а в основі його лежить інтенція, пов'язана з певним змістом думки чи почуття. Учасники дискурсу „вловлюють” психологічний шар, утворений інтенцією мовця [227].

Наукові розвідки М. Фуко стали поштовхом до соціологічних студій. Дослідник кваліфікує дискурс як соціально зумовлену організацію системи мови та дії [247, с. 126]. За такого підходу дискурс постає своєрідним інструментом пізнання культури, засобом її аналізу. На думку М. Фуко, субстантивація мови відбувається не стільки за рахунок мовних та логічних засобів, скільки за рахунок соціальних чинників у межах ширшого соціокультурного простору, тобто ухвалених у суспільстві способів і правил детермінації мови. Учений вважає, що за допомогою дискурс-аналізу

мовні висловлення можна досліджувати не тільки лінгвістично, а й соціально, встановлюючи тим самим норми та правила.

Соціологічним напрямом передбачено дослідження дискурсу в аспекті особливостей сприйняття його окремими верствами суспільства, етнічними групами, представниками різних професій тощо. У фокусі уваги лінгвістів перебувають явища лінгвістичної варіативності, зумовлені соціальними чинниками (статтю, соціальним класом, етносом та ін.). Варіативність функціонування мови в реальному житті підштовхнула мовознавців до вивчення різних професійних типів дискурсу: медичного, політичного, юридичного, академічного тощо. Увагу дослідників привертають також гендерні та вікові різновиди дискурсів.

Аналіз літератури засвідчує різноманіття підходів до дискурсу як поняття, що спричиняє наявність низки дефініцій. С. Я. Ярмоленко пропонує таке визначення поняття „дискурс”:

“1. Одиниця спілкування, більша за речення, в якій наявні міжреченнєві зв’язки забезпечують цілісність і зв’язність висловлювання, логічне розгортання думки. <...> Виникнувши як поняття „продукту мовлення”, різновиду усного спілкування, дискурс розширив своє значення: цю назву почали застосовувати також до різних писемних форм комунікації. Однак первинний

зміст дискурсу – „розмова”, „діалог”, „усне спілкування” – у цьому значенні названого поняття переважає. 2. Висловлення як безпосередня мовна діяльність, що реалізується у конкретній життєвій ситуації, у певній формі спілкування, поведінки, міміки, жестів, настрою мовця, а також у характерних соціокультурних, психолінгвальних умовах, коли на перший план виступає соціальна роль мови. 3. Текст (письмовий і усний), об’єднаний наскрізною ідеєю, одним мотивом; розглядається у широкому контексті його творення і сприймання, тобто відбиває національно-культурні, соціальні, психічні умови авторської мовотворчості” [278, с. 142].

Різноманітність тлумачень поняття „дискурс” породжує виникнення авторських класифікацій. Одна з найповніших класифікацій дискурсів належить Г. Г. Почепцову [195]. Він виокремлює теле- та радіодискурс, газетний, театральний, кінодискурс, літературний дискурс, дискурс у сфері рекламного дискурсу, політичний, релігійний (фідеїстичний) дискурси.

Деякі дослідники (В. А. Маслова [158], Ю. О. Сорокін [232], В. З. Дем’янков [77], А. П. Чудинов [253] та ін.) вважають за доцільне ввести поняття „лінгвополітологія”, або „політична лінгвістика”, під яким розуміють галузь лінгвістики, що виникла на перетині двох

самостійних наук – лінгвістики та політології – і тісно пов'язана з іншими сучасними лінгвістичними дисциплінами (особливо з прагмалінгвістикою, комунікативною та когнітивною лінгвістикою). Як зазначає А. П. Чудинов, для сучасної політичної лінгвістики повною мірою характерними є провідні риси сучасного мовознавства: антропоцентризм (мовна особистість стає початковим пунктом для вивчення мовних явищ), експансіонізм (розширення сфери дослідження за рахунок залучення низки суміжних проблем), функційність (вивчення мови в дії, у функціонуванні), експланаторність (прагнення не лише описати мовні явища, а й дати їм пояснення) [254, с. 4].

Розвиток політичної лінгвістики в 90-х роках ХХ століття визначила низка робіт, авторами яких були О. Г. Алтунян [5; 6], М. Р. Проскуряков [197; 198], А. П. Чудинов [253; 255], О. І. Шейгал [262] та ін. Характеризуючи політичну комунікацію, А. П. Чудинов виокремлює такі антиномії:

- 1) ритуальність та інформативність;
- 2) інституційність і особистісний характер;
- 3) езотеричність і загальна доступність;
- 4) редукціонізм і багатоаспектність інформації в політичному тексті;

5) авторство й анонімність політичного тексту;

6) інтертекстуальність й автономність політичного тексту;

7) агресивність і толерантність у політичній комунікації [254, с. 42–56].

Центральним поняттям політичної лінгвістики є політичний дискурс, що являє собою особливий різновид дискурсу й має на меті завоювання й утримання політичної влади. У лінгвістичній літературі політичний дискурс репрезентований як багатоаспектне й різнопланове явище, комплекс елементів, що утворюють єдине ціле [159, с. 43]. Політичний дискурс – це сукупність „усіх мовленнєвих актів, які використовують у політичних дискусіях, а також правил публічної політики, освячених традицією та перевірених досвідом” [22, с. 6]. Таке визначення демонструє широкий підхід до змісту поняття „політичний дискурс”.

Одним із ґрунтовних досліджень політичного дискурсу останніх років є робота О. І. Шейгал „Семіотика політичного дискурсу”. На думку дослідниці, політичний дискурс, як і інші види дискурсу, має два виміри: реальний і віртуальний. Під реальним дослідниця розуміє поточну мовленнєву діяльність у певному соціальному просторі, а також продукти такої діяльності (тексти), у взаємодії лінгвальних, паралінгвальних

та екстралінгвальних чинників. Віртуальний вимір дискурсу, на переконання О. І. Шейгал, – це семіотичний простір, який містить вербальні та невербальні знаки, сукупним денотатом яких є світ політики, тезаурус висловлень, набір моделей мовленнєвих дій і жанрів, специфічних для спілкування в цій сфері.

Ю. О. Сорокін трактує політичний дискурс через його співвідношення з ідеологічним дискурсом: „Політичний дискурс є різновидом – видовим – ідеологічного дискурсу. Відмінність полягає в тому, що політичний дискурс є експліцитно прагматичним, а ідеологічний – імпліцитно прагматичним. <...> Перший різновид дискурсу – субдискурс, другий різновид дискурсу – метадискурс” [232, с. 57].

Аналіз наукових джерел засвідчує, що в лінгвістичній літературі термін „політичний дискурс” уживають у двох значеннях: вузькому та широкому. У широкому витлумаченні він вміщує такі форми спілкування, у яких до сфери політики належить хоча б один зі складників: суб’єкт, адресат чи зміст повідомлення. У вузькому значенні політичний дискурс – це різновид дискурсу, метою якого є завоювання, збереження та здійснення політичної влади. У роботі застосовано широке розуміння дискурсу, тому до нього зараховано також процес і результат породження та сприйняття текстів,

екстралінгвальні чинники, що впливають на їх продукування і сприйняття. Окрім того, урахувано сукупність мовних і немовних чинників для позначення різних видів мовлення й мовленнєвих творів, маркованих у сучасній лінгвістиці терміном „дискурс”.

Німецький дослідник політичного дискурсу Ю. Ерфурт стверджує, що політична комунікація як діяльність є переважно соціально спрямованою, для неї характерні такі особливості:

- імплікує взаємодію з іншими мовленнєвими та немовленнєвими діями;

- інтенційна та спрямована на формування специфічного вмісту свідомості;

- має зазвичай колективного адресата; у будь-якому випадку кінцевий адресат комунікації – завжди конкретний колектив;

- сформована під впливом міжособистісних правил і норм;

- породжує тексти, які в мовному й комунікативному сенсі різняться своїми функціями і співвідносні з певним типом політичної дії;

- у тематичному та інтеракційному сенсі схильна до історичних змін;

- модифікує свої форми під впливом технічного розвитку, а також процесів змінення політичних суб'єктів [281].

Низка робіт, присвячених дослідженню політичного дискурсу, належить І. Ф. Ухвановій-Шмиговій [166; 243; 245]. За її загальною редакцією вийшла друком колективна монографія „Методологія досліджень політичного дискурсу” [244], присвячена таким новим проблемам у вивченні політичної комунікації, як побудова дискурс-портретів політичних лідерів сучасності, дискурс-типології політичного лідерства та виявлення дискурсної специфіки явища харизми в політичній комунікації. Автори дослідили комунікативну природу лідерства, специфіку взаємодії лідера й аудиторії, характер впливу на електорат.

Широку сферу наукових пошуків у царині мас-медійного дискурсу репрезентувала М. Р. Желтухіна. Дослідниця виокремила загальні характеристики мас-медійного дискурсу: інформативність і сугестивність. Проте наявність сугестивних і психотехнічних механізмів лише констатовано, але не піддано вичерпному аналізу. Акцент скеровано переважно на жанрові особливості мас-медійних дискурсів і на їхню когнітивну організацію [98, с. 87–89]. На думку М. Р. Желтухіної, когнітивні методи дають змогу виокремити „два блоки чинників, які впливають на сприйняття адресатом інформації: чинники, пов’язані з адресантом (особистісний, інформаційно-технічний тощо) і чинники,

пов'язані з адресатом (особистісний, світоглядний, культурологічний, національний, релігійний, віковий, гендерний, соціальний, політико-економічний та інші)” [95, с. 30–31]. Дослідниця з'ясувала, як когнітивна установка впливає на активізацію інформації з певної теми. Однак основні зусилля зосереджено на особливостях жанру політичної комунікації, описано умови створення політичних новин [95, с. 36]. Узагальнивши накопичений досвід, М. Р. Желтухіна диференціює чотири аспекти оброблення політичної інформації: особистісні чинники кандидата, розглядувані питання, групові взаємини та партійна ідентифікація. Проте вона не переносить понятійну сферу досліджуваного явища на мову дослідницьких процедур. М. Р. Желтухіна виокремлює психологічні методи політичної реклами: звернення до теми безпеки, апелювання до страху, патріотичні заклики, символи, звернення до теми сім'ї та прив'язаності, особисті свідчення. Однак психологічність цих прийомів лише констатується автором.

Незаперечний внесок М. Р. Желтухіної в розуміння природи комічного в політичному дискурсі. Дослідниця визначила функції комічного в політичному дискурсі: атональна, гармонізувальна, волюнтативна (аргументація, маніпуляція тощо) та характеризувальна [96, с. 26].

В. З. Дем'янков слушно зауважує, що політичний дискурс можна розглядати принаймні в трьох аспектах:

- у суто філологічному – як будь-який інший текст; проте варто враховувати політичні та ідеологічні концепції, що панують у світі інтерпретатора як своєрідне тло;

- у соціопсихолінгвістичному – під час вимірювання ефективності для досягнення прихованих або явних (але, безперечно, політичних) завдань мовця;

- в індивідуально-герменевтичному – у ході виявлення особистісних смислів автора й / або інтерпретатора дискурсу в певних умовах [77].

На думку науковця, суспільне призначення політичного дискурсу полягає в тому, щоб переконати адресатів у необхідності „політично правильних” дій чи оцінок [77, с. 35].

Досліджуючи мовлення політиків, Р. Ратмайр стверджує, що вони завжди оперують символами, а успіх промови залежить від того, наскільки ці символи співзвучні з масовою свідомістю [286, с. 211]. На переконання вченого, політик повинен зуміти зачепити потрібну струну в людській свідомості; його висловлення мають вкладатися у внутрішні світи суджень й оцінок його адресатів, тобто споживачів політичного дискурсу. Незавжди переконання має форму аргументації. Інколи

достатньо дати зрозуміти, що позиція, на користь якої виступає пропонент, вигідна для адресата.

Зауважимо, що в семіотичному аспекті політичний дискурс є неоднорідним. Окрім вербальних знаків і паралінгвістики, істотне значення мають політична символіка та емблематика, семіотика будівель або, ширше, семіотика простору (знакове використання простору). У політичному дискурсі знакового статусу набуває сама фігура політика та певні поведінкові моменти (знакові дії). Мова політики не зводиться тільки до слів: те, що політики вважають важливим, так чи інакше відображене в стилі життя, одязі, розвагах, будинках, а не лише в промовах і статтях.

Нерідко поняттями „мова політики”, „політична комунікація”, „політичний дискурс” послуговуються як взаємозамінними. Два останні справді можна вживати як синоніми. Щодо політичної мови, то існують різні погляди на її лінгвістичний статус. Одні вчені послуговуються цим терміном як таким, що даний апріорі, а тому не потребує коментаря (А. М. Баранов, О. Г. Казакевич [22]), інші ставлять під сумнів саме існування феномену політичної мови (Д. Грейбер [283]), треті, не спростовуючи факт його існування, намагаються визначити, в чому полягає його своєрідність (П. Серіо, Ю. С. Степанов).

Усі дослідники не заперечують існування „мови політики”, кваліфікуючи її як один із професійних різновидів мови, варіант загальнонаціональної мови. У семіотичному аспекті вона являє собою набір спеціалізованих знаків, із-поміж яких є вербальні (політичні терміни, антропоніми тощо) і невербальні (політичні символи, жести та ін.). Варто додати, що деякі неспеціалізовані знаки внаслідок стійкого функціонування набувають своєї змістової специфіки.

Особливістю мови політики як соціального різновиду мови є її доступність для розуміння практично всіма членами мовного співтовариства як наслідок деспеціалізації політичних термінів. Саме ця риса й дає підстави деяким дослідникам заперечувати існування мови політики. Масштабна деспеціалізація в політичній комунікації пов’язана з тим, що політика – єдина професійна сфера, спілкування в якій орієнтоване на масового адресата. Політична комунікація не лише опосередкована засобами масової інформації, а фактично ЗМК є основним середовищем її існування, унаслідок чого мова політики позбавлена рис корпоративності, притаманних будь-якій спеціальній мові.

Як влучно зазначає О. І. Шейгал, процес деспеціалізації термінів (детермінологізації) зазвичай проходить у три етапи:

1) розширення вживання (при цьому терміни, що їх використовують засоби масової комунікації, зберігаючи свої термінологічні характеристики, виявляють тенденцію до деякого спрощення значеннєвої структури);

2) уживання терміна в неспеціальних текстах і пов'язане з цим його переосмислення (такі нестандартні вживання зазвичай бувають експресивно маркованими);

3) нове нетермінологічне значення втрачає свою експресивність, стає узуальним (у словнику його фіксують як похідне, переважно нейтральне значення) [263].

Прикладами цілком детермінізованої політичної лексики, яка вийшла за межі сфери політичного спілкування, є „коаліція”, „консенсус”, „диктатура”, „реформа”, „конфронтація” тощо. Однак особливістю деспеціалізації в мові політики, на відміну від інших професійних сфер, є масштабний, майже універсальний характер першого етапу детермінологізації основної маси спеціального словника. Імовірно, це є одним із чинників значеннєвої невизначеності політичної мови.

Для уточнення поняття „мова політики” необхідно відмежувати його від поняття „політична мова” / „політизована мова”. Під „мовою політики” потрібно розуміти термінологію та риторику політичної діяльності,

де політики виступають у своїй професійній ролі (подібно до дискурсів інших професійних сфер – релігії, медицини, юстиції тощо).

„Політична мова” не є прерогативою професійних політиків і державних чиновників; це ресурс, відкритий для всіх членів мовної спільноти, він пов’язаний зі специфічним використанням загальнонародної мови як засобу переконання та контролю, або, іншими словами, це мова, застосовувана з маніпулятивною метою. До сфери політичної мови належить також весь спектр проблем, пов’язаних із політичною коректністю й боротьбою за чистоту мови.

Поняття „мова політики” та „політична мова” перебувають у відношеннях перетину: мова політики в більшості випадків є одночасно й мовою маніпуляцій, хоча й не зводиться до неї повністю (певні аспекти мови політики, зокрема референтні знаки, виконують суто інформативну функцію). Водночас „політичну мову” використовують з метою маніпуляції в багатьох інших сферах спілкування: побутовій, рекламній, педагогічній, релігійній тощо.

У роботі терміни „політичний дискурс” і „політична комунікація” вжито як рівнозначні, а „мову політики” потрактовано як структуровану сукупність знаків, що утворюють семіотичний простір політичного дискурсу. Вирішальним критерієм кваліфікації комунікації як політичної є

її зміст і мета. Тому до політичної комунікації можна зарахувати будь-які мовні утворення, суб'єкт, адресат або зміст яких підпадає під сферу політики.

У теоретичному аспекті важливо розмежувати поняття „дискурс” і „текст”. Мова як абстрактна знакова система реально існує у вигляді дискурсу, точніше дискурсів. Не існує абстрактного спілкування, оскільки воно завжди протікає в певній сфері людської діяльності, у конкретному соціальному просторі. Саме тому в лінгвістичній літературі зазвичай проаналізовано не дискурс загалом, а конкретний дискурс. Для терміна „дискурс” характерне поєднання з агентивним або генетивним визначенням: публічний дискурс, політичний дискурс, радянський дискурс, дискурс влади, дискурс опозиції, патріотичний дискурс тощо.

Текст являє собою результат спілкування (інтеракції та трансакції), його структурно-мовну складову й водночас кінцеву реалізацію; структуру, у яку втілено „живий” дискурс після завершення. Текст, створений кимось у певний момент у конкретній ситуації, унаслідок інтерпретаційної діяльності адресата (читача, слухача) наповнюється індивідуальним, особистісним значенням, тобто перетворюється на дискурс. Адресант і адресат, беручи участь у процесах комунікації і створюючи тим самим

різноманітні дискурси, одночасно створюють текст. Дискурс і текст пов'язані між собою як процес і його результат. Як „зупинений”, „вичерпаний” дискурс, текст перетворюється на структуру з певними характеристиками. Водночас, потрапляючи до „споживача”, текст наповнюється особистісними інтенціями та смислами цього споживача, стаючи джерелом творення нових дискурсів.

Інтерпретуючи політичний дискурс у його цілісності, не можемо обмежитися лише мовними чинниками, інакше сутність і мета політичного дискурсу будуть непоміченими. Розуміння політичного дискурсу передбачає знання тла, очікувань автора й аудиторії, прихованих мотивів, сюжетних схем, логічних переходів, характерних для певної епохи.

Оскільки узагальненого визначення політичного дискурсу на сьогодні не існує, його можна тлумачити як вербальну комунікацію в певному соціально-психологічному контексті, у якій адресанта й адресата наділено конкретними соціальними ролями відповідно до їхньої участі в політичному житті, що і є предметом комунікації. Політичний дискурс як різновид інституційного спілкування має систему конститутивних ознак і наділений низкою функцій.

Призначенням політичного дискурсу є не просто „опис” (тобто не референція), а запевнення

в чомусь і пробудження в адресата намірів, створення підґрунтя для переконання й спонукання до дії [77]. Тому ефективність політичного дискурсу потрібно оцінювати з огляду на цю мету.

Політична влада значною мірою реалізована за посередництвом мови, яка допомагає політикові увійти до особистісної сфери реципієнта як за допомогою простих прийомів (часте вживання займенника „ми” замість „я”, вибір мови в умовах білінгвізму), так і складніших прийомів маніпуляції (мовна гра та ін.). Маніпуляцією є процес нав'язування населенню поглядів, суджень, думок, способів дій, які адресант може вважати свідомо неправдивими, але вигідними для себе; це пов'язано з використанням спеціальних прийомів, спрямованих на зниження критичного мислення з боку реципієнтів. Причому владу мови використовують у будь-яких суспільствах. В умовах диктатури мова є навіть необхіднішим засобом тотального контролю над суспільством, ніж, наприклад, спецслужби. У сильному демократичному суспільстві вміле використання мови активно формує потрібну владі суспільну думку, також є важливим засобом завоювання та втримання влади.

Як слушно зауважує В. О. Маслова, під час дослідження функціонування мови в політичному дискурсі неминуче постають дві проблеми: мова

влади та влада мови. Різняться вони тим, що *мова влади* – це те, як говорить, якими мовними засобами та прийомами послуговується чинна влада, вона є предметом дослідження „чистої” лінгвістики. А *влада мови* – те, як впливають на масову свідомість ці мовні засоби та прийоми, її мають досліджувати в межах політичної лінгвістики [158].

В. О. Маслова вдало акцентує увагу на тому, що вплив політиків на суспільство за допомогою мови можливий лише тоді, коли більшість населення не цілком усвідомлює ролі мови.

Загалом політичною комунікацією можна вважати будь-яке передавання повідомлень, призначене вплинути на розподіл і використання влади в суспільстві, особливо якщо ці повідомлення виходять з офіційних урядових інститутів. Зміст політичної комунікації полягає в публічному обговоренні трьох фундаментальних питань (фактично, питань влади):

- 1) розподіл суспільних ресурсів;
- 2) контроль за ухваленням рішень / право ухвалювати рішення (судові, законодавчі і виконавчі);
- 3) застосування санкцій (право карати чи нагороджувати).

Світ *політичного* охоплює широкий діапазон явищ: до нього входять політичні спільноти людей, політичні суб'єкти, інститути та

організації, нормативні підсистеми, традиції й ритуали, методи політичної діяльності, політична культура й ідеологія, засоби інформації тощо. Усі елементи поля політики так чи інакше опосередковані дискурсом, відображені в дискурсі, реалізовані через дискурс: вони або становлять власне предмет спілкування (його референційний аспект), або постають у ролі елементів прагматичного контексту, зокрема й прагматичних пресупозицій.

Розвиваючи погляди О. І. Шейгал, зауважимо, що внаслідок прозорості кордонів дискурсу нерідко відбувається накладання характеристик різних видів дискурсу в одному тексті. Наприклад, інтерв'ю з політологом поєднує в собі елементи мас-медіа, наукового та політичного дискурсів. Політичний і рекламний дискурси перетинаються в жанрі політичної реклами. Тому будь-який матеріал у засобах масової інформації, присвячений політиці, створений політиком або, навпаки, адресований політикові, потрібно зараховувати до поля політичного дискурсу.

Як зазначено вище, мовлення, витлумачене як цілеспрямована соціальна дія, як компонент взаємодії людей і механізму їхньої свідомості, можна потрактувати за допомогою поняття „дискурс”. Це своєрідний акт комунікації, учасники якого виконують низку функцій:

обирають спосіб контакту, код / мову, повідомлення інформації, реакцію на неї, пов'язують слова з предметною сферою застосування мови, визначають семантичні, емоційно-оцінні та інші функції, що впливають на сприйняття реципієнтом інформації.

Політичний дискурс завжди звернений до прагматичної ситуації, яку залучають для дефініції зв'язності. Життєвий контекст дискурсу моделюють у формі „фреймів” (типових ситуацій) або „сценаріїв”, які роблять акцент на розвитку ситуації. Розроблення „фреймів” і „сценаріїв” становить важливу частину теорії політичного дискурсу, реалізуючись під час продукування відповідних текстів.

Ураховуючи мотиваційний чинник політичного дискурсу, відзначимо, що одним з основних параметрів формування політичного тексту є комунікативна установка автора тексту (авторська інтенція, ідея, намір тощо). Ю. Ф. Оковита пропонує послуговуватися терміном „семантична мотивація” [179], вважаючи, що він акцентує саме на лінгвістичному аспекті, тобто мотиваційному зв'язку між змістом політичного тексту та відбором мовних засобів, які формують політичний текст, його зміст, межі, структуру, асоціативні зв'язки, визначають синтагматичні зв'язки тощо. Семантична мотивація, на думку

Ю. Ф. Оковитої, є мотиваційним чинником дискурсу як образ-ідея, утримувана в семантичному ядрі тексту, значеннєвим центром, фокусом, що вміщує змістовий простір тексту, із якого розвивається авторська думка. Отже, прагматичні та мотиваційні чинники політичного дискурсу використовують не лише для створення тісного, довірливого контакту з адресатом, оволодіння його увагою, а й для створення емоційно-експресивного забарвлення, дохідливості.

Поняття загальної типології дискурсів є нерозв'язаною проблемою в теорії дискурсу. На сьогодні немає загальновизнаної класифікації дискурсів, оскільки відсутнє єдине бачення того, який аспект дискурсу взяти за підґрунтя класифікації. Огляд наукової літератури засвідчив, що дискурс можна класифікувати за різними критеріями. Тому логічно створити класифікацію, що являє собою різноаспектну типологію дискурсів. Її підґрунтям є сфера комунікативного призначення, яке, зі свого боку, зумовлює тематичну (змістову) своєрідність дискурсу. Варто поєднати два критерії: співвіднесеність зі сферою діяльності й теми. Відповідно до цього можна виокремити такі типи дискурсу: релігійний, науковий, екологічний, публіцистичний, освітньо-педагогічний, філософський, літературознавчий, художній, політичний тощо. Основний критерій

типології – тема, зумовлена сферою комунікативної діяльності. Теми розподілено на підтеми, зважаючи на конкретніші сфери спілкування.

Отже, для встановлення різноманіття конкретних ситуацій спілкування, у яких реалізовано дискурс, варто проаналізувати його жанрові особливості. У класифікації також необхідно відобразити те, що жанр – явище різноаспектне.

1.2. Жанрові особливості політичного дискурсу

На початку ХХІ століття політика в Україні стала обов'язковим складником інформативного простору суспільства. Тексти політичного спрямування слугують особливою формою комунікації, продуктом взаємодії політологів, політтехнологів і філологів. Арсенал лінгвістичних можливостей у засобах масової інформації на сьогодні є досить розвинутим. Розмаїття каналів поширення політичної інформації, серед яких телебачення, радіо, інтернет-видання, друковані газети й журнали, бігборди та ін., дає змогу охопити максимально широке коло реципієнтів.

Текст політичного спрямування постає порівняно новим об'єктом лінгвістичних

досліджень. Це своєрідний індикатор, що вможливорює виявляти актуальні проблеми сучасності. Політичні тексти різняться особливою прагматичною спрямованістю, інформативною насиченістю, способами зовнішнього оформлення та певними ознаками змісту. Найпродуктивнішими з них є ті, у яких ураховано ментальні українські цінності, сучасні наболілі питання, ідеї патріотизму тощо.

Проблему жанрової типології політичного дискурсу вперше почала досліджувати О. І. Шейгал [263; 264]. Вона виокремила три можливі підходи: дескриптивний (риторичний аналіз мовної поведінки політиків); критичний (виявлення соціальної нерівності, вираженої в тексті) і когнітивний (аналіз фреймів і концептів політичного дискурсу). У межах концепції автора політичний дискурс може бути репрезентований формулою „дискурс = субмова + текст + контекст” [262, с. 15]. Субмова політичного дискурсу представлена спеціалізованими вербальними політичними термінами й антропонімами, а також невербальними (політичні символи, жести тощо) знаками. Важливим принципом організації політичного дискурсу є польова побудова жанрів, що репрезентують політичний дискурс. У центрі перебувають жанри, у яких найяскравіше виражено інтенцію боротьби за владу. Автор ранжирує жанри політичного дискурсу, при цьому

політичну рекламу визначено як гібридний жанр політичного й рекламного дискурсів, для якого характерне звуження тематики, спрощене подання проблеми, уживання ключових слів, простих, але виразних образів, повторення лозунгів, тавтологічність. Окрім перетину з рекламним, політичний дискурс може сполучатися з релігійним, коли свідомість міфологізується через віру в магію слова й визнання божественної ролі лідера. У такому разі використовують прийоми маніпулятивного впливу й ритуали.

Аналіз політичного дискурсу вможливорює виокремлення різних його функцій: інструментальної (боротьба за владу), регулятивної, референтної, магічної. Системотвірними ознаками політичного дискурсу, за теорією О. І. Шейгал, можна назвати: інституційність, специфічну нормативність, змістову невизначеність, фантомність, фідеїстичність, езотеричність, дистанційованість, авторитарність, театральність, динамічність.

Дослідниця запропонувала відповідну шкалу для вимірювання названих ознак [263, с. 73], проте доклатно не описала, як діє механізм впливу на свідомість адресатів, як функціонує магія слова в їхній мовній свідомості, якими є принципи пояснення соціального впливу. На думку О. І. Шейгал, езотеричність зумовлена тим, що володіння таємницею є однією із сил, що

складають владу [263, с. 133]. Деякі особливості механізму впливу описано у вигляді стратегій і тактик: „стратегія дифамації” – упровадження до свідомості реципієнта почуття небезпеки й загрози; тактика псевдоаргументації; тактика приниження тощо [263, с. 122].

О. І. Шейгал зазначає, що жанри політичного дискурсу необхідно диференціювати за такими критеріями:

1) за параметром інституційності / офіційності (розмови про політику в родині, закони, укази);

2) за суб’єктно-адресатними відношеннями (лозунг, заклик, декрет, плакат; петиції, звернення, накази виборців, агітаційні листівки);

3) за варіантами політичних соціолектів;

4) за подієвою локалізацією (жанр може бути циклічним (вибори, інавгурація, з’їзд партії, церемонія патріотичного свята, щорічний виступ президента з певної нагоди), календарним (зустріч депутата з виборцями, парламентські слухання, візит політичного діяча) або спонтанним (мітинг, політичний скандал, референдум));

5) за ступенем центральності або маргінальності (парламентські дебати, публічне мовлення політика, лозунг і голосування; заяви, дебати, переговори, декрети, конституції, партійні

програми; інтерв'ю, анекдоти, аналітичні статті, мемуари, листи читачів, карикатури);

б) за характером провідної інтенції автор розмежовує:

- ритуальні / епідейктичні жанри (інавгураційне мовлення, ювілейна промова, традиційне радіоповідомлення);

- орієнтаційні жанри (партійна програма, конституція, послання президента, звітна доповідь, угода);

- агональні жанри (лозунг, рекламне мовлення, передвиборчі дебати, парламентські дебати) [263, с. 255–270].

О. М. Паршина виокремлює жанри усного політичного дискурсу та розмежовує діалогічні (теледебати, політичне ток-шоу, „пряма лінія”) і монологічні жанри (інавгураційна промова) [185].

Цікавою є концепція Т. Г. Федотовських, де розроблено перелік концептів, які реалізують в агітаційних листівках: пенсія, здоров'я, медицина, освіта. Формула листівки як жанру зведена до інтенції „Оберіть мене, бо я обіцяю Вам благо”. Обіцянка надати певні блага репрезентована формами можливості, повинності, упевненості, намірів. Самі ж блага можуть бути конкретними як соціальні явища, матеріально вираженими й абстрактними, що не мають чітких меж [246].

Вагомими з погляду лінгвістики є гендерні студії політичного дискурсу, наприклад наукові

розвідки О. Б. Верзуна, де спроектовано агональність на семіотичну опозицію „свої – чужі”. О. Б. Верзун виокремлює основні функції політичного дискурсу: інструментальність, стереотипність, ідеоматичність, інтертекстуальність, діалогічність, оцінність, емоційність, інсценованість. Гендерна агональність реалізована в дискурсі через метафоризацію „як вияв семантичної двоплановості внаслідок комбінації фреймових трансформацій” [50, с. 4].

Політичний дискурс загалом і процес соціального впливу зокрема розглядають крізь призму сугестивності. При цьому сугестію розуміють як спосіб інформування за відсутності контролю свідомості щодо її оброблення, тобто вербальна сугестія пов’язана із безсвідомим. Розрізняють два види сугестивного впливу: усвідомлений і неусвідомлений [221, с. 247].

Багато дослідників аналізували прагматику сугестивних мовленнєвих актів, зокрема мовленнєвий акт поради в його різних варіантах [267]. У ширшому контексті О. Г. Романова вбачає призначення таких актів поради для зміни особистісних установок учасників сакральної комунікації [208].

Відзначаючи роль сугестивної функції мови, деякі дослідники пропонують цілий лінгвістичний напрям (153; 163; 207). Так, Ю. І. Черепанова

вивчає фоно-просодичний рівень [207]. Однак психологічна реальність цих досліджень потребує практичної верифікації. О. Р. Лурія відзначає, що в нормальному стані людина відволікається від звукових асоціацій на користь значеннєвих зв'язків [153, с. 115]. Це положення обґрунтоване дією закону сили, згідно з яким сильні подразники викликають сильну реакцію, а слабкі (або несуттєві) подразники – слабку. Тільки за умови фазових станів головного мозку „закон сили” порушується, тобто релевантність фоносемантичного впливу можлива, на думку нейропсихологів, лише в парадоксальній або ультрапарадоксальній фазах свідомості.

Аналіз теоретичного матеріалу засвідчує, що для всіх тематичних типів дискурсу характерні жанри, які виокремлені за цільовою (іллокутивною) установкою: інформативні, етикетні, імперативні, оцінні (за Т. В. Шмельовою [271, с. 88–89]). Жанри, окрім того, характеризують із погляду форми передавання інформації: усні та писемні. Незважаючи на те, що будь-яке мовлення в широкому значенні є діалогічним [24, с. 258–296], під час аналізу конкретного дискурсу варто розрізняти хоча б на зовнішньому, формальному, рівні монологічні та діалогічні жанри (діалог у вузькому розумінні, тобто обмін репліками).

Погоджуючись із О. І. Шейгал щодо польової організації будь-якого дискурсу, виокремлюємо ядерні, прототипні для конкретного різновиду дискурсу жанри, та маргінальні, периферійні, що мають подвійну природу й перебувають на стику різних типів дискурсу [263, с. 327]. Окрім цього, доцільно розрізняти жанри, ускладнені й неускладнені паралінгвальними засобами. Необхідно брати до уваги характер суб'єкта, часовий план, лінгвокультурологічний аспект.

У вигляді польової структури може бути представлений будь-який дискурс, зокрема й політичний, як сукупність певних жанрів. У центрі такої польової структури перебувають жанри, прототипні для цього типу дискурсу, а на периферії – маргінальні жанри, що мають подвійну природу й перебувають на перетині різних типів дискурсу.

Ступінь центральності або маргінальності того чи того жанру в полі політичного дискурсу визначає те, якою мірою він відповідає основній інтенції політичної комунікації – боротьбі за владу. У цьому аспекті прототипними жанрами потрібно визнати парламентські дебати (комунікація всередині інституту), публічну промову політика та гасло (вектор комунікації „політик – громадяни”), гасло та голосування (лінія „зворотного зв'язку” громадяни – інститут). Окрім провідної інтенції, критеріями

прототипності є первинність тексту й відсутність перетину з іншими типами дискурсу [266].

У периферійних жанрах функція боротьби за владу переплітається з функціями інших типів дискурсу. Крім того, нерідко маргінальні жанри являють собою вторинні тексти.

У сучасній лінгвістиці тексту й теорії комунікації проведено розмежування первинних і вторинних текстів, комунікативних дій, сфер спілкування. Традиційно первинним вважають побутове, міжособистісне спілкування (спілкування на близькій соціальній дистанції), а вторинним – спілкування офіційне, публічне, інституційне.

Первинний дискурс утворюють жанри інституційної комунікації, що становлять основу власне політичної діяльності: промови, заяви, дебати, переговори, декрети, конституції, партійні програми, гасла тощо, а жанри побутового спілкування на тему політики постають щодо них як вторинні.

Вторинні жанри політичного дискурсу О. І. Шейгал кваліфікує як „розмови про політику”. Вони мають респонсивний характер і являють собою коментування, обговорення, інтерпретацію, тобто реакцію на дії (зокрема й мовні) політиків. До сфери вторинного політичного дискурсу, окрім побутових розмов (розмови в родині, у натовпі й ін.), О. І. Шейгал

зараховує такі жанри, як інтерв'ю, анекдоти, аналітичні статті, мемуари, листи читачів, графіті, карикатури тощо [265].

Наявність у первинних політичних текстів довгого „шлейфа” вторинних утворень зумовлено, по-перше, тим, що вони, так само як тексти наукові та художні, схильні до множинних інтерпретацій. Це пов'язано з відмінностями пресупозицій у носіїв різних політичних соціолектів, з амбівалентністю багатьох політичних термінів і змістовою невизначеністю висловлень, що є найважливішим інструментом політичного маніпулювання. По-друге, неминучість появи вторинних дискурсів можна пояснити тим, що більшість із них являє собою не просто мовні реакції, а й відповідні політичні дії, тобто вони становлять органічну частину політичного діалогу-поєдинку.

З огляду на це, поняття вторинних жанрів у політичному дискурсі має такі характеристики:

- 1) маргінальне положення в жанровому просторі на перетині з іншими видами дискурсу;
- 2) респонсивний характер (у системі „стимул – реакція” вторинні жанри завжди є компонентом дискурсу-реакції);
- 3) цитатний характер (жанри, в яких відбувається перетворення первинного тексту). Цей критерій аналогічний розумінню вторинного тексту в інформатиці, де вторинні тексти є

поясненням і своєрідним коментарем до наявних і діючих текстів. У політичному дискурсі таке перетворення зазвичай пов'язане з оцінним, критичним осмисленням текстів первинного дискурсу та його суб'єктів (авторів), що знаходить своє втілення в сміхових жанрах політичного дискурсу: карикатурі, анекдоті, телепародії.

Ураховавши названі аспекти вивчення політичного дискурсу, пропонуємо як робочу таку класифікацію:

1. За тематикою.
  2. За жанровим критерієм:
    - 2.1. За ілюкативною характеристикою: інформативні, етикетні, імперативні, оцінні жанри.
    - 2.2. За формою передавання інформації: писемні й усні.
    - 2.3. За зовнішньою формою: монологічні та діалогічні жанри.
    - 2.4. За місцем у польовій структурі: прототипні та маргінальні жанри.
    - 2.5. За способом вираження: вербальні та паралінгвістично ускладнені жанри.
  3. За характером суб'єкта: інституційний дискурс та індивідуальний (особистісний) дискурс.
  4. За часом функціонування.
  5. За національно-культурним параметром.
- Групи, виокремлені за тематикою, для систематизації всього розмаїття тематичних типів

політичного дискурсу зіставлено безпосередньо зі структурою політики, оскільки саме політика як об'єкт політичного дискурсу, сфера його функціонування прогнозує їхній зміст. Відповідно до цього виокремлено такі тематичні групи політичного дискурсу:

1) дискурс, що має своїм предметом ідеологію (філософію ідеології): консерватизм, лібералізм, соціалізм, анархізм, націоналізм, комунізм і под.;

2) дискурс, який має своїм предметом політичні системи: дискурс демократії, авторитаризму, тоталітаризму, теократії тощо;

3) дискурс, що має своїм предметом сферу політичної діяльності: зовнішньополітичний дискурс, політико-економічний дискурс, політико-національний дискурс, політико-правовий дискурс, політико-силовий дискурс, політико-соціальний дискурс, політико-культурний дискурс, політико-освітній дискурс, політико-релігійний дискурс тощо;

4) дискурс, який має своїм предметом політичні процеси, події, дії: в узагальненому плані (дискурс виборів, воєнний дискурс, дискурс мітингів тощо); пов'язаний із конкретними подіями – наратив (дискурс Перебудови, дискурс Помаранчевої революції, дискурс президентських виборів, дискурс АТО тощо);

5) дискурс суб'єктів політики: дискурс політичного діяча, дискурс політичних інститутів, соціальних, етнічних, професійних, релігійних та інших груп, дискурс впливових представників бізнес-структур, дискурс громадян (як суб'єктів політики) тощо.

Групи, виокремлені за жанровим критерієм, великі за обсягом. Особливо релевантним для досліджень політичного дискурсу є іллокутивний аспект мовленнєвого жанру, де провідне значення мають прагматичні параметри дискурсу. Погоджуючись із класифікацією Т. В. Шмельової [271], виокремлюємо такі іллокутивні жанри політичного дискурсу:

1) інформативні: новини, інтерв'ю, політичні мемуари, прес-реліз, парламентські дебати, парламентські слухання, переговори тощо;

2) етикетні: інавгураційне звернення, новорічне привітання Президента, президентське послання тощо;

3) імперативні: указ Президента, лозунг, політичне прислів'я тощо;

4) оцінні: політична реклама, опрацювання тощо.

Варто зауважити, що в межах публіцистичного дискурсу часто говорять про аналітичні жанри: аналітичний звіт, аналітичну кореспонденцію, аналітичне інтерв'ю, аналітичне опитування, бесіду, коментар, соціологічне

резюме тощо [240, с. 94–244]. Уважаємо за доцільне в складі інформаційних жанрів виокремити особливий підтип – інформаційно-аналітичні жанри. Крім того, на підставі перехідного характеру деяких жанрів є сенс диференціювати жанри проміжні, наприклад інформативно-імперативний (передвиборча програма), інформативно-оцінний (передвиборчі теледебати) та ін. Водночас з огляду на роль оцінки в політичному дискурсі, потрібно мати на увазі, що багато традиційно неоцінних жанрів (інформативний, етикетний, імперативний) більшою чи меншою мірою ускладнені оцінкою.

Аналіз жанрів із погляду форми передавання інформації також релевантний для дослідження політичного дискурсу, особливо для аналізу інтонаційних особливостей (наприклад експресивних інтонаційних конструкцій; для розрізнення фізіологічного / експресивного паузування тощо), зумовлених усною / писемною формою. На цій підставі за формою передавання інформації логічно диференціювати такі жанри політичного дискурсу:

- писемні: політичні мемуари, аналітична стаття тощо;

- усні: теледебати, парламентські слухання, інтерв'ю, парламентські дебати, переговори тощо.

Розрізнення жанрів за зовнішньою формою (діалогічність / монологічність) набуває в

політичному дискурсі особливо важливого значення, оскільки ці характеристики отримують статус комунікативної стратегії, коли вибір певної форми спілкування стає одним зі способів досягнення політичної мети і, ширше, важливою характеристикою дискурсу не тільки окремого політика, але й цілої політичної епохи (наприклад, монологічність радянського політичного дискурсу та діалогічність дискурсу часів Перебудови, дискурс часів незалежності України, дискурс Майдану).

За зовнішньою формою виокремлюють такі жанри політичного дискурсу:

1) монологічні: інавгураційне послання, політичні мемуари, новорічне привітання Президента, новини тощо;

2) діалогічні: теледебати, інтерв'ю, парламентські слухання тощо.

З огляду на тісний взаємозв'язок політичного дискурсу із суміжними типами дискурсу не можна залишити поза увагою визначення місця жанру в польовій структурі дискурсу. У цій проекції розрізняємо:

1) прототипні: парламентські дебати, публічне мовлення політика, лозунг, голосування тощо;

2) маргінальні: памфлет, фельєтон, указ президента, мемуари, політична карикатура тощо.

Доцільно розмежовувати жанри політичного дискурсу за способом вираження: неускладнені та ускладнені паралінгвальними засобами. Продуктивність паралінгвально ускладнених текстів у політичному дискурсі зумовлена їхньою особливою силою впливу, що пов'язано з найбільшим ступенем їх сприйняття адресатом порівняно з неускладненими текстами, а також із довірою, яку вони викликають в адресата. За способом вираження варто диференціювати такі жанри політичного дискурсу:

- 1) вербальні: новини, інтерв'ю, теледебати тощо;
- 2) паралінгвально ускладнені: політичний плакат, агітаційна листівка, політична карикатура тощо.

Важливо брати до уваги також канал передавання інформації. Роль засобів масової інформації (ЗМІ) в трансляції текстів політичного дискурсу слугує підставою для визначення каналу важливим критерієм класифікування жанрів. Щодо політичного дискурсу, то треба розрізняти такі жанри:

- 1) не опосередковані ЗМІ: політичний мітинг, публічне мовлення політика тощо;
- 2) опосередковані ЗМІ: газетні (нарис, аналітична стаття, інформаційне повідомлення тощо); телевізійні (теледебати, телеінтерв'ю та

ін.), інтернет-жанри (блог, стаття тощо), радіожанри (радіоновини, радіоінтерв'ю та ін.).

Політичний дискурс, як і художнє мовлення, має високий ступінь афористичності, тому постає необхідність урахувати для політичного дискурсу афористичні жанри. Так, висловлення більшості політиків повністю претендують на статус прецедентних, відповідно до цього в корпусі політичних текстів доцільно виокремлювати афористичні жанри, такі як: політичне прислів'я максима, лозунг, девіз, програмна заява, пам'ятна фраза тощо [262, с. 271–279].

За характером суб'єкта політичного дискурсу диференційовано низку різновидів. Незважаючи на те, що за політичним дискурсом закріплено статус інституційного дискурсу, у ньому має місце індивідуальний дискурс (дискурс Ю. В. Тимошенко, дискурс О. В. Ляшка, дискурс П. О. Порошенка та ін.). З погляду суб'єкта в політичному дискурсі розмежовано:

1) інституційний дискурс:

а) дискурс політичного інституту (дискурс державної влади; дискурс політичних еліт; дискурс політичних партій, ідеологічних течій, напрямів, наприклад, дискурс опозиції; дискурс силових структур; дискурс ідеологічних структур);

б) дискурс соціальних, етнічних, професійних, релігійних та інших груп тощо;

2) індивідуальний (особистісний дискурс):

а) дискурс політичного діяча;

б) дискурс представника бізнес-еліти;

в) дискурс громадянина як суб'єкта політичної комунікації.

Важливим чинником, що впливає на формування політичного дискурсу, є час, точніше період створення певного тексту. Політичний дискурс прив'язаний до тієї соціально-політичної формації, в умовах якої його породжено, сутність якої він відображає, знаряддям якої є. Зазвичай із кардинальною зміною формації принципово змінюється й політичний дискурс. Тому погляди дослідників щодо виокремлення часових типів політичного дискурсу переважно сходяться. Узявши до уваги найближчі до сьогодення періоди, дослідники розрізняють такі типи політичного дискурсу:

1) радянський („тоталітарний”) дискурс (1917 – 1985 рр.);

2) дискурс Перебудови (1985 – початок 1990-х рр.);

3) новітній дискурс (кінець 1990-х – початок 2000-х рр.).

Деякі мовознавці [122, 263] пропонують докладніший поділ цих періодів, виділяючи „сталінську епоху”, „епоху Хрущова”, „епоху

Брежнєва” тощо. Оскільки об’єктом дослідження в роботі обрано сучасний український політичний дискурс, то детальне розмежування за періодами не є суттєвим для розв’язання поставлених завдань. Тому до аналізу залучено конструкції експресивного синтаксису початку ХХІ ст.

За національно-культурним параметром виокремлюють такі групи: український політичний дискурс, польський політичний дискурс, німецький політичний дискурс, американський політичний дискурс та ін. Розроблена класифікація жанрів дає змогу глибше проаналізувати структуру політичного дискурсу. Дослідження проблеми засвідчує наявність специфічних типів політичного дискурсу. Окрім того, варто зазначити, що жанрову класифікацію в політичному дискурсі доповнено типами, які можна розмежувати за каналом передавання інформації (ураховуючи переважно опосередкований засобами масової інформації характер політичного дискурсу), за ступенем афористичності (з огляду на високий ступінь прецедентності висловлень політиків).

Особливості політичного дискурсу репрезентовані також у специфічному наповненні універсально виокремлених типів. Так, тематика політичного дискурсу зумовлена й обмежена сферами поширення самої політики; традиційно виокремлені іллокутивні жанрові типи доповнені

специфічними (наприклад, інформаційно-аналітичними), а також перехідними, часто ускладненими оцінкою (наприклад, інформаційно-оцінними, імперативно-оцінними), урахувуючи оцінний характер самого політичного дискурсу; формальні ознаки (писемне / усне мовлення, монологічність / діалогічність) у політичному дискурсі набувають статусу комунікативних стратегій, а також характерних рис суб'єктного дискурсу; креолізовані тексти стають особливим засобом емоційно-психологічного та прихованого маніпулятивного впливу; індивідуальний дискурс має риси інституційного, оскільки його аналізують з урахуванням приналежності політика до певного інституту; темпоральна характеристика політичного дискурсу прив'язана до певної політичної формації, конкретного політичного режиму, навіть – до конкретного глави держави; вивчення українського політичного дискурсу часто будують на зіставленні з політичним дискурсом інших лінгвоментальних типів.

Специфіка політичного дискурсу виявляється також у кількісному наповненні виокремлених типів. Наприклад, у сучасному політичному дискурсі спостерігаємо тяжіння до інформативно-оцінних, інформаційно-аналітичних, імперативно-оцінних іллокутивних жанрів; поширеними є тексти усних, діалогічних, креолізованих жанрів.

Незважаючи на всебічний розвиток, прогрес у всіх галузях людства, основним поштовхом в еволюції все одно залишається слово. Шлях окремої держави в цьому розвитку багато в чому залежить від політичної ситуації в країні, вибору вектора політичних поглядів керівництва, обраного електоратом, відображення сподівань на подальше майбутнє. Саме за допомогою слова (передвиборчої промови, агітаційної брошури, реклами, виступу, лозунгу тощо) учасники політичного дискурсу маніпулюють свідомістю виборців, щоб вони зробили вибір на чиясь користь. Тому важливо вивчати такий аспект політичного дискурсу, як його функційний потенціал, що сприятиме кращому розумінню цього явища й самого процесу маніпулювання.

1.3. Функції політичного дискурсу

Питання функційної специфіки того чи того типу дискурсу можна аналізувати в двох планах: а) із погляду його орієнтації на виконання певної загальномовної функції; б) із позиції його системотвірної інтенції, у протиставленні іншим видам дискурсу. У сучасній лінгвістиці підходи до визначення функцій мови беруть витоки в дослідженнях К. Бюлера і Р. О. Якобсона. К. Бюлер виокремлює експресивну, апелятивну та репрезентативну функції як провідні [Bühler].

Р. О. Якобсон вважає за доцільне розмежувати шість функцій мови: комунікативну, емотивну / експресивну, фатичну, метамовну, поетичну та конативну, або апелятивну [277].

В. Г. Борботько серед функцій мовної регуляції виокремлює інспіратив, протиставляючи його прескриптиву: інспіратив створює мовленнєвим шляхом сприятливі умови для діяльності адресата; він „ <...> вигідно відрізняється від прескриптива тим, що активність у такому випадку не нав'язується адресату, а досягається шляхом повідомлення йому відповідної диспозиції, на базі якої формується потім і мотив, і напрямок діяльності” [41, с. 39]. Особливо ефективний інспіратив у сфері ідеологічного впливу для агітації та пропаганди.

Зазначені вище функції є конституційними, вони визначають природу мови загалом, тому певною мірою притаманні мові в усіх її сферах уживання, хоч своєрідність дискурсу детермінована тим, на яку з конститутивних функцій мови вони орієнтовані насамперед.

Ю. О. Карпенко виокремлює такі функції мови: комунікативна, когнітивна, мислеоформлювальна, пізнавальна, акумулятивна, експресивна, імпресивна, інформаційна, естетична, контактовстановна (фатична) [242, с. 777–778].

На відміну від конституційних функцій мови загалом, конкретніший характер мають функції, виконувані окремими одиницями мови, а також пов'язані з уживанням мови в певних ситуаціях спілкування. Типові ситуації спілкування в тій чи тій сфері суспільного життя виявляються в межах сформованих у соціумі соціальних інститутів і передбачають типові статусно-рольові характеристики учасників спілкування й прототипне місце спілкування. Специфіка кожного виду дискурсу виявляється не тільки через специфічність сфери й агентів спілкування, але також і через його інтенціональність.

Основною функцією політичного дискурсу є його використання як інструмента політичної влади (боротьба за владу, оволодіння владою, її збереження, стабілізація чи перерозподіл). Однак ця функція щодо мови політики настільки ж глобальна, наскільки комунікативна функція всеохоплювальна щодо мови загалом. Тому за аналогією до того, що всі базові функції мови постають як аспекти вияву її комунікативної функції, логічно говорити про функції мови політики як про аспекти вияву її інструментальної функції.

Як стверджує К. Сорніг, жодне висловлення не може вживатися в „чистому” вигляді: „<...> процес вербалізації думок і передавання інформації обов'язково охоплює не лише суть

повідомлення (message), а й інформацію про наміри, мету й бажання адресанта” [288, с. 5]. Кожен мовець, добираючи лінгвальні засоби, автоматично, на підсвідомому рівні намагається переконати адресата у своїй правоті. Згідно зі спостереженнями дослідника процесів комунікації Г. Лассуела, мовець переважно намагається вплинути на співрозмовника, тому спілкування доречно трактувати, як „процес переконання, який особливо притаманний стилю пропаганди” [146, с. 123].

Здатність слова впливати на адресата є нині беззаперечною. Проте мовленнєвий вплив не обмежений лише цим. Його основним завданням є зміна за допомогою мовлення поведінки чи думок співрозмовника, створення нового світогляду, формування в нього нових переконань. Словом можна не лише описати, а й сформувати ситуацію. А використавши нові заміни вербалізації вже відомих ситуацій, можна перейменувати певні явища, тоді сама ситуація буде названа по-іншому [121, с. 232]. Саме такий підхід до мовлення притаманний політиці, адже виступи політичних діячів – це передусім заздалегідь підготовлена промова, що навмисно спрямована на ідеологічний вплив. Основне завдання громадського діяча – не стільки інформувати реципієнта, скільки впливати на нього.

Таку специфіку політичного мовлення засвідчує й О. І. Марченко. Лінгвіст наголошує на тому, що ідеологічна структура суспільства, як „розум” соціуму, здатна впровадити в масову свідомість особливу систему моральних, правових, політичних ідей, цінностей і директив дії, що є основою, чи, точніше, доктриною для принципів організації й управління суспільним життям і нерозривно пов’язаною з ним сферою культури. „Провідником цих ідей”, на думку дослідника, була й залишається мова [156].

Такий підхід до мови дає змогу лінгвістам подивитися на її вивчення під іншим кутом зору, уможливорює вивчення мови не як результату історичних, економічних, соціальних процесів у суспільстві, а як спонукального чинника; досліджувати мовлення як процес формування суспільної думки та поведінки.

Ідеологічна сутність мови, на переконання багатьох лінгвістів, полягає в тому, що її виражальні можливості забезпечують висловленню потрібну значущість. І. В. Rogozina наголошує, що націлення мовних одиниць на вплив є обов’язковою умовою їх застосування в будь-якій комунікації. Дослідники одностайні в тому, що „мова не виконувала б свого комунікативного призначення повністю, якби не впливала на суспільство, детермінуючи його

уявлення про ті події і явища, які відбуваються в ньому” [204, с. 128].

Більшість лінгвістів (А. М. Баранов [21], Т. Г. Добросклонська [81], О. Н. Зарецька [109] та ін.) дотримуються думки, що основною функцією політичного дискурсу є переконання. Політики цим вдало послуговуються, уживаючи різноманітні засоби мови, щоб зробити мовленнєвий вплив максимально ефективним.

О. І. Шейгал однією з основних функцій політичного дискурсу вважає інструментальну, у межах якої пропонує виокремити такі функції:

1) соціального контролю (створення передумов для уніфікації поведінки, думок, почуттів і бажань великої кількості індивідуумів, тобто маніпуляція суспільною свідомістю);

2) легітимізації влади (пояснення та виправдання рішень щодо розподілу влади й громадських ресурсів);

3) відтворення влади (зміцнення прихильності до системи, зокрема через ритуальне використання символів);

4) орієнтації (через формулювання мети й проблем, формування картини політичної реальності у свідомості соціуму);

5) соціальної солідарності (інтеграція в межах усього соціуму або окремих соціальних груп);

6) соціальної диференціації (відчуження соціальних груп);

7) агональну (ініціювання та розв'язання соціального конфлікту, вираження незгоди та протесту проти дій влади);

8) акціональну (ведення політики через мобілізацію чи „наркотизацію” населення: мобілізація полягає в активізації й організації прибічників, тоді як під наркотизацією розуміють процес заспокоєння і відволікання уваги, усиплення пильності).

Мобілізація до дії є, мабуть, найбільш значущим виявом інструментальної функції мови політики, яка повинна стимулювати до вчинення дій. Стимулювання може бути реалізоване у формі прямого звернення – у жанрах гасел, закликів і прокламацій, а також у законодавчих актах. Іншим каналом стимулювання до дії є створення відповідного емоційного настрою (надія, страх, гордість за країну, упевненість, почуття єднання, цинічність, ворожість, ненависть). І, нарешті, стимулювати відповідні дії можуть мовні акти, що є заміниками дій – загроза, обіцянка, звинувачення. Наприклад, загроза застосування сили може спричинити припинення страйку, обіцянка підтримки в міжнародному союзницькому договорі буде стримувати потенційного агресора, побоювання звинувачень у порушенні прав людини утримає уряд від переслідування дисидентів. Важливим стимулом

до політичних дій слугують такі мовні акти, як вираження підтримки та довіри.

До перерахованих функцій політичного дискурсу варто додати ще деякі, уперше сформульовані в дослідженні Д. Грейбером: поширення інформації, визначення порядку денного, проекція в майбутнє та минуле [281, с. 198]. Поширення інформації про стан справ у політичному співтоваристві – одна з найбільш значущих функцій політичного дискурсу щодо народних мас. Це зумовлено тим, що люди в більшості випадків безпосередньо не стикаються зі світом політики, і база їхніх знань у цій галузі сформована переважно на основі пропонованих їм вербальних „картинок”, а не має підґрунтям власний досвід політичної участі. Повідомлення про стан справ можуть бути репрезентовані у формі описів, думок, порівнянь, висновків та узагальнень; вони можуть бути реалізовані в найрізноманітніших жанрах – неформальній бесіді, інтерв’ю, прес-конференції тощо.

Окрім явної, експліцитно вираженої інформації, ці повідомлення нерідко містять імпліцитно-конотативний шар інформації (емотивно-забарвлені ключові слова, які виражають базові політичні орієнтації та цінності, патріотичні символи, евфемізми тощо). Імпліцитна інформація може бути отримана через формулювання висновків, „читання між рядків”:

значущим виявляється те, де й коли, за яких обставин зроблено повідомлення, манера подавання інформації (інтонація, вираз обличчя, жести). Аудиторія спроможна зробити висновок про рівень культури та інтелекту оратора, про його політичні уподобання (хоч сам він про це прямо говорити не буде), про його щирість, агресивність або схильність до компромісів.

Щодо другої функції, визначення порядку денного, Д.Грейбер, вочевидь, має на увазі функцію висунення конкретних питань у центр суспільної уваги. Суть цієї функції полягає в контролі за поширенням інформації: залежно від того, чи оберуть політики ту чи ту тему для публічного обговорення, вона буде перебувати в центрі або на периферії суспільної уваги. Натомість питання, що потрапили до центру уваги, прогнозують характер дій громадськості. Значущість політика або активність ЗМК активізують зацікавленість порушеною проблемою. Політики зазвичай намагаються вилучити з порядку денного теми, обговорення яких може негативно вплинути на їхній рейтинг, що особливо яскраво простежуємо в період передвиборчих кампаній.

Значна частина політичної комунікації присвячена прогнозуванню майбутнього чи роздумам про минуле (відтворення минулого). Минуле надає зразки та свідчення позитивного

або негативного досвіду, апелювання до яких використовують як аргументативний прийом. Романтизовані спогади про минуле, підкріплені акцентуванням на спадкоємності політичного курсу, сприяють створенню відчуття надійності та безпеки. Проекція в майбутнє містить прогнозування наслідків вибору тієї чи тієї альтернативи (світле майбутнє або негативні наслідки), ідеалізоване зображення загального добробуту в разі проведення політики конкретного кандидата. Не дивно, що провідним мовленнєвим жанром під час проведення передвиборчих кампаній є обіцянка. Орієнтовані на майбутнє партійні програми, інавгураційні промови, політична реклама.

Не менш важливою є функція референтна (інтерпретувальна). Унаслідок інтерпретації постає певна картина політичної реальності, що впроваджується у свідомість членів політичної спільноти. Відмінності в інтерпретації тих самих фактів створюють абсолютно різні реальності.

Здатність мови створювати ілюзії та конструювати особливу реальність зумовлена об'єктивними і суб'єктивними чинниками. Об'єктивна причина полягає у відносному характері нашого знання про світ: словесні знаки в момент свого виникнення відображають недостатній і недосконалий рівень знань. Наївне пізнання, закріплене словесними сурогатами,

створює картину світу, що не повністю відповідає реальності. Суб'єктивний чинник пов'язаний зі свідомим (і нерідко зловмисним, в інтересах окремих осіб або груп осіб) спотворенням реальності, яку підміняють словесними гаслами. Таке масове спотворення дійсності характерне, передусім, для пропаганди в умовах тоталітарних режимів.

Із загальномовних функцій актуальними для політичного дискурсу є регулятивна / спонукальна, зокрема такі її вияви, як заборона та надихання. Специфіку референтної функції мови становить яскраво виражена креативність мови політики, що дає підстави констатувати зближення в політичному дискурсі референтної та магічної функцій мови.

О. І. Шейгал пропонує виокремити п'ять функційних блоків у межах політичного дискурсу. На її думку, у блоці основні функції дискурсу політики пов'язані або відношеннями протиставлення (1, 2), або відношеннями логічної послідовності (3, 4, 5):

1-й блок – інтеграції та диференціації групових агентів політики;

2-й блок – атональності та гармонізації (конфлікт і консенсус);

3-й блок – акціональної та інформаційної функцій (дії політиків та інформування про них);

4-й блок – інтерпретації й орієнтації (створення „мовної реальності” поля політики та забезпечення існування в цій реальності);

5-й блок – контролю й спонукання (маніпуляція свідомістю та стимулювання дій електорату) [265].

Загалом усі основні функції політичного дискурсу є аспектами вияву боротьби за владу. Специфіка політичного дискурсу полягає у використанні засобів мовленнєвого впливу. До того ж основними чинниками, що визначають мовні засоби та особливості їх уживання, є соціально-економічна та історико-культурна ситуації, що склалися в регіоні чи країні (вони вможливають формування громадської думки та позиції, певної усталеної ідеології), а також нова світоглядна картина, яку намагається передати політичний діяч.

Отже, на рівні структурування політичного дискурсу виявлено його глибоку специфічність. Однією з провідних рис політичного дискурсу є вплив на свідомість адресата (відкритий чи прихований). Механізми соціального впливу на реципієнтів інформації в політичному дискурсі слугують однією з його визначальних рис, а тому потребують окремої уваги.

1.4. Механізми соціального впливу в політичному дискурсі

Вплив на суспільну свідомість засобів масової інформації, прагматичне використання та модифікування мови як інструмента соціального впливу є на сьогодні однією з найактуальніших проблем.

У ХХ столітті інформаційний простір кардинально змінився порівняно з попередніми століттями. Для більшості населення України ХХІ століття розпочалося в умовах вільного доступу до десятків каналів телебачення й радіо, великого розмаїття газет і тисяч сайтів з інтернету. Збільшення кількості каналів отримання інформації водночас відкрило більші можливості впливу на людину.

Історія дослідження технології впливу за допомогою ЗМК бере початок з ідей американського політолога середини ХХ століття Г. Лассуела, який довів, що в інформаційному суспільстві, яке перебуває в стадії розвитку, функція впливу постає центральною функцією засобів масової інформації. Пізніше в школах експериментальної риторики та комунікації переконання було напрацьовано медійно орієнтовану парадигму дослідження ЗМК, що характеризувала реципієнта переважно як об'єкт

впливу, а ефективність комунікації – як результат виконання соціального замовлення [1, с. 9].

Лінгвістичним механізмам сугестивного впливу присвячено дослідження С. О. Мегентесова, що мають підґрунтям психотерапевтичну модель, розроблену фахівцями з нейролінгвістичного програмування (НЛП). До механізмів впливу автор зараховує поняття пресупозиції, реалізоване в конструкціях із вторинною предикацією, що „перебирає на себе увагу слухача” [163, с. 25]. Хоч сама модель НЛП не має експериментальної верифікації, однак її широко застосовують для пояснення багатьох механізмів впливу. Сугестивною технікою може слугувати процес перезавантаження свідомості інформацією. Слідом за психотерапевтами С. О. Мегентесов [163, с. 34] визнає значущість метафори в процесі впливу. На думку дослідника, основним засобом індукування трансу є номіналізації та їхні генітивні нагромадження.

Важливим моментом вивчення процесу впливу є нетотожність мовної сугестії та маніпулювання свідомістю, що переконливо доводить С. О. Мегентесов. Проте проблема маніпулювання масовою свідомістю обмежена твердженням, що „у випадку маніпулювання масовою свідомістю, орієнтованому на усередненого представника певного суспільства або члена якої-небудь групи, засоби й методи є

більш обмеженими й неспецифічними <...> бідний арсенал тем і приманок, на які можна впіймати середньостатистичну людину: прагнення до матеріальної вигоди, до престижу, гарного здоров'я, сексу" [163, с. 60]. Дослідники виокремили чотири способи психологічного тиску на адресата:

- 1) генералізація для уникнення критичного сприйняття;
- 2) маскування під пресупозиції;
- 3) невизначений референтний індекс;
- 4) комунікативний саботаж (збивання стереотипів).

На думку І. Мохамеда, фонетико-просодичний рівень бере участь в індукуванні змінених станів свідомості, у той час як власне програмування – уведення світоглядної та поведінкової установки – реалізоване за допомогою знакових рівнів мови: лексичного, синтаксичного, текстового. Дослідник зробив висновок про спорідненість сугестивного та маніпулятивного впливу, однак він не виявив конкретного впливу, наприклад текстового рівня, на свідомість реципієнта, не з'ясував, які компоненти тексту впливають на свідому та несвідому сфери сприйняття.

У межах сугестивної лінгвістики розроблено принципи психограмування, з'ясовано чинники формування сугестивної емпатії, стратегії

уявлень, типології міфів, які використовують в текстах [207]. Так, А. А. Романов виокремив більш специфічну сферу використання сугестії – політичну лінгвістику, предметом якої є мовленнєва дискурсія влади. Підґрунтям розуміння процесу впливу є механізми, описані в НЛП. Тому схеми побудови впливу психопрограмувального дискурсу також спираються на правила НЛП, що потребують серйозної емпіричної верифікації.

Психологічний підхід до вивчення процесу впливу репрезентовано трьома моделями:

- 1) моделлю соціального впливу [209; 238 тощо];
- 2) моделлю методів психологічного впливу [83; 121; 265 та ін.];
- 3) прикладною моделлю [75; 147; 168; 183 тощо].

Основний акцент психологи роблять на вивчення умов, за яких людина підвладна тискові, на співвідношення когнітивних установок із реальною поведінкою, на співвідношення ситуативних і диспозиційних чинників, а також установок і когніцій. Для пояснення змін у поведінці людини залучено теорії соціального порівняння, когнітивного дисонансу, захисних механізмів, психологічного супротиву, формування установок.

В. П. Шейнов [266] підґрунтям прихованого управління людиною вважає експлуатацію потреб, використання слабкостей, психічних особливостей, стереотипів. Т. С. Кабатченко [121] розрізняє вплив на джерела активності, на процеси змістоутворення, на чинники – регулятори вияву активності.

Щоб зрозуміти феномен соціального впливу, психологи змушені розробляти концепцію соціальної норми. Центральною теоретичною проблемою соціального впливу є виявлення основ суб'єктивної валідності та невалідності [239, с. 18]. При цьому дослідник диференціює вплив і вимушені вчинки. Великого значення надано ролі стереотипів у процесі впливу.

У дослідженні Є. Л. Доценко [83] вичерпно описано основу маніпулятивного впливу в міжособистісній комунікації, що являє собою п'ятиелементну базу: оперування інформацією, приховування маніпулятивного впливу, ступінь і засоби примусу, застосування сили, мішені впливу.

Психологи, зокрема Е. Шостром, вибудовують типологію особистостей, схильних до маніпулювання [272]. Однак інформаційний складник процесу впливу достатньо не висвітлений у цих працях. Не з'ясоване й питання створення образів, які впливають на психіку реципієнта. Лише в одному з досліджень

Л. Демоза описано принципи фантазійного аналізу цілого політичного дискурсу [75, с. 255–257], але розгорнутою верифікацією на великій вибірці матеріалів ці принципи не підтверджені.

У межах вивчення законів переконливої комунікації виокремлено три закони:

- 1) зрозуміти – не означає прийняти;
- 2) довести – не означає переконати;
- 3) створити емоційну прихильність до себе [183].

Далі автор обмежується описом впливу на підсвідомість за допомогою вербальних (використання „золотих слів”, улюбленої теми, імені та імені по батькові) і невербальних засобів (установлення рапорту, симетрична імітація дій партнера). Якщо О. Ю. Панасюк досліджує механізми впливу як на раціональну, так і на нераціональну сфери [183], а В. І. Курбатов вивчає філософські традиції, які спираються на теорію аргументації, риторичні фігури, тобто увагу зосереджено на раціональних аспектах впливу [166]. О. О. Леонтьєв виокремлює три способи впливу. У першому способі до поля значень реципієнта вводять нові значення, у другому – змінюють структуру поля значень реципієнта, не вводячи до нього нових елементів. У третьому способі впливу формують переконання, що передбачає „зміну змістового поля без змін поля значень” [147, с. 276].

Третій підхід до вивчення соціального впливу на масову свідомість можна кваліфікувати як семіотичний. Одним з ідеологів цього напрямку є Г. Г. Почепцов [193; 194; 195; 196]. Автор будує типології комунікацій, сфери функціонування комунікацій, методи їхнього аналізу. Цей підхід відрізняє інтегративність різних сфер знань: філософії, психології, семіотики, політології. Недоліком є те, що інтервал абстракції семіотичної моделі не дає змоги проникнути вглиб знакового конструювання дискурсу, який впливає на комуніканта.

Акцентуючи на жанрі наративу в інформаційно-політичних технологіях, Г. Г. Почепцов описує їхні функції, які полягають у підтриманні чи зміні моделі світу. При цьому основною методологічною засадою є наявність між людиною та світом символічного простору, що вміщує простір інформації й знань, який Г. Г. Почепцов назвав віртуальним простором. „Віртуальний світ сприяє структурованості реального світу. У результаті ми (очима мас-медіа) бачимо те, що повинні бачити, й не бачимо того, чого немає в структурі віртуального світу” [193, с. 40]. Між людьми й реальністю перебуває псевдореальність, і саме на неї ми реагуємо [161, с. 112]. У такому разі героїзація та демонізація слугують методами управління віртуальним простором. Незважаючи на теоретичну

обґрунтованість інформаційної моделі, більшість її положень потребують експериментальної верифікації. Такі перевірки спричинені вимогами до побудови пропагандистських повідомлень, або висновками, що „наші дії побудовані не на певному й безпосередньому знанні, а на підставі картин світу, які зазвичай репрезентовані нам кимось іншими” [161, с. 112]. Це не відповідає повною мірою психологічній реальності, бо різні психотипи по-різному вибудовують картини світу, а дії та когніції не обов’язково збігаються в практичній поведінці людини, про що зауважували Л. Росс і Р. Нісбетт [210].

У межах теорії комунікації [47] основний акцент зроблено на політичній системі як інформаційно-комунікативній. Усі інформаційні потоки мають три рівні. „Третій рівень” звернений безпосередньо до суспільної думки, масової свідомості, політичної поведінки” [47, с. 517]. Як різновид політичної комунікації постає електоральна політична комунікація, пов’язана в сюжетно-тематичному часовому та просторовому відношенні з виборами. Власне лінгвістичні процеси, які забезпечують вплив політичного дискурсу, у межах теорії комунікації не були предметом наукового аналізу.

Процеси впливу політичного дискурсу досліджували журналісти [211], однак їхні висновки обмежено твердженнями на кшталт

„ефект парадоксу у впливі досягають семантичною підсистемою через асоціативні й асоціативно-дериваційні відношення” [211, с. 6]. Зроблено висновок, що „хто виступив у ЗМК – той і має рацію; що повідомлено – те й істина” [211, с. 12]. А. С. Миронов пропонує 10 прийомів, за допомогою яких можна популяризувати будь-яку бажану тему, на рівні журналістських технологій. Дослідник узагальнив технології маніпуляції західних ЗМК, проаналізував прийоми пропаганди [168].

Вплив на суспільну свідомість може виявлятися у двох основних формах – **відкритій і прихованій**. Основним різновидом відкритого впливу на суспільну та індивідуальну свідомість є риторична побудова висловлення. Але останнім часом усе більшого значення й актуальності набувають приховані форми впливу на суспільну свідомість. Найпоширенішим і найефективнішим різновидом прихованого впливу є мовне маніпулювання суспільною свідомістю. ЗМК реалізують можливість впливу настільки інтенсивно, що дехто з дослідників [169, с. 24] вже виокремлює маніпулятивний вплив як одну з найважливіших функцій ЗМК поряд з інформаційною, освітньою, артикуляційною, критичувальною тощо.

Маніпулювання свідомістю може бути реалізоване вербальними, візуальними та

акустичними способами на трьох рівнях: індивідуальному, груповому й масовому. Суб'єктом маніпулювання свідомістю в сучасному суспільстві активно слугують засоби масової інформації. Через маніпулювання до свідомості впроваджують ідеї, образи, асоціації, стереотипи, які можуть повністю, причому непомітно для об'єкта впливу, змінити його ставлення до світу чи до картини всього соціуму.

У роботі прийнятним є таке розуміння мовного маніпулювання: прихований інформаційно-психологічний вплив на людину за допомогою мовних засобів, які використовують на трьох рівнях (індивідуальному, груповому та масовому), націлений спонукати людину до дій, що входять у протиріччя з її інтересами, світоглядом, а також із мовною картиною світу й системою цінностей суспільства загалом.

Способи впливу ЗМК на свідомість досліджено переважно на матеріалі друкованих джерел, тобто писемного мовлення. Фрагментарно репрезентовано способи візуального впливу та звукового оформлення (на телебаченні й радіо), а також нейропсихологічні аспекти сприйняття, оскільки ці проблеми належать до компетенції психологічних наук.

У сучасній науковій літературі проблема мовного впливу на свідомість опрацьована нерівномірно. Незважаючи на зацікавленість

багатьох дослідників аналізованою проблемою, лінгвістичний аспект маніпулювання вивчено досить фрагментарно й без необхідної наукової глибини. Окремі аспекти мови ЗМК досліджено в працях таких дослідників, як А. Адесанья, М. Брайтвайт, К. Вільямс, Г. В. Грачов, О. Л. Доценко, Дж. Елридж, Р. Жаккард, І. К. Мельник, Г. Маркузе, В. Терін, Р. Сирино, Н. Хомський, Г. Шиллер. Особливо варто відзначити системне дослідження С. Г. Кара-Мурзи „Маніпуляція свідомістю”, де розкрито технології дезінформації та брехні, вироблені вітчизняними засобами масової інформації епохи Перебудови. Ним згадано такі вербальні прийоми, як „приклеювання ярликів” або „сяючі узагальнення”. Тенденцію до широкого узагальнення, поверхового аналізу простежено в більшості книг про піар, рекламу та виборчі технології (А. С. Миронов, Ж. Сегела, В. Б. Кей), у яких фактично відсутня згадка про вербальні методи впливу на свідомість, за винятком цитування особливо вдалих або невдалих гасел і лозунгів.

Щодо власне лінгвістичних досліджень, то газетні тексти проаналізовані з погляду лінгвостилістики Г. Я. Солгаником [230; 231], І. Р. Гальперіним [63] та ін. Значну цінність являє собою лінгвістичний аналіз прихованих змістів у мовних контрукціях [157; 175].

Однією з фундаментальних праць із мови ЗМК є дослідження Т. Г. Добросклонської [81; 82], що розвиває напрям західної медіа-лінгвістики. Науковець виокремила низку закономірностей побудови мас-медійного тексту: синтагматичне членування висловлення, граматична варіативність та її зв'язок з інтерпретацією тексту, особливості вираження думки автора тексту, низка лінгвокультурологічних особливостей дискурсу. Важливим аспектом її праці є аналіз концепції медійної грамотності.

Окремі лексичні аспекти текстів масової інформації, насамперед частотність уживання лексичних одиниць і проблеми ключових слів, досліджував Б. В. Кривенко [166].

Цікавою постає взаємодія вербальних і невербальних способів впливу на свідомість у ЗМІ. Щодо сфери мас-медіа, Т. Г. Добросклонська наголошує, що традиційне визначення тексту як об'єднаної значеннєвим зв'язком послідовності знакових одиниць, основними якими є зв'язність і цілісність, виходить за межі вербального рівня, наближаючись до семіотичної інтерпретації понять, що передбачають послідовність будь-яких, а не тільки вербальних знаків. Текст у ЗМК послідовно розгортається одразу на кількох рівнях: вербальному, відеографічному та рівні звукового супроводження, утворюючи єдине ціле [81].

У періодиці більшість статей доповнені фотографіями, ілюстраціями, що створюють разом із текстом єдиний семіотичний ряд. Зоровий образ, який швидко й ефективно впливає на свідомість і підсвідомість, нерідко може змінити весь зміст статті. Глядачі забувають, що саме їм говорили про героя сюжету, але запам'ятовують супровідний візуальний образ. Однією з реалізацій цього прийому може бути повідомлення істинної інформації в супроводі показу хибного чи маніпулятивного навантаженого відеоряду. Правда забувається, оскільки зорові враження сильніше впливають на свідомість.

Наприклад, О. Л. Ковачич під час інтерв'ю на радіо [129] наводить як приклад необ'єктивне висвітлення щотижневиком „Newsweek” Косовської війни. На всіх його ілюстраціях албанські родини зображені в трагічному ракурсі (руйнування будівель, нещасні обличчя жінок і дітей, пологи в дорозі чи в підвалах тощо), а фотографії сербців є мілітаризованими.

Як засвідчують дані спостережень [178], ілюстрації є дієвим засобом впливу, причому одна велика ілюстрація краща за декілька маленьких. Високоякісна ілюстрація спонукає прочитати текст у півтора рази більшу кількість осіб, ніж звичайна. Фотографії привертають уваги більше, ніж малюнки, але карикатури привабливіші за фотографії. Ілюстрації із зображенням людей

зацікавлюють на 23 % більше, ніж картинки, що відображають неживі предмети. Важливу роль відіграє й розташування тексту: криве зображення тексту сприймається гірше; для ефективного сприйняття рядок у газетному або журнальному оголошенні не повинен бути довшим за 8 см тощо. Трикутник, поставлений на одну зі своїх вершин, асоціюється з рухом, еліпс сприймається краще, ніж квадрат або коло. Горизонтальні лінії створюють відчуття статичності, а діагональні – динаміки. Тонкі лінії символізують витонченість і точність, а товсті – важкість, масивність, надійність.

Суттєву функцію виконує колір: багатобарвні тексти є помітнішими, ніж чорно-білі, на 65 %. А фахівці з галузі реклами послуговуються правилом чотирьох кольорів, адже чотириколірна реклама приваблює на 50 % більше читачів, ніж чорно-біла.

Важливим чинником слугує шрифт. Розрізняють шрифти виділення (заголовки, підзаголовки, логотипи, звернення, підкреслення) і шрифти текстові. Набраний заголовними і рядковими буквами текст читати легше, ніж набраний або самими заголовними, або самими рядковими літерами.

Погоджуємося з М. А. Окландером, що людям притаманне вибіркове перекручування інформації – це схильність особи трансформувати

й інтерпретувати вхідну інформацію, додаючи їй особистісного забарвлення так, щоб підтримувати, а не заперечувати власні ідеї й думки [178]. Дослідник доводить, що нерідко особа чує лише те, що хоче почути. Як наслідок – виникають домислення та нівелювання. У передачі „Великий футбол” після перегляду футбольного матчу між командами „Динамо” (м. Київ) та „Шахтар” (м. Донецьк), футбольний експерт з м. Києва констатував, що гравці його команди вчинили порушень майже у два рази менше, ніж гравці „Шахтаря”. Натомість експерт із м. Донецька взагалі не виявив порушень із боку „своїї” команди. Це слугує прикладом дії закону вибіркового перекручування.

Феномен вибіркового перекручування відіграє помітну роль у психології впливу, адже реципієнти можуть звернути увагу чи, навпаки, проігнорувати деяку інформацію залежно від свого бачення цих подій. Вибіркове перекручування може бути викликане занадто оригінально закодованим повідомленням, яке, можливо, не буде розкодоване в передбаченому напрямку, або спричинене тим, що адресати вже мають власні переконання, є лояльними до певних поглядів і тому можуть навмисно викривити інформацію, щоб не суперечити вже усталеним поглядам на речі.

На характер сприйняття впливає також закон вибіркового запам'ятовування – схильність особи запам'ятовувати лише ту інформацію, яка підтримує її переконання та вподобання, тобто запам'ятовувати позитивне й ігнорувати та забувати негативне.

Людина пам'ятає лише частину отриманої інформації. Перехід її з оперативної пам'яті до тривалої залежить від кількості та типу повторних звернень до цієї теми. Повторне звернення має бути не просто повторюванням, а процесом, за якого одержувач інформації опрацьовує її зміст так, що закріплені в оперативній пам'яті асоціації переходять до тривалої пам'яті. Якщо адресат завжди сприймав об'єкт повідомлення позитивно й постійно відтворював для себе аргументи на його підтримку, то ймовірність того, що звернення будуть сприйняті й запам'ятовані, посилюється. Якщо ж ставлення одержувача негативне, то звернення, найімовірніше, буде відкинуто.

Наприклад, у Києві 28 серпня 2014 року відбувся мітинг під стінами Міноборони, на якому жінки вимагали надати важку зброю солдатам в зоні АТО, які є їхніми синами, чоловіками, братами. Статтю супроводжувало фото, наведене в Додатку А (див. Додаток А). Це фото й вимоги мітингувальників були одразу перекручені читачами із проросійськими політичними настроями. З'явилися коментарі, у яких

засуджували українських матерів за те, що вони не прагнуть миру, спокою для своїх дітей, а хочуть війни й смерті людей із сепаратистськими поглядами. Проте на мітингу йшлося про подолання корупції, про чесність керівництва, а надання сучаснішої зброї було лише однією з висунутих вимог. Діbrane фото й відповідне подання інформації забезпечили лише часткове сприйняття реальних подій, що відбувалися на мітингу.

На думку фахівців, наявність цих трьох особливостей – вибіркового сприйняття, вибіркового перекручування й вибіркового запам'ятовування – означає, що необхідно докласти чимало зусиль для доведення свого звернення до реципієнта [178].

Цікавим в аспекті перекручування фактів є фото чоловіка, який своїм тілом закриває незнайомого перехожого з малюком на руках (див. Додаток Б). У російських ЗМК його було репрезентовано як світлину, зроблену в Донецьку під час обстрілу. Насправді фото було опубліковане вперше в ізраїльській газеті 27 липня 2014 року. У супровідній статті докладно описано, як під час ракетної сирени дві машини зупинилися на перехресті. З однієї вискочив чоловік із немовлям на руках і побіг до найближчої стіни будинку, щоб сховатися за нею. З іншого авто підбіг незнайомець у темній футболці з метою

закрити своїм тілом батька з малюком під час ракетного обстрілу. Фото, використане російськими ЗМІ, зроблене за допомогою мобільного телефона дівчиною, яка випадково тяж опинилася біля цієї ж стіни.

Одним із прикладів неправдивого використання світлин є фото, зроблене під час спільних навчань „Rapid Trident”, які відбувалися 2012 року в Україні (див. Додаток В). На ньому українські солдати стоять поруч з іноземними. У російських ЗМК перекрутили інформацію й написали, що на боці української армії нібито воюють „темношкірі” найманці, які прибули зі США, а їхня кількість становить 180 осіб. Читачам достатньо було бачити як доказ наведене фото, на якому українські військові просто стоять поруч із солдатом африканського походження.

Російські телеканали поширили неправдиві заяви щодо масової еміграції українських громадян до Російської Федерації. Як доказ наведено фотографії та відеокадри (див. Додаток Г), проте зроблено їх було на польсько-українському кордоні.

Графічне супроводження статей відіграє значну роль у сприйнятті матеріалу, сприяє кращому запам'ятовуванню викладеної інформації, допомагає переконати адресата, сформулювати в його свідомості необхідні

адресантові думки, судження, підштовхнути до висновків.

Отже, мовний вплив на свідомість, реалізований у відкритих і прихованих формах на всіх рівнях структури мови, являє собою комплексну лінгвістичну систему, яка володіє необхідним мовним інструментарем і перебуває в процесі безперервного оновлення за рахунок динаміки мовних процесів.

Мовний вплив на свідомість, репрезентований у прихованих формах, ґрунтується на двох основних принципах: порушення референції та композиція інформаційного продукту.

Аналіз матеріалу засвідчив, що впливати на свідомість можна як у відкритих (риторика, пропаганда, піар тощо), так і в прихованих формах (мовне маніпулювання, мовна демагогія). Мовне маніпулювання як найпоширеніша форма мовного впливу в сучасних ЗМК відрізняється від інших форм неусвідомленим для реципієнта процесом аргументації, відсутністю очевидної психологічної агресії, завуальованою націленістю на результати й високою результативністю впливу.

Вербальний вплив на реципієнта модифікований через інформацію, що надходить іншими каналами комунікації, передусім, візуальним каналом. Одним із нових явищ технології мовного впливу є візуалізація тексту.

Лінгвістичні технології мовного впливу на свідомість разом із візуальними та акустичними можуть призвести до масштабних змін, зокрема до формації мовної картини світу історико-культурної спільноти, а також до зміни системи цінностей окремого індивіда в суспільстві загалом.

Стратегії мовного впливу на свідомість, використовувані в масовій інформації на матеріалі різних мов, мають нерідко інтерлінгвістичний характер.

Висновки до Розділу 1

Проникнення поняття „дискурс” у лінгвістику сприяло підвищенню її статусу в ієрархії наукових дисциплін. Кожен зі згаданих підходів до дискурсу доповнює інші, забезпечуючи всебічний аналіз, опис та осмислення феномену дискурсу, що набуває міждисциплінарного статусу, стаючи об’єктом новітніх теоретичних напрямів та наукових дисциплін.

У ході дослідження виокремлено основні підходи до вивчення феномену дискурсу, напрацьовано власну класифікацію жанрів політичного дискурсу на підставі низки визначальних чинників. Теоретичні узагальнення можуть слугувати в подальшому для аналізу конкретного мовного матеріалу.

Політичний дискурс як предмет лінгвістичного дослідження має всі характерні для дискурсу ознаки, однак його специфіку становлять сфери референції комплексного знака. З одного боку, це ставлення до політичних взаємовідносин, шарів суспільства, із другого – до свідомості людей, які сприймають тексти як апеляцію до дій, із третього – до культурних традицій і норм дискурсивних практик. Саме властивості об'єкта зумовлюють інтегративний методологічний підхід до його вивчення.

Політичний дискурс є об'єктом дослідження, що потребує опису експліцитного та імпліцитного складників. До експліцитного складника належить інформація, репрезентована в політичному дискурсі, а імпліцитний складник політичного дискурсу відповідає прихованому процесові впливу на реципієнтів і може бути формалізований за допомогою контурного та фантазійного аналізу.

Сила соціального впливу політичного дискурсу має пріоритетним імпліцитний прагматичний складник, адже інтенція політичного дискурсу лежить у площині непрямого переконання, спонукання, формування когнітивних установок як основи ухвалення рішень. Політичний дискурс експліцитно спрямований на предметне інформування як один зі способів маскування прихованого впливу

(маніпуляції) через формування ідентичності адресата й адресанта. Пропозиційна частина політичного дискурсу містить інформацію про лідера, який підтверджує групові фантазії, пов'язані з почуттям безпеки, здатністю контролювати події, із відродженням етнічної гордості.

Механізм впливу політичного дискурсу на адресата охоплює кілька рівнів еволюції свідомості людини. Найважливішим для маніпулятивної діяльності є біовиживальний рівень і поняття про загрозу для життя та здоров'я. Другим рівнем є емоційно-територіальний, побудований на твердженні про унікальність нації, народу. Третій рівень має підґрунтям тему мудрого героя / керівника, міфологічну схему про турботливого „батька народу” тощо.

РОЗДІЛ 2

ФУНКЦІЙНО-СЕМАНТИЧНЕ ВИРАЖЕННЯ ЕМОЦІЙНО-ЕКСПРЕСИВНИХ КОНСТРУКЦІЙ ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ

2.1. Експресивність як категорія структурного синтаксису

На сучасному етапі розвитку людства мову в її комунікативній функції використовують не лише для вираження думок, але й для реалізації суб'єктивного ставлення мовця. Загалом виокремлюють шість функцій мови: пізнавальну, комунікативну, експресивно-емоційну, спонукальну, фактичну, поетичну [277]. Думка, оформлена за допомогою мовлення / тексту, оздоблена експресивним забарвленням різної інтенсивності, – це, насамперед, результат дії експресивної функції мови, тобто здатності виражати емоційний стан мовця, його суб'єктивне ставлення до позначуваних предметів і явищ дійсності [4, с. 7].

Окреслення меж експресивності являє собою одну із суттєвих проблем, оскільки вона пов'язана із суб'єктивним аспектом людської мови, а саме з емоційним у своїй основі ставленням мовця до того, що він повідомляє [216, с. 44]. Експресивність як загальномовна категорія

стосується всіх сфер мови й притаманна одиницям усіх рівнів мовної системи [4, с. 7; 71, с. 591].

Більшість дослідників наголошують на неоднозначності поняття „експресивність” [62, с. 105; 234, с. 106; 132, с. 13 тощо]. Зміст та сутність цієї лінгвістичної категорії тривалий час цікавили лінгвістів. Ще О. Х. Востоков, намагаючись визначити поняття експресивності, зауважував, що категорія експресивності пов’язана з вираженням понятійного значення слова. На сьогодні існують численні дефініції поняття експресивності, сформовані в межах різних підходів до вивчення цієї лінгвістичної категорії, яку нерідко аналізують у річизі лексикографії, семасіології, ономасіології, функційної стилістики, поетики, риторики, прагмалінгвістики, психолінгвістики та інших галузей науки про мову. Зокрема, у межах функційної стилістики поняття експресивності протиставляють нейтральності та кваліфікують як відхилення від стилістично нейтральної норми мови [7, с. 70; 63, с. 180; 140, с. 65 та ін.]. Підґрунтям є погляди тих вчених, які вбачають експресію тільки там і тоді, де й коли існують форми звичайного комунікативного відображення того чи того явища [67, с. 226]. Це зображальні якості мовлення, які відрізняють його від звичайного, стилістично нейтрального та роблять яскравим, виразним, емоційним [93, с. 155]. На

думку М. М. Кожині, це побудова мовлення, яке щонайкраще реалізовує мету [132, с. 14].

Вузьке трактування категорії експресивності знаходить відображення в галузі семасіології та зведене до розгляду лінгвістичної категорії експресивності як семантичної ознаки слова. Ці погляди репрезентовані працями таких дослідників, як Л. М. Васильєв [48], В. М. Гридін [71], О. М. Григор'єва [70], О. М. Сергєєва [219; 220], В. М. Телія [237; 238] тощо. Наприклад, В. М. Гридін пропонує найзагальніше визначення поняття експресивності в межах цього трактування: експресивність – (від лат. *expression* – вираження) – „сукупність семантико-стилістичних ознак одиниці мови, які забезпечують її здатність поставати в комунікативному аспекті засобом суб'єктивного ставлення мовця до змісту чи адресата мовлення” [71, с. 591]. Л. М. Васильєв тлумачить експресивність як „додаткові, логічно не розчленовані значеннєві „домішки” до основного (лексичного чи граматичного) значення або посилення, підкреслення якогось значення” [48, с. 109]. О. М. Григор'єва потрактовує експресивний компонент значення як „додаткове до основного – предметно-логічного – значення (конотацію), яке містить інформацію про ступінь, силу вираження емоції чи суб'єктивної оцінки в слові” [70, с. 7]. В. М. Телія кваліфікує

експресивність як семантичну категорію, що надає мовленню виразності завдяки взаємодії в змістовому плані мовної одиниці, висловлення, тексту, оцінного та емоційного ставлення суб'єкта мовлення (мовця або того, хто пише) до того, що відбувається в зовнішньому чи внутрішньому щодо нього світі [237]. О. М. Сергєєва вважає, що сутність семантичної категорії експресивності полягає у вираженні додаткових значеннєвих відтінків, які нашаровуються на основне (лексичне та граматичне) значення, або в посиленні цього значення [219, с. 2].

За широкого розуміння категорії експресивності її трактують як засіб посилення виразності та зображальності мовлення, його впливу. Цей підхід репрезентовано в працях таких лінгвістів, як Є. М. Галкіна-Федорук [62, с. 107], Р. Р. Чайковський [251, с. 193], В. І. Шаховський [257, с. 58] та ін. Зокрема, Є. М. Галкіна-Федорук кваліфікує експресивність як „посилення виразності, зображальності, збільшення впливу сили сказаного” [62, с. 107], чим прирівнює її до виразності. В. І. Шаховський тлумачить поняття експресивності як „цілеспрямоване посилення висловлення різними мовними засобами, розраховане на певну реакцію адресата, тобто на бажаний вплив від сказаного” [257, с. 58]. Р. Р. Чайковський розуміє під експресивністю „поперше, об'єктивно наявні властивості мовних

засобів збільшувати прагматичний потенціал висловлення, надаючи їм необхідного психологічного спрямування, і, по-друге, створену функціонуванням певної сукупності експресивних засобів мови специфічну атмосферу висловлення, що полягає в здатності цього висловлення інтенсивно впливати на сприйняття читача, викликаючи в нього певну інтелектуальну чи емоційну реакцію” [251, с. 193].

Дослідники також наголошують на значній ролі суб’єкта в категорії експресивності. Є. М. Галкіна-Федорук, В. М. Телія, Р. Р. Чайковський, В. І. Шаховський, а також деякі інші вчені одноставно стверджують, що функція експресивності полягає не тільки у вираженні зв’язку дійсності з її емоційним сприйняттям, але й у реалізації впливу на адресата [62; 237; 257; 275 тощо]. Водночас, Є. М. Галкіна-Федорук, а також інші дослідники дотримуються думки, що експресивність як мовна категорія не містить інформації про суб’єкт інформації, але прогнозує характер та інтенсивність сприйняття інформації [62; 275 тощо]. Поняття „експресивного” залишається найзагальнішим вираженням особливої якості одиниць, пов’язаної з їхньою установкою на вираження, з будь-яким посиленням або незвичайним вираженням думки, почуття й волі в мовленні [177, с. 250].

Загалом у сучасній лінгвістиці сформувалися такі погляди на категорію експресивності:

1) категорію експресивності витлумачують як посилення виразності, зображальності сказаного, збільшення сили його впливу [7; 25; 31; 30; 45; 62; 151; 152; 174; 199; 257; 275 та ін.], посилення, підкреслення якогось значення [48, с.109];

2) експресивність дорівнюють як компонент значення слова до інтенсивності [234], як явище мови, як семантичну ознаку слова [148, с. 23];

3) експресивність зараховують до засобів передавання суб'єктивної модальності [69, с. 611].

У теоретичних дослідженнях поряд із поняттям експресивності нерідко фігурує поняття експресії, що в перекладі з латини (*expressio*) позначає „вираження”. „Виразність” кваліфікують як особливо виокремлений, підкреслений спосіб вираження думок і почуттів. С. Я. Єрмоленко в енциклопедичному виданні пропонує таке визначення експресивності: „властивість мовної одиниці підсилювати логічний та емоційний зміст висловленого, виступати засобом інтенсифікації виразності мовного знака, засобом суб'єктивного увиразнення мови. Через експресивність виражальних засобів мовець передає своє ставлення і до повідомлення, і до адресата” [242, с. 170]. Дослідниця наголошує, що „як семантико-

стилістична категорія експресивність виявляє зв'язок з емоційністю, логічною оцінністю, стилістичним значенням, проте не отожднюється з названими поняттями. Емоційне в мові завжди є експресивним, але не кожне експресивне явище належить до емоційних” [242, с. 170].

Виразність – це виразально-зображальні якості мовлення, що відрізняють його від звичайного, стилістично нейтрального. До експресії зазвичай зараховують своєрідні значеннєві відтінки, які додають до основних значень слів і висловів. Оскільки експресія – категорія стилістична, то для сформульованих мети і завдань нашого дослідження має значення категорія експресивності як загальнолінгвістична категорія, у зв'язку з чим поняттям експресії послуговуватися не будемо.

Розвиваючи погляди О. П. Сковородникова та Г. А. Копніної [222], які враховують ознаки експресивності в її різних дефініціях, характер експресивності як категорії, що виявляється на всіх рівнях мови, зокрема й на текстологічному, а також беручи до уваги необхідність системного співвіднесення експресивності з такими поняттями як „виразність”, „зображальність” мовлення та ін., визначаємо категорію експресивності як сукупність ознак мовної / мовленнєвої одиниці, а також усього тексту, завдяки яким мовець (автор написаного тексту)

виражає своє суб'єктивне ставлення до змісту чи адресата мовлення. Очевидно, що категорія експресивності являє собою лінгвістичну категорію, яка пронизує всі рівні мовної системи й відображається як у мові, так і в мовленні.

Аналізуючи структуру категорії експресивності, дослідники диференціюють такі змістові компоненти цієї категорії:

1) емоційність та оцінність [142, с. 67–71; 71, с. 591; 238, с. 637–638 та ін.];

2) емоційність, оцінність, образність, інтенсивність і стилістичне забарвлення [174 тощо];

3) кількісна інтенсифікація [257; 251, с. 193 та ін.];

4) емотивність, оцінність, образність, інтенсивність, стилістична маркованість, структурно-композиційні особливості тексту [158, с. 183 тощо];

5) емоційність, оцінність, інтенсивність, образність [222, с. 765 та ін.].

Категорія експресивності виявляє тісний зв'язок із суміжними лінгвістичними категоріями емоційності, оцінності, інтенсивності. Термін „експресивність” у сучасній лінгвістиці аналізують переважно на рівні лексики, а також у стилістиці художнього тексту. Функційна стилістика вивчає принципи використання мовних засобів, їх актуалізації (переважно висування на

перший план тих чи тих аспектів семантики, експресії відомої мовної одиниці, класу одиниць або категорії в текстових, контекстних умовах якогось стилю), способи їхнього об'єднання, взаємного поєднання, переплетіння в текстах цього функційного різновиду, а також питання композиції текстів, найбільш типових для цього стилю [27, с. 33].

Сутність семантичної категорії експресивності полягає у вираженні додаткових значеннєвих відтінків, що нашаровуються на основне (лексичне чи граматичне) значення, або в посиленні цього значення [71].

Потребує витлумачення аналіз термінів „експресивність”, „експресивний” та „експресія” в сучасній лінгвістичній літературі. Спочатку ці поняття були вживали в лексикології, але пізніше поширилися на сферу синтаксису. О. Г. Григор'єва під експресивним компонентом значення розуміє „додаткове до основного – предметно-логічного – значення слова (конотацію), що містить інформацію про ступінь, силу вираження емоції чи суб'єктивну оцінку слова”, а також належність слова до високої, грубої чи лайливої лексики [70, с. 7].

У лінгвістиці термін „експресія” використовують у двох значеннях: 1) відображення в мовленні психічного стану

людини, її емоцій, почуттів; 2) належність до певного стилю.

Експресивність протиставляють нейтральності, а тому всі мовні явища, що перебувають за межами нейтрального стилю й нейтрального способу викладення, характеризують як експресивні.

Для аналізу виражальних можливостей експресивних синтаксичних засобів, умов і прийомів їхнього використання в публіцистичному тексті, мовленнєвій ситуації необхідно уточнити розуміння лінгвістичної сутності експресивності, її структури й місця в системі мови.

Потребує уточнення поняття експресивності та впорядкування використання самого терміна і похідних від нього. З огляду на це обмежимося тільки першим значенням експресії. Кваліфікація „експресії” як синоніма „належності до високої, грубої чи лайливої лексики”, очевидно, не зовсім вдала, хоч зв'язок між цими поняттями існує. Справа в тому, що така лексика може бути експресивною, тобто виражати емоції, почуття, суб'єктивну оцінку мовця, але вона може їх і не виражати, залишаючись високою чи просторічною.

Експресивність пов'язана не тільки з емотивністю та оцінністю, але також із суб'єктивною модальністю та образністю

(естетичною функцією мови). У широкому розумінні експресивність протиставлена нейтральному характерові мовних засобів, вона репрезентує в мовленні „підвищений фон” усіх перерахованих категорій мови.

Термін „експресія” перекладають як виразність. Залежно від того, який суб’єктивний аспект мовлення охоплено, експресивність може бути емоційною, оцінною або модальною. На жаль, у деяких працях зі стилістики виникає двозначність у використанні терміна „експресія” та його дериватів. Це стосується складених термінів *експресивне забарвлення, експресивно-емоційні обставини, підвищена експресія, знижена експресія* й низки інших переважно в значенні „належність до високого чи низького стилю”.

Небажана термінологічна інтерференція наявна й у такому контексті: „Диференціація розмовного мовлення спричинена перш за все експресивністю засобів вираження думки, емоцій, ставлення до предмета розмови в умовах неформального спілкування. <...> Виокремити більш чи менш визначені за експресивним забарвленням групи розмовних мовленнєвих елементів дуже складно у зв’язку з винятковою диференціацією самого забарвлення. Це можна пояснити різноманіттям тем і ситуацій неформального спілкування, потребою чи

необхідністю спонтанно висловити складну гаму емоційно-оцінного ставлення до предмета мовлення в калейдоскопі безперервно мінливих мовленнєвих ситуацій” [27, с. 62]. Далі там же наведено список додаткових маркерів експресивного забарвлення слів з основною стилістичною поміткою „розмовне” в словнику: *жартівливе, несхвальне, іронічне, зневажливе, презирливе, принизливе, пестливе, пестливо-жартівливе, жартівливо-іронічне, лайливе, збільшувальне, зменшувальне, зменшувально-пестливе, зменшувально-жартівливе* [27, с. 62]. Усі перераховані компоненти значення утворюють групу експресивної оцінки.

Розділи розмовного мовлення виокремлюють залежно від того, у яких експресивно-емоційних обставинах і з якою комунікативною метою відбувається усне неформальне спілкування носіїв літературної мови. За умови диференціації розмовного мовлення враховують „ступінь участі”, „присутності” експресії та „рівень зниженості” експресивного забарвлення в мовленнєвих одиницях [27, с. 62]. Через добирання слів у лапках мова йде про інтенсивність експресії та про її характер, тобто термін „експресія” вживають неоднозначно в межах того самого тексту. Та сама сполука „знижена експресія” може бути сприйнята двозначно й інтерпретована або як „слабко

виражена” експресія, або як стилістична маркованість одиниці мови (належність до просторіччя).

Наступні фрагменти це наочно репрезентують. Порівняймо два уривки: „Під зниженістю експресивного забарвлення розуміють певну свободу та невимушеність вираження, супроводжувану підвищенням експресивності” [161]. – „Знижена експресія одиниць розмовного мовлення може бути встановлена за шкалою експресивності. Початок відліку цієї шкали – неекспресивні мовленнєві засоби – так звана нейтральна лексика. Наприклад, *обличчя* на тлі „високого” експресивного забарвлення – *лик* і слів „зниженого” експресивного забарвлення *ника* і т. ін. Однак у тому самому тексті деякі лексеми „зниженого експресивного забарвлення” схарактеризовані як „дієслова підвищеної експресії”: *сказанути, цитатнути, переплюнути, зморозити* тощо. Експресію поділяють на „якісну” (той психічний стан мовця, який виражає ця форма) і „кількісну” (інтенсивність вираження). До цих параметрів додають також урахування того, засобами якого стилістичного шару мови ця форма виражає психічний стан мовця. Останнє належить до формального боку будь-якого мовного явища.

Експресивністю доцільно вважати „сукупність семантико-стилістичних ознак

одиниці мови, які забезпечують її здатність поставати в комунікативному акті засобом суб'єктивного вираження ставлення мовця до адресата або до змісту мовлення [71, с. 591].

Експресивність притаманна одиницям усіх рівнів мови. Усі експресивні засоби цих рівнів мають чітко виражену позитивну чи негативну конотацію.

Експресивність – це здатність виражати психічний стан мовця. Вона тісно пов'язана з категорією емоційної оцінки, із вираженням емоцій загалом. Уважають, що багато експресивних засобів, зокрема й тропи та фігури мовлення, генетично пов'язані з особливостями побудови висловлення в емоційно забарвленому (афективному) мовленні.

Поняття „експресивного”, на думку О. В. Озаровського, залишається „найзагальнішим вираженням особливої якості одиниць, пов'язаної з їхньою „установкою на вираження”, з будь-яким посиленням або незвичайним вираженням думки, почуття та волі в мовленні” [177, с. 250].

Найсильнішим і подекуди достатнім компонентом для створення експресивності слугує емоційність [62]. У роботах низки лінгвістів категорії експресивності й емоційності ототожнені, із чим важко погодитися. Розмежування експресивності та емоційності зумовлено тим, що експресія – тільки один зі

способів вираження емоції, поряд із номінацією та дескрипцією [78, с. 3].

Емоційний компонент значення розуміють як додаткове до основного – предметно-логічного – значення слова, що виражає емоцію (гнів, радість, страх, здивування тощо), пов'язану з поняттям, уміщеним у слові [70, с. 154].

Деякі лінгвісти пропонують розрізняти поняття „емоційності” як ненавмисної, природної демонстрації почуттів та „емотивності” як навмисної демонстрації емоцій. У такому витлумаченні емотивність постає певною стратегією комунікативної поведінки [145, с. 37].

Останніми роками розроблення „оцінного відображення дійсності та її елементів”, а також проблем, пов'язаних із цим аспектом взаємодії мови, мислення та дійсності, висувують на одне з центральних місць у лінгвістиці [237].

Активне дослідження експресивних засобів синтаксису почалося в 60-ті роки під впливом робіт В. В. Виноградова про суб'єктні форми синтаксису. Тоді ж з'явився і сам термін „експресивний синтаксис”. Першочерговим завданням стало вивчення мови в дії, а мовленнєвий акт постав як спосіб досягнення людиною певної мети. В. В. Виноградов висунув проблему „експресивних – виражальних, зображальних – відтінків, притаманних тим чи

тим комбінаціям синтаксичних конструкцій” [53, с.61].

Експресивність пов’язана з основними компонентами мовленнєвого акту: із мовцем, вираженням його почуттів, настроїв і ставлення до предмета мовлення та адресата; з адресатом – із впливом висловлення на адресата й досягнення так званого перлокутивного ефекту. Водночас саме поняття експресивного синтаксису до сьогодні чітко не окреслене, а тому потребує уточнення.

Сфера експресивного синтаксису може бути виокремлена на різних підставах [117; 222; 223 тощо], однак переважно це поняття належить до явищ писемного мовлення. На думку Г. М. Акімової, поняття експресивного синтаксису належить лише до певної сфери побутування деяких синтаксичних структур [3, с. 79]. Тому варто уточнити й сферу вживання, і поняття експресивного синтаксису як взаємопов’язані параметри.

На синтаксичному рівні можна виявити такі суттєві проблеми щодо експресії:

- 1) співвідношення інтелектуальної (номінативної, інформаційної, раціональної, логічної) та афективної сфер мови;
- 2) приналежність афективної сфери мови чи мовленню;

3) визначення складників афективної сфери (експресивність, емоційність, образність тощо) [3, с. 79].

Першу проблему окреслив ще Ш. Баллі, який уважав афективний чинник обов'язковим компонентом будь-якого висловлення. Розрізнення в мові інтелектуального й афективного має принципове значення [141]. Сутність співвідношення обох сфер мови лінгвісти вбачають у тому, що афективне постає виявом не випадкових, факультативних нашарувань на інтелектуальне (називне), а існує як обов'язковий компонент. Із цього положення можна зробити висновок про взаємозв'язок обох сфер і їхнє взаємопроникнення. Ш. Баллі вважав, що будь-яке речення (висловлення) породжене у зв'язку з певною ситуацією й обов'язково забарвлене почуттям мовця. Пропорції інтелектуального й афективного можуть бути різними. Дослідник кваліфікує мовлення як систему виражальних засобів, „одночасних із розумовими актами”, які являють собою „інший бік цих розумових актів, звернений назовні” [20, с. 29].

Розуміння афективного як неодмінного супровідника логічного боку повідомлення одним із перших відзначив Ж. Вандрієс [292]. Зверталися до цієї проблеми і вчені Празької лінгвістичної школи. В. Матезіус стверджував, що висловлення, з одного боку, охоплює ті явища дійсності, які

настільки привернули нашу увагу, що ми хочемо про них щось сказати, з іншого – виражає ставлення до цієї дійсності. Це два основні моменти кожного висловлення, а водночас і вияв двох основних актів, на основі яких виникає висловлення називного (або номінативного) та формоутворювального. Наше мовлення, проте, уже настільки автоматизоване, що ми ці два факти зазвичай навіть не усвідомлюємо [162].

Афективне Ш. Баллі пов'язував із конситуацією та вважав притаманним мовленню, хоч зауважував, що афективність може потенційно модифікувати факти та ідеї, а це вже сфера мови [141]. Є. Курилович називав афективність рушійною силою мовного розвитку. В. Матезіус не відокремлював називне та експресивне від системи мови та вважав, що тлом для називного акту є загалом словниковий склад мови, а для формоутворювального акту, де мовець виражає своє ставлення до називного акту, – моделі речення [162]. Тобто ефективність пов'язана з формою, а номінативність – із формою та змістом.

Сучасні дослідники зараховують афективний бік висловлення частіше до мовлення, ніж до мови. Г. О. Золотова, розподіляючи різні типи речень за регістрами мови (образотвірний, волонтактивний, реактивний, інформативний), наголошує на можливості широкого використання в цих регістрах основних моделей, що посідають у

синтаксичному полі пропозиції центральне місце. На думку дослідниці, експресивно-комунікативними модифікаціями варто називати окремі структурні речення, які використовують лише в деяких мовленнєвих регістрах [115].

Допускаючи зарахування експресії до парадигми речення (висловлення) у широкому розумінні, яку описано в різних термінах (модус, модальна рамка, кваліфікативна структура тощо), констатуємо, що суб'єктивний бік також аналізують на рівні мови, як й об'єктивний, описаний так само різними термінами (пропозиція, диктум, дескриптивна структура тощо).

Найскладнішою є проблема визначення складу афективного чинника в мові. Афективне потрактоване Ш. Баллі як „вираження ставлення мовця, а тому (ураховуючи первинне значення слова „експресія” – „вираження”) афективне дорівнює експресивному” [3, с. 81].

Подібне розуміння експресивного репрезентовано в працях Р. О. Якобсона: „Так звана емотивна, або експресивна функція, має на меті пряме вираження ставлення мовця до того, що він говорить” [277, с. 198].

Оскільки афективність часто ототожнюють з емоційністю, то виникає низка співвіднесених між собою понять: оцінне, образне, стилістично забарвлене тощо. На синтаксичному рівні до

експресивних зараховують і модальні значення (адже модальність кваліфікують як вираження ставлення мовця до висловленої інформації), тому проблема визначення поняття експресивності стає ще складнішою. По-перше, необхідно розмежувати експресивне й емоційне, адже саме ці аспекти найчастіше за все сприймають нерозчленованими. По-друге, необхідно диференціювати експресивне та стилістично забарвлене, тому що експресивне (або експресивно-емоційне) розуміють зазвичай не як вираження суб'єктивного ставлення, орієнтованого на ситуацію та притаманного будь-якому висловленню, а як стилістично забарвлене на тлі нейтрального.

Окремий напрям у розробленні поняття синтаксичної експресії пов'язаний з іменем В. В. Виноградова, який обґрунтував поняття суб'єктивно-експресивних форм синтаксису як засобів експресивної зображальності [51]. Ці поняття дослідник пов'язував із невластивим-прямим мовленням у розповідному стилі, із явищем, названим ним „недомовленістю” (у значенні „підтекст”).

Експресивна зображальність у синтаксисі, на думку В. В. Виноградова, є особливим художнім прийомом, вираженням на формально-синтаксичному рівні в писемному мовленні, а

тому експресивними конструкції стають лише за наявності стилістичного ефекту виразності.

Ідеї В. В. Виноградова були розвинуті пізніше в працях Г. М. Акімової, провідною ідеєю яких була думка, що спеціальним синтаксичним конструкціям, що породжені саме писемним мовленням, притаманна синтаксична розчленованість, тобто порушення синтагматичного ланцюга слів, морфологічних показників синтаксичних зв'язків [3, с. 87]. Поняття синтаксичного розчленування дослідниця трактує широко – як „певний відступ від принципів синтагматичної прози, пов'язаний із розірванням синтаксичних зв'язків як у словосполученні, так і в реченні”, на відміну від вузького розуміння – „як навмисного подрібнення речень на два й більше висловлень” [3, с. 87].

Розмежування експресивного й емоційного в мові зреалізувала Є. М. Галкіна-Федорук, яка відзначила, що експресія є неможливою без емоції: „Вираження емоції в мові завжди є експресивним, але експресія в мові не завжди емоційна” [62, с. 57].

Логічним постає висновок про те, що поняття експресивного ширше, ніж поняття емоційного. Узагальнений щодо функційності та емоційності зміст терміна „експресія” зручний ще й тому, що у висловленні ці дві ознаки найчастіше

виявляються переплетеними” [257, с. 57]. Водночас деякі дослідники оцінюють відношення емоційного й експресивного як незалежні. Емоційне значення пов’язують із нерозчленованою чуттєвою реакцією, а експресивне – з речовинними значеннями [257, с. 57].

Витлумачуючи сутність експресії як семантичної категорії, зазвичай наголошують на її функції впливу. Аспект впливу та переконання як підгрунтя експресії зазвичай пов’язане з посиленням зображальної сили сказаного чи написаного. О. С. Ахманова кваліфікує експресію як „виражально-зображальні якості мовлення, що відрізняють його від звичайного (або стилістично нейтрального) та надають йому образності й емоційного забарвлення” [15, с. 524].

Проблема опису експресивно-виражальних якостей синтаксичних конструкцій є окремим завданням синтаксичної стилістики. Варто зазначити, що зазвичай словосполучення „експресивний синтаксис” уточнюють означенням „стилістичний”, акцентуючи на його належності до категорійного апарату стилістики. О. В. Александрова терміном „експресивний синтаксис” пропонує називати „вчення про побудову виражального мовлення, предметом дослідження якого є лінгвістичні основи експресивного мовлення, а термін „стилістичний синтаксис” – зарахувати до метамови стилістики,

оскільки „стилістичний прийом завжди є виявленням потенційних виражальних можливостей певних засобів загальнонародної мови” [4, с. 8].

Питання сучасної та взаємозумовленої маніфестації функційних та експресивних якостей стилістично маркованих фактів мови потрактовані в лінгвістиці так, що стилістичний у широкому значенні підхід до вивчення тих чи тих синтаксичних конструкцій у мовленні вміщує в собі традиційно й аналіз засобів їхнього емоційно-виражального (експресивного) посилення [54].

Варто зауважити, що функційно-стилістичний та емоційно-експресивний плани потрібно розмежовувати: вони не мають обов'язкового узгодженого зв'язку й можуть допускати різні комбінації в межах однієї лінгвістичної одиниці. Унаслідок взаємного перетину двох планів за частиною експресивних елементів закріплено стійке стилістичне забарвлення, але фонд таких елементів вочевидь не утворює в мові якоїсь самостійної категорії [177, с. 248].

Отже, категорії експресивності, емоційності, оцінності пов'язані між собою, проте не є тотожними. В основі експресивності мовних одиниць лежать психолінгвістичні, соціолінгвістичні та власне мовні критерії оцінки виражальних засобів. Категорія експресивності

виявляється на різних рівнях мовної системи, зокрема й на стилістичному, що демонструє різноманіття її виражальних можливостей.

2.2. Експресивні синтаксичні конструкції: класифікація та загальна характеристика крізь призму політичного дискурсу

Різне функційне використання експресивних мовних засобів і різноманіття видів суспільно-мовної практики ускладнює їхню класифікацію за єдиною ознакою, що особливо помітно під час переходу від експресивної лексики до експресивного синтаксису.

Кваліфікація синтаксичних конструкції із погляду експресії (спеціального прийому, що підвищує виразність, зображальність мовлення) залежить від форми мовлення (усне або писемне) і від функційної спрямованості (функційні стилі літературної мови). Розмежувати емоційне й експресивне на синтаксичному рівні досить складно. Якщо розуміти під емоційністю вираження почуттів і настроїв (без бажання впливати на адресата), то емоційне вираження наявне насамперед в усній формі мовлення. На думку Г. М. Акімової, конкретних синтаксичних засобів для навмисного впливу на слухача в усному мовленні менше, ніж у писемному (це

вигуки та деякі різновиди нечленованих конструкцій) [3, с. 84].

Елементи експресії представлені в тих формах мовлення (усного та писемного), які мають установку на навмисний вплив. Це переважно тексти художні та публіцистичні, зокрема й політичні.

Експресивні синтаксичні значення описані Н. Ю. Шведовою на матеріалі конструкцій розмовного синтаксису за даними художньої літератури. Це конструкції на кшталт: *Їхати так їхати; Так я і повірив; Що йому до мене; Жартуй-жартуй, та озирайся; Ось так калюжа!* [258].

У „Російській граматиці” (1980) подібні побудови названі структурами із суб’єктивно-модальним, або модально-експресивним значенням. З одного боку, виокремлено власне-емоційні конструкції (*Ах, гарна погода! На щастя, хороша погода!*) і, з іншого боку, – експресивні, що мають підсилювальні відтінки, нашаровані на основне значення (*Ось так калюжа! Ішов-ішов і прийшов; Дівчинка ну й розумна*) [213]. Якщо речення другого типу – стандартні побудови розмовного мовлення, то речення першого типу „емоційні” за рахунок уведення до них лексичних засобів, що виражають емоції.

Синтаксис політичних текстів репрезентований різноманіттям експресивних конструкцій. Залежно від уміщеної в тексті

експресії в його синтаксичній побудові наявні утворення, які передають інформацію:

1) нейтрально, у рівній емоційній тональності, раціоналістично: *Президент України Петро Порошенко присвоїв військові звання генералів армії начальнику Генерального штабу України Віктору Муженку і міністру оборони Степану Полтораку. Відповідний Указ розміщено на сайті Глави держави* (День. – 15.10.2015);

2) експресивно насичено, у підвищеній емоційній тональності (позитивній): *Тому на 100 % говорити дуже важко, що ми повністю все контролюємо. Але ми бачимо, що ні МВС, ні СБУ навіть свої структури не контролюють. Так це ж структури, які забезпечуються державою, бюджети мають!* (Українська правда. – 22.09.2015).

Аналіз матеріалу засвідчив, що середня довжина речень політичних текстів не відрізняється від середньостатистичної довжини інших публіцистичних текстів. За даними М. О. Діденко, складнішим є синтаксис парламентських виступів [80]. Дещо простішими за будовою є речення передвиборчих, привітальних, святкових текстів. Очевидно, це можна пояснити бажанням промовця максимально наблизити текст до аудиторії, спростити його сприйняття адресатом.

Традиційно в зарахуванні тих чи тих конструкцій до експресивних дослідники керуються двома критеріями: прагматико-стилістичним (установкою на виразність і певний ефект впливу) та формальним (наявністю синтаксичної розчленованості). До експресивних синтаксичних побудов Г. М. Акімова зараховує:

- 1) парцельовані конструкції;
- 2) сегментовані конструкції;
- 3) лексичний повтор із синтаксичним поширенням;
- 4) питально-відповідні конструкції в монологічному мовленні;
- 5) ланцюжки номінативних речень;
- 6) вставні конструкції;
- 7) експресивно-стилістичне розташування слів [3, с. 87-89].

Експресивними вважають також приєднувальні конструкції, називний теми, неповні речення. В. В. Виноградов особливого значення надавав оригінальному прийому „зигзагоподібного – сполучникового чи безсполучникового – руху в динаміці розповіді”. Під цим дослідник мав на увазі відкриті, або зсунуті, конструкції, які назвав приєднувальними [51].

На думку Г. М. Акімової, конструкції експресивного синтаксису є типізованими конструкціями й мають розмовний субстрат

(розчленування (парцеляція), сегментація, повтори), крім того, вони утворюють відкритий ряд [2, с. 237].

О. П. Сковородников виокремлює й системно аналізує такі різновиди експресивних конструкцій: економні (еліпсис, усічення (недосказаність) і надмірні (позиційно-лексичний повтор, антиеліпсис) [223].

Останніми десятиліттями лінгвісти зафіксували експансію розмовним синтаксисом галузі писемного мовлення. Зокрема, Н. В. Кондратов зазначає, що в сфері синтаксису „поширеними нововведеннями” стали такі явища:

1) „розчленування висловлення”, сутність якого полягає в тому, що „синтаксично зв’язаний текст з експресивною метою розчленовують на інтонаційно обґрунтовані відрізки”;

2) „зростання кількості називних речень”, у яких „іменник обростає не тільки означеннями, а й залежними словами (зазвичай використовують форми з родовим відмінком)” [135, с. 100–102]. Справді, номінативні речення поширені в художній літературі та газетній публіцистиці з кінця ХХ ст.

Класифікацію парцельованих конструкцій зазвичай будують на структурних підставах, залежно від характеру парцелятив (слово, словосполучення, речення), а також від їхньої кількості. Парцельовані одиниці потрібно

відрізняти від сегментованих конструкцій, описаних у працях О. М. Пешковського [187], О. О. Шахматова [256], Г. М. Акімової [3], О. О. Лаптевої [143], О. Б. Сиротиніної [191] та ін.

Ш. Баллі, аналізуючи сегментовані конструкції як двочленні, зазначав, що вони мають тему та привід, залежно від чого можна виокремити два типи конструкцій: репризу (розташування „тема” – „привід”) й антиципацію (розташування „привід” – „тема”) [19]. Конструкції з називним теми є найпоширенішими сегментованими конструкціями, на що звертав увагу О. М. Пешковський [186]. Субстратом конструкції з називним теми вважають конструкції з подвійним підметом (називають підмет висловлення, а в наступному реченні назву або повторюють, або заміщують особовим займенником).

Сегмент зазвичай містить тему висловлення, предмет мовлення й може перебувати як у препозиції, так і в постпозиції в базовій структурі, у якій сегментація пов’язана зі спонтанністю висловлення. У розмові ці конструкції вживають автоматично, вони типові для усного мовлення, а тому їх не помічають мовець і слухач. Сегмент у писемному мовленні відділений від базової структури крапкою, комою чи тире. Частина, яка містить лексичний повтор із синтаксичним поширювачем, дублює слово з основної

структури, де вона розташована в постпозиції, напр.: *Час оцінити минуле нашої країни, щоб рухатися вперед. І саме зараз!* (Кореспондент. – 29.04.2005); *Давайте змінювати майбутнє! Разом!* (Телеграф. – 23.03.2016).

У дослідженнях багатьох авторів проаналізовано різні види питальних речень і питально-відповідні конструкції в монологічному мовленні (Н. Д. Арутюнова [12], Г. М. Акімова [3] та ін.), напр.: *Хіба це нормально, що ТВі отримує гроші від опозиції?* (Gazeta.ua. – 21.09.2012); *Невже не можна змінити своє майбутнє? Ви самі будете своє майбутнє своїми думками і вчинками. Все залежить від вас!* (Телеграф. – 12.03.2016).

За емоційним забарвленням (емоційною насиченістю) речення поділяють на нейтральні й окличні. Від емоційного забарвлення залежить логіко-синтаксична членованість речень, їхні типові значення, розподіл на стверджувальні та заперечні. Установлено, що найчастіше бувають окличними нечленовані й номінативні речення з мінімальним ступенем логічної членованості. Двоскладні речення рідше бувають окличними, ніж односкладні, а складні – рідше, ніж прості [228, с. 247].

Дослідники експресивних можливостей синтаксису (Г. М. Акімова [3], Є. А. Іванчикова [117], О. П. Сковородников [223], І. В. Голубєва

[66] та ін.) зазначають, що для більшості експресивних синтаксичних конструкцій субстратом є усне мовлення. На сьогодні є кілька поглядів щодо того, як слабкі елементи розмовного мовлення потрапляють до книжних жанрів. Згідно з одним із них слабкі елементи розмовного мовлення, переходячи до книжного, стають сильними елементами писемного мовлення, оскільки мають на собі відбиток стилістичної тональності [113]. На думку Н. Ю. Шведової, існують дві сходинки для входження розмовних синтаксичних конструкцій до писемної літературної мови, де „на першій сходинці розмовна конструкція повністю зберігає своє специфічне забарвлення та сприймається як дещо зовнішнє, чужорідне щодо писемного тексту; на другій сходинці вона, зберігаючи свою вихідну розмовну якість, уже постає елементом системи таких засобів усередині писемного мовлення, що надають їй забарвлення невимушеності й свободи, спрямованої на встановлення безпосередніх контактів із читачем” [258, с. 151].

Г. М. Акімова [3] виокремлює три сходинки входження усних конструкцій до літературної мови. На першій сходинці усні конструкції, що імітують розмовне мовлення, скопійовані в мовленні персонажів художніх творів. Але подібна імітація не є точною копією розмовного

мовлення, оскільки йому притаманні нечіткі межі речень, повтори, різноманітні вставки, що важко передати в художньому діалозі [191]. Усні розмовні конструкції зберігають, наскільки це можливо, свою синтаксичну структуру. Проте в художніх діалогах не всі конструкції однаковою мірою імітовані письменниками. Варто виокремити приєднувальні одиниці та питальні структури, які можна наслідувати значно легше, ніж інші. Але, як і за будь-якої імітації, усні конструкції стають стилістично маркованими як чужорідні синтаксичні елементи [3, с. 99]. На другій сходинці входження усних конструкцій до літературної мови характерним є вживання їх в авторському мовленні, особливо в художньому. Цей процес супроводжують стилістичні та структурні зміни. Саме тут формується основа та відбувається подальший розвиток експресивних синтаксичних конструкцій. Сутністю вияву експресії є те, що „конструкції стають синтаксичним елементом художнього мовлення, що має на меті не стільки імітувати усне мовлення, скільки впливати на читача” [3, с. 100]. Уживання експресивних конструкцій супроводжує посилення авторського вияву. Крім того, використання експресивного значення пов’язане з порушенням синтетичності писемного синтаксису за рахунок рідших аналітичних конструкцій. Для усного синтаксису типовими є розчленовані

побудови. Саме тому поняття експресивного синтаксису пов'язано з писемним авторським мовленням.

І. В. Голубєва не зараховує до списку експресивних синтаксичних побудов конструкції з експресивним розташуванням слів [66, с. 12]. Г. М. Акімова, навпаки, відзначає, що характерні для усного мовлення конструкції із суб'єктивним порядком слів (рема передує темі) є субстратом для експресивно-стилістичного розташування [3, с. 97].

Дослідники наголошують на тому, що на синтаксичному рівні експресивність виражають зміною звичайного порядку слів, використанням еліптичних конструкцій, повторів тощо. Зокрема „структурного вираження експресії в синтаксисі досягають через переміщення значеннєвого центру висловлення на неочікувану позицію, наприклад, від центру до периферії та навпаки” [27, с. 16]. Відхилення від нормативного використання мовних одиниць можуть бути усвідомленими, виникати під впливом контексту й задуму автора. Деформації синтаксичних конструкцій, сталих лексичних зв'язків і синтаксичної поєднуваності призводять до зсувів у семантиці й експресивного забарвлення мовних одиниць.

Усвідомлений повтор належить до фігур мовлення. Повтори різного типу є складною

значеннєвою тканиною, яку накладають на загальномовну тканину, створюючи особливу концентрацію думки [150, с. 122], напр.: *Нами керували з 1917 р. І до чого докерувалися! Їм не місце у Верховній Раді* (Правда. – 06.04.2007); *Ми прагнемо змінити якість політики, прагнемо покращити життя, прагнемо покращити економіку кожного гаманця!* (Телеграф. – 05.04.2012).

Основні види повторів різняться відповідно до рівнів мови: лексичний, кореневий, словотворчий, фонетичний, синтаксичний. Візуальний вигляд інформації в ЗМК зливається зі змістом вербального ряду й посилює вплив на адресата. У друкованих ЗМК зоровий образ конфігурації тексту актуалізує зміст за допомогою різних прийомів композиційно-текстового виділення (виокремлення рядків, зміна шрифту, кольору тощо). Оскільки всі види повторів реалізовані на синтаксичному рівні, вони можуть бути пов'язані з певними синтаксичними конструкціями. Тому, говорячи про зв'язок експресивності з певними конструкціями, можна вести мову в одних випадках про функційний зв'язок за типом взаємозалежності, взаємозумовленості, в інших – про зв'язок за типом функційної суміжності, співвіднесеності.

Експресивність на кожному з трьох синтаксичних рівнів (конструктивному,

комунікативному та семантичному) може бути представлена за допомогою певних синтаксичних засобів. Деякі з цих засобів можуть бути необхідними та достатніми (інтонація та інверсія), інші – необхідними, але недостатніми, треті – факультативними, які виражають експресивність як додаткові до інших, основних.

І. Я. Завальнюк, докладно проаналізувавши мову сучасної преси, зазначає, що синтаксис її вирізняється низкою специфічних рис, які виокремлюють його на тлі синтаксису інших функційних стилів. Цю специфіку, на думку дослідниці, визначають дві основні тенденції: 1) тенденція до узагальнення синтаксичних одиниць; 2) тенденція до посилення їхньої експресивності та оцінності [100, с. 34]. „Дію загальних тенденцій зумовлюють два протилежних, але взаємопов'язаних процеси: типізації, універсалізації синтаксичних конструкцій, спричинених тенденцією до узагальнення, та актуалізації, пов'язаної з появою і розвитком емоційно-експресивних, маркованих, оцінних конструкцій. Взаємодія цих двох процесів і сприяє формуванню самобутньої синтаксичної системи газетно-публіцистичного стилю” [Там само].

Як влучно зазначає І. Я. Завальнюк, типізація підвищує семантичну ємність, розширює гнучкість синтаксичних структур, уможливлючи

їхню зручність для максимального використання в мові сучасних українських газет. Вона спричиняє значне розширення аналітизму, активізацію вільних синтаксичних форм. „Збільшення семантичної ємності чи, по-іншому, узагальнення, слугує підґрунтям для розвитку оцінності (експресивності, маркованості тощо). У цьому виявляє себе тенденція до узагальнення – одна з основних властивостей газетного тексту” [Там само]. Водночас тенденція до експресивності й оцінності стимулює виокремлення синтаксичних одиниць, процес актуалізації. Регулярне, систематичне вживання певних синтаксичних конструкцій (нейтральних і стилістично забарвлених) призводить до їхньої нівеляції, тому згодом виникає потреба пошуку нових оцінних засобів.

На думку О. П. Сковородникова, баланс двох складників сучасної публіцистики (стандарту й експресії) зсувається останнім часом у бік експресивності [222, с. 564].

Широко трактує категорію експресії Ю. М. Малинович: і як функцію мови, і як функцію її одиниць, і як семантичну категорію, і водночас як стилістичну функцію [154, с. 14].

Розвиваючи погляди І. Я. Завальнюк, термін „експресія” кваліфікуємо як спеціальний прийом, що посилює виразність, оригінальність мови [100, с. 35], тобто досить загально та уніфіковано.

Загалом варто зазначити, що сучасні політики надають перевагу простим реченням, а наявні в мовленні складні нерідко мають характер формально простого. Цього ефекту досягають за рахунок того, що головна частина не є інформаційно навантаженою, вона лише вводить підрядний компонент. Це сприяє легшому засвоєнню змісту тексту, унаочнює судження і подальші висновки. Спрощені синтаксичні структури сучасних політичних тестів загалом відображають тенденції розвитку мови, зокрема публіцистичного стилю. Такі речення легше сприймаються, створюють ефект міркування з подальшим висновком, мають апелятивний, стверджувальний характер. Подібне спрощення синтаксичної структури сучасного політичного мовлення пов'язане, по-перше, із загальними тенденціями розвитку мови, а по-друге, із впливом на політичний текст як продукт мови засобів масової інформації та реклами. Звідси активне використання неповних речень, нерідко емоційно насичених, наповнених асоціативними елементами, що й надає текстові динамізму й експресивності.

2.3. Функційне значення експресивних синтаксичних конструкцій

Синтаксичні конструкції нерідко розглядають абстрактно, незалежно від їхнього лінгвістичного наповнення. У зв'язку з багатозначністю синтаксичних засобів мови значення деяких речень може бути встановлено тільки в певному контексті (ситуації). Тому специфіку синтаксису визначає його функція – передавати й виражати думки й почуття людей своїми засобами (поряд із лексичними, морфологічними, фонетичними засобами). На думку Р. О. Будагова, треба вести мову про потрібне співвідношення в синтаксисі: про співвідношення форми, функції та значення. При цьому функція та значення тяжіють до зближення. Поняття функційного в синтаксисі прагне спертися на поняття значеннєвого. Функція прагне спертися на значення, а значення прагне наповнити змістом функцію. Суворого дотримання єдності форми та змісту потребує літературне нормативне мовлення [42, с. 194–197].

Проблема форми та значення є однією з центральних у синтаксисі. Іноді її конкретизують як проблему співвідношення форми та функції змісту форми [179]. М. І. Стеблін-Каменський зазначав, що немає принципової відмінності між логічним трактуванням речень. Синтаксису, на його думку, байдуже, як виражають той самий

зміст. Відмінність у специфіці мовного передавання логічного змісту утворює „душу” синтаксису [42, с. 195].

За допомогою експресивних конструкцій досягають особливої, найчастіше економної, форми передавання інформації (вставлення, називний теми, лексичний повтор із синтаксичним поширювачем, питально-відповідні єдності).

Експресивно-емоційна функція мови пов'язана з вираженням у мовленні емоційного стану відправника повідомлення, його ставлення до адресата й до предмета повідомлення. Якщо це вираження здійснюють навмисне, зокрема, якщо демонструють у реальності відсутні емоції, тоді реалізується емотивна функція. Саме про емотивну функцію потрібно говорити в проекції на мову політики.

У художньому тексті прийоми експресивного синтаксису мають високий ступінь інтенсивності почуттів героя, які супроводжують його сповідальну розповідь [117, с. 87]. Функційне призначення експресивних конструкцій у політичному тексті передбачає кілька взаємопов'язаних актів: вплив, привернення уваги, навіювання, передавання емоцій (вираження емоцій), акцент, виділення. Це різні аспекти однієї дії психологічного пресингу щодо адресата, хоч вплив на нього може бути м'яким та агресивним

залежно від соціокультурних установок передбачуваної аудиторії.

Експресивні конструкції в політичному тексті мають переважно емотивне значення, постаючи емфатичними еквівалентами нейтральних синтаксичних побудов. Емотивна комунікація – це „усвідомлена, контрольована демонстрація емоцій, яка орієнтована на об’єкт і використовується зі стратегічною метою: вплив на оточення, демонстрація лояльності, доброзичливості, запобігання можливому конфлікту”, тобто її соціальною функцією є вплив на сприйняття та розуміння адресатом ситуації [145, с. 37].

Оскільки синтаксичний рівень охоплює всі попередні мовні рівні, то до маркерів експресивного синтаксису, окрім синтаксичних конструкцій, належать також одиниці фонетичного, лексичного та морфологічного ярусів мови, які, взаємодіючи, синтезують значення речення (висловлення).

Відповідно до функцій, речення традиційно поділяють на розповідні, питальні та спонукальні функційні (комунікативні) типи. Логіко-граматичні значення розповіді, спонукування й запитання отримали специфічне морфолого-синтаксичне оформлення. Однак не завжди структура однозначно відповідає семантиці. Дослідники виявили групи взаємодії функційних

типів простого речення, у яких граматичне оформлення опосередковано передає комунікативну семантику: питально-розповідні, або риторичні запитання (В. Ф. Іванова, О. О. Калинина), питально-спонукальні та розповідно-спонукальні (В. В. Бабайцева, Г. Г. Інфантова, Н. О. Ніколіна, І. П. Чиркіна). Для текстів сфери політики зазвичай характерні саме такі опосередковані способи вираження комунікативних значень.

І. В. Голубєва виокремлює в різних експресивних конструкціях такі мовні функції: сегменти репрезентують питально-відповідні конструкції, ланцюги номінативних речень і парцеляти називають, повтори з синтаксичним поширювачем уточнюють, вставні конструкції повідомляють додаткові відомості [66, с. 22]. Дослідниця вважає, що основною функцією парцельованих експресивних синтаксичних побудов є уточнення, а також посилення інформативної значущості й експресивності парцелята.

В узагальненому вигляді соціолінгвістичними функціями експресивних конструкцій є вплив, привертання уваги, навіювання, передавання емоцій (вираження емоцій), акцент, виділення. Це різні аспекти однієї дії – психологічного пресингу щодо адресата, хоч тиск може бути як м'яким, так

й агресивним залежно від установок передбачуваної аудиторії.

Дослідження комунікативно-прагматичних аспектів значення синтаксичних конструкцій, які реалізують категорію експресивності, переконує, що прагматичною домінантою вживання їх у мовленні є вплив на адресата.

До прагматичних чинників умов комунікації належить також пресупозиція. Передбачувана суб'єктом мовлення наявність однакових попередніх / фонових знань у нього й у реципієнта дозволяє мовцеві виражати частину інформації за допомогою структур із незаміщеними позиціями, що є характерним прийомом у тому випадку, коли до комунікативних завдань мовця входить таксисна репрезентація двох повідомлюваних ним подій як співвіднесених у часовому й / або причинно-наслідковому відношенні.

Вивчення комунікативно-прагматичних характеристик експресивних конструкцій уможлиблює виявити низку їхніх особливостей. Вираження функційного значення спонукування можна вважати основним комунікативним призначенням експресивних конструкцій у політичних текстах. Зроблена систематизація експресивних конструкцій на основі їхнього моделювання в трьох взаємодоповнювальних аспектах – формально-структурному, семантико-синтаксичному та комунікативно-прагматичному

– дає змогу уточнити характер предикативної природи, семантики та функціонування таких конструкцій.

Із-поміж функцій політичного тексту зазвичай виокремлюють інформативну та функцію впливу. Інформативна функція (референтна, денотативна) полягає в повідомленні необхідних даних про об'єкт / явище. Функцію впливу кваліфікують як сукупність емотивної (створення певної емоційної реакції, мотивації) та переконання.

Основними завданнями політичного тексту є привертання уваги, створення в адресата стану, сприятливого для сприйняття, пробудження зацікавленості предметом комунікації, демонстрація переваг чогось, популяризація поглядів, думок, закріплення у свідомості та спонукання до активної дії адресата.

Мові політики притаманні спонукальні речення, що містять:

- заклик: *Згуртуймося і побудуймо нову країну разом!* (Телеграф. – 12.03.2016);

- пропозицію: *Не призначайте суддів безстроково. Проведіть процедуру відповідно до закону* (Кореспондент. – 23.04.2015);

- запрошення: *Приходьте і переконайтеся, що я не маю дорогих „брендів”, золотих меблів* (Телеграф. – 30.03.2015);

- пораду: *Україні потрібен уряд, який рішуче проводить реформи. Змініть судову систему, змініть виконавчу* (День. – 09.09.2015);

- пояснення: *Річ у тім, що треба не критикувати владу, а змінювати її* (Телеграф. – 02.12.2015);

- переконання: *Повірте, це не просто слова! Я готовий захищати Україну!* (День. – 08.07.2014) тощо.

Непряме (опосередковане) спонування для певної аудиторії є більш прийнятним, ніж пряме, що може викликати роздратування й протест. Напр.: *Я б радила йти до психіатра* (Високий замок. – 12.12.2011); *Я хотіла би повернутися до змісту* („Шустер-LIVE”. – ТРК Україна. – 15.10.2010. – 20:20); *Чому би Львову не проявити свою хвалену європейськість і не довірити своїм справжнім героям те, на що вони справді заслужили?* (Високий замок. – 09.08.2011) – непрямі спонукальні акти; *Заборається проводити передвиборну агітацію, що супроводжується наданням виборцям грошей* (Голос України. – 14.01.2010); *Залиште критичні зауваження при собі!* (Телеграф. – 12.10.2012); *Без команди не стріляти. Підпустити якнайближче* (Дзеркало тижня. – 5-11.11.2009) – прямі спонукальні мовленнєві акти.

Ланцюги номінативних речень, еліпсис, інверсії створюють ритміку, напр.: *Лікарі.*

Учителі. Інженери. Боляче бачити, як вони працюють прибиральницями в італійських родинах, підсобниками на будівництві, виконують найпростіші побутові роботи (Телеграф. – 03.10.2011); Стисло! (у значенні „говоріть стисло”) („Свобода слова”. – 23.11.2009); Письменником він бути не збирався (Голос України. – 01.04.2006). Приєднувальні конструкції імітують спонтанне розмовне мовлення й передавання процесу думки, напр.: Вони навіть не розробили програми дій! Та й не будуть її розробляти! (Телеграф. – 23.05.2013).

Інфінітивні, безособові та неозначено-особові речення зосереджують увагу реципієнта на дії, процеси, напр.: <...> **забороняється** проводити передвиборчу агітацію, що супроводжується наданням виборцям грошей чи безоплатно або на пільгових умовах товарів, послуг, робіт, цінних паперів, кредитів, лотерей (Голос України. – 14.01.2009); **Не рекомендується** брати або давати гроші в борг (Високий замок. – 03.12.2009); **Нехай мене поправлять** („Свобода слова”. – ICTV. – 07.09.2009. – 23:00). Однорідні члени речення виконують не лише функцію перерахування різних переваг, нюансів чогось, а й створюють експресію завдяки градації як мовленнєвій фігурі, напр.: **Залучімо** до справи журналістів, **залучімо** поліцію, **покажімо** висновок комісії! (Телеграф. – 05.03.2016).

Імітація невимушеного розмовного мовлення також породжує експресію. Розмовні конструкції використовують для створення емоційно-експресивного забарвлення, образності, дохідливості та дієвості тексту. При цьому використовують слова-звертання, слова-речення, повтори слів, розрив речень вставними одиницями, приєднувальні та парцельовані конструкції, форми реплік діалогу тощо, напр.: *Схоже, ті, кого представляють нам сьогодні як гравців за шахівницею регіональної економічної політики, насправді – фігури. Пішаки. Засвічені, передбачувані у вчинках. Але – абсолютно несамотійні* (Дзеркало тижня. – 31.03.2007); *Та в тім-то й річ, що „крутий батюшка” виявився головною дійовою особою в сучасному релігійному житті України не випадково* (Дзеркало тижня. – 21.06.2003); *БЮТ наразі залишить Стельмаха. На совісті Ющенко* (Експрес. – 15.12.2009).

Кореляції між значенням і структурою синтаксичної одиниці зазвичай не є абсолютними: існують синкретичні (перехідні) форми, зміст висловлення інтегрується на основі не тільки мовних, а й позамовних компонентів мовленнєвого акту, деякі складники значення важко врахувати, а тому неможливо формалізувати. До останніх належить семантична категорія експресивності, яку категорію потрібно аналізувати разом з іншими функційно-

комунікативними семантичними категоріями, водночас необхідно дати їй кваліфікацію як самостійному й специфічному мовному та мовленнєвому феноменові.

Порядок слів в українській мові вважають вільним і досить гнучким. Проте, незважаючи на довільність розташування слів у реченні, кожен компонент посідає відповідне місце, передбачене структурою та типом речення, способом синтаксичного вираження цього члена речення, положенням серед інших слів, пов'язаних із ним безпосередньо, а також стилем мовлення та роллю контексту.

А. Й. Багмут зазначає, що вільний порядок слів в українській мові дає змогу варіювати послідовність розміщення слів. Зміни порядку слів зумовлені стилістичними вимогами, тим чи тим комунікативним спрямуванням тексту: „Вільний порядок слів не заперечує існування сталого порядку розміщення окремих мовних елементів. Так, в українській мові прийменник стоїть у препозиції до іменника, прикметник – до іменника, слова, що належать до іменникової групи, групуються навколо іменника, у дієслівній групі додаток з прийменником чи без нього стоїть після дієслова <...>. Тому порядок слів визначається також як фіксований. Зміна порядку слів може вплинути на зміст речення (його семантику)” [17, с. 507].

Залежно від позиції в реченні підмета й присудка розрізняють прямий і зворотний порядок слів. Обидва є нормою української літературної мови. Поряд із тим існує поняття інверсії (від лат. *inversio* – переставляння, перевертання). На відміну від прямого й зворотного порядку слів інверсія – стилістично маркована форма. Незвична позиція слова в реченні акцентує на ньому увагу, надаючи текстові загалом особливого звучання, певних стилістичних відтінків [17, с. 507–508].

Д. Е. Розенталь пропонує виокремлювати граматичну та стилістичну інверсію. Граматичною інверсією, на його думку, є засіб вираження синтаксичних відношень між членами речення, зміна порядку слів у питальному й питально-заперечному реченні. Стилiстична iнверсія являє собою створення додаткових значеннєвих і виражальних відтінків, зміну експресивності того чи того члена речення [205, с. 182].

І. В. Арнольд влучно зауважує, що для аналізу тексту з погляду його експресивності релевантною є стилістична інверсія, потрактована як навмисна зміна традиційного порядку слів у реченні задля емоційного виокремлення якогось компонента [7, с. 163]. Граматичне значення синтаксичної конструкції при цьому має лишатися незмінним, на що звертають увагу інші дослідники [235, с. 149].

До випадків інверсії зараховують інвертування присудка, означення, додатка, обставини. Зворотний порядок слів, не пов'язаний зі стилістичною інверсією, спостерігають:

- 1) у реченнях, які не диференційовані на тему і рему, оскільки репрезентують лише нову інформацію;
- 2) в авторських ремарках за умови прямого мовлення;
- 3) в авторських ремарках у драматургії;
- 4) у випадку, якщо речення починається обставиною [231, с. 203].

У розповідних реченнях підмет традиційно передує присудкові. Інверсія присудка чи його частини слугує засобом логічного виділення інвертованого елемента, акцентування на ньому, напр.: *Допомагати АТО вирішили школи Івано-Франківська* (Uapress.info. – 01.09.2014). У реченні лексична одиниця *допомагати* є частиною присудка *вирішили допомагати*. Згідно з нормами літературної мови інфінітив у складі присудка має бути постпозитивним. Інверсія частини складеного дієслівного присудка слугує засобом виокремлення інфінітива *допомагати*. Або: *В Україні відбуваються історичні події. Режим Януковича повалено. Розпочалися докорінні зміни системи влади* (Телеграф. – 09.10.2015). Інвертований порядок слів і предикат у початковій

позиції акцентує на ремі речення, сприяючи тим самим її емоційному виокремленню.

Інверсії служить зміна традиційного розташування означення, як узгодженого, так і неузгодженого, у реченні. Розміщення узгодженого означення після означуваного слова надає мовленню відтінку важливості, певною мірою архаїчності, напр.: *Бійцям на Сході дуже необхідні речі зимові* (4tv. – 18.11.2015. – 20:12). Узгоджене означення за умови прямого порядку слів має стояти перед означуваним іменником. У наведеному прикладі узгоджене означення *зимові* відірване від означуваного слова й розташоване в постпозиції, що сприяє його значеннєвому навантаженню.

Характер інверсії має препозиція додатка, що є ефективним засобом його інтонаційної та значеннєвої акцентуації, напр.: *Критиці* вона піддає не лише тих, хто стоїть при владі, але й своїх колег <...> (День. – 12.05.2014). Додаток зазвичай стоїть після пояснюваного слова. У прикладі лексична одиниця *критиці* перебуває в препозиції щодо слова *піддає*, що дає змогу реалізувати інверсію й акцентувати увагу читача на додаткові, позиція якого сигналізує про його тематичну позицію.

Інверсований порядок слів актуалізує прямий додаток, висуваючи його на перший план висловлення, напр.: *Свої можливості* нова поліція

продемонструвала минулої п'ятниці (Телеграф. – 12.11.2015). Приклад репрезентує інверсію прямого додатка, вираженого іменником, що реалізує завдання актуального членування речення.

Інверсія непрямого додатка може також виконувати функцію емпатичного виділення елементів висловлення, напр.: ***Виборцям** було обіцяно завершити війну 25 травня* (Правда. – 21.11.2015); ***Над законом** працювали більше року* (Українська правда. – 26.22.2015). Інверсія, реалізована в останньому реченні, висуває на перший план зазвичай постпозитивний елемент – прийменник *над*. Виникають нові значеннєві відтінки, унаслідок чого найбільш значущим й істотним стає акцентований елемент *над законом*. Додаток посідає нетипове для нього місце, набуваючи стилістичного значення, що створює експресивність.

Засобом сильного значеннєвого виокремлення також є інверсія різних обставин, напр.: ***Особливо** це було помітно наприкінці програми. Звернення до виборців в обох фіналістів прозвучали непереконливо, без зорового контакту із „уявними” глядачами, із прихованим розчаруванням, що написано багато й зрозуміло. Очікуваного акорду не сталося* (Точка доступу. – 23.11.2015). Препозитивне розташування прислівника *особливо* забезпечує значеннєве

виділення обставини в межах усього речення для привертання уваги читача саме до цього компонента за рахунок його інтенсифікувального значення.

Емфатичне виділення структурно-семантичного елемента здійснюють також за допомогою переміщення на початкову позицію обставини часу, напр.: ***Ніколи раніше** не планував працювати на державній посаді. **Ніколи** до початку 2014 року. А ще раніше величезна кількість юристів навколо мене втомилися від розмов про необхідність реформ судової системи, від невдалих реформ, від залежності суддів від зовнішніх чинників* (Закон і бізнес. – 18–24.04.2015). У цьому прикладі спостерігаємо акцентуалізацію обставини часу. Завдяки інвертованому порядку слів у реченні обставина *ніколи раніше* набуває додаткового значення та емфатичності. Значення інверсії в такому випадку посилене й тим, що інвертовану конструкцію включаємо до послідовності заперечних речень високої експресивності, яку розпочинає речення „***Ніколи раніше** не планував працювати на державній посаді*”, продовжує речення, що теж починається лексемою *ніколи*, у той час як сам прислівник, який має значення інтенсифікації, надає висловленню емоційного забарвлення.

Деякі автори з-поміж засобів експресивності виокремлюють зевгму. Неоднозначність і

розбіжність думок щодо її визначення можна пояснити суперечливим характером і складністю природи цього мовного феномену. Сьогодні мовознавці проводять лінгвістичні дослідження з метою визначення мовного статусу зевгми. Багато вчених кваліфікують зевгму в суто граматичному плані (як відсутність повтору, продиктоване лише прагненням до економії). Таку зевгму називають „семантично ускладненою”. Спостерігаємо змістову розбіжність на семантичному рівні, що дає право говорити про наявність у реченні семантично ускладненої зевгми. Цей різновид є предметом дослідження стилістики, оскільки семантично ускладнена зевгма передбачає реалізацію широкого спектру стилістичних характеристик, що охоплюють усі відтінки комічного.

Трактування зевгми в такому розумінні об'єднує два підходи щодо аналізу цього феномену: граматичний і стилістичний. Подібний зв'язок підходів до визначення зевгми можна пояснити тим, що граматичні засоби тлумачать як „інструмент”, за допомогою якого реалізується стилістичний потенціал синтаксичних утворень. Е. М. Береговська кваліфікує зевгму як „експресивну синтаксичну конструкцію, що складається з ядерного слова та залежних від нього однорідних членів речення, рівноцінних граматично, але семантично різнопланових, у

результаті чого в багатозначному ядерному слові одночасно актуалізуються мінімум два різні значення або смислові відтінки” [179, с. 60].

Зевгмі як стилістичній фігурі притаманна низка обов’язкових ознак, що й визначають її статус як самостійної синтаксичної конструкції. До таких ознак, за характеристикою Е. М. Береговської, належать:

- 1) наявність паратактичного ряду – ланцюга граматично однорідних членів речення;
- 2) семантична неоднорідність цих слів (наявність у них опозитивних сем);
- 3) наявність у конструкції ядерного слова, що не входить до цього паратактичного ряду і пов’язане гіпотактичними відношеннями з кожним із його членів;
- 4) одночасна актуалізація в ядерному слові мінімум двох різних значень або значеннєвих відтінків. Семантичні зв’язки, що з’єднують окремі ланки зевгматичного ланцюжка, ґрунтуються на різкому відхиленні від норми. Очевидно, що зевгматична конструкція передбачає одночасне дотримання правил граматичної когерентності й порушення правил логічної когерентності.

У публіцистичних текстах зевгма як експресивна синтаксична конструкція, утворена поєднанням багатозначного слова з кількома іншими в різних значеннєвих і синтаксичних

планах, нечисленна. Наприклад: *Крим зі світлом, гречка з хробаками* („1+1”. – ТСН. – 08.12.2015. – 19:30).

Гумористичний ефект зевгми має підґрунтям протиріччя між схожістю синтаксичної структури утворених у такий спосіб сполук і їхньою семантичною неоднорідністю. Проте в політичних текстах зазвичай відсутній комічний ефект, а зевгму вживають зрідка для створення експресивного ефекту, напр.: *Поки політики намагаються прийти до компромісу, на територію України прийшли російські окупанти* (Телеграф. – 11.11.2014). Присудки кожної з частин речення мають різні залежні компоненти, реалізуючи при цьому різну семантику дієслова *прийти*. Лексична одиниця *приходить* має багато значень, з-поміж яких у реченні реалізовано два: 1) ідучи, з’являтися десь, у когось; перебувати куди-небудь, до когось; 2) зусиллями, напруженою діяльністю і т. ін. досягати чого-небудь бажаного, жаданого, вимріяного і т. ін. [226, с. 85]. Відповідно дієслово *приходить* вжито як у стійкій сполуці *прийти до компромісу*, так і з обставиною *на територію*.

Поняття зевгми пов’язане з проблемою сполучуваності слів. Цей аспект вивчення мови привертав увагу лінгвістів (М. О. Луценко, Л. І. Мацько), а саме поняття семантичної сумісності було вперше введене в науковий обіг

Л. В. Щербою й згодом розроблене В. В. Виноградовим. Варто наголосити, що дослідники зосереджували увагу на двох полярних категоріях: сполучуваності, часто вживаній і найтиповішій, яку можна встановити статистичним шляхом, і на ненормативній комбінаториці й так званих напіввідзначених структурах. Цікавими є сполуки, що порушують власну норму тексту, а тому малоймовірні, вони створюють труднощі у плавному мовному прогнозуванні, отже, є особливо інформативними.

В енциклопедичному академічному виданні „Українська мова” термін „зевгма” не репрезентовано [242]. Питання щодо доцільності виокремлення його як самостійної експресивної конструкції залишається дискусійним.

Так само відкритим є питання щодо сутності літоти. У лінгвістичній літературі представлено вузьке та широке розуміння поняття „літота”. І. В. Арнольд кваліфікує її як прийом, „що полягає у вживанні частки з антонімом, який вже містить заперечний префікс” [7, с. 175]. Ширше трактує літоту І. Р. Гальперін: „Літота є способом ствердження позитивної ознаки. Тому в її складі нерідко з’являється слово, що виражає поняття, ознаки якого можуть бути схарактеризовані негативно. Адже для того, щоб отримати позитивну ознаку через заперечення, треба заперечувати негативну ознаку” [63, с. 218].

Нерідко літота в публіцистичному тексті дає змогу зробити судження менш категоричним, напр.: *На юристів покладена **непроста** місія – бути на стражі законності і справедливості, захищати честь, права і свободи громадян, допомагати їм розібратися у непростих законодавчих хитросплетіннях* (Промова міністра юстиції України. – Режим доступу: <https://minjust.gov.ua/ua/news/47712>). У

наступному прикладі літота сприяє актуалізації некатегоричності судження: *Грецький уряд обіцяє боротися з Європою за свою нову політику. „Переговори **не будуть легкими**”, – кажуть міністри, що заступили до роботи завдяки перемозі на недільних виборах коаліції радикальних лівих СІРІЗА* (Euronews. – 28.01.2015).

Літота може також передавати обережність, із позиції якої автор висловлює ствердження, напр.: *Ми ж, насправді, **далеко не бідна країна**, але олігархам вигідне це нище існування держави* („ТСН”. – „1+1”. – 05.06.2013). Уживання літоти може слугувати посиленню ознаки, напр.: *Кредитори **навряд чи погодяться** на пропозиції РФ* (Українська правда. – 17.11.2015).

Поява літоти інтенсифікує негативний компонент значення, уможливорює зіставлення речей не зіставних, напр.: *Економісти стверджують, що дефіцит країни останнім часом досягнув рекорду. Це **не може не***

погрожувати економіці країни. Тому дії влади не можуть не викликати протест (Телеграф. – 22.12.2014).

Залежно від контексту літота може бути використана для створення іронії, що наближає публіцистичний стиль до художнього, напр.: *Володимир Путін виступив на Генасамблеї ООН у несподіваному для себе амплу. Ще не так давно він надавав перевагу прокурорським інтонаціям: виносив вердикти і ставив діагнози. А тепер його промова скоріше була схожа на виступ адвоката, який намагається просувати угоду зі слідством. Мовляв, ми вам ІДІЛ – ви нам амністію* (Радіо „Свобода”. – 01.10.2015). У наведеному прикладі застосування літоти сприяє послабленню ознаки *давно*, що іронічно забарвлює висловлення. До того ж літоту використано на базі емпатичного підкреслювання, що надає реченню додаткової експресії й виражає іронічне ставлення автора до особи В. В. Путіна та його поведінки на Генасамблеї ООН.

Еліптичні речення, які є поширеним засобом підвищення експресії тексту, зазвичай потрактовані як мовленнєва структура з невербалізованим підметом і/ або присудком, розуміння яких можливе на підставі спільних для адресанта й адресата пресупозицій і мовленнєвої ситуації. Прагматична пресупозиція являє собою знання про такі факти дійсності, які, із погляду

адресанта, безперечно зрозумілі чи відомі адресатові. Виокремлюють такі основні сфери поширення еліптичних речень: 1) розмовне мовлення, передусім діалогічне; 2) наукове й офіційно-ділове мовлення; 3) художнє мовлення, авторська розповідь [235, с. 139]. Аналіз мовного матеріалу дав підстави зарахувати до сфер активного застосування еліптичних речень також публіцистичні тексти, оскільки відомо, що публіцистичний стиль поєднує особливості текстів зазначених функційних різновидів [137]. Еліптичні речення потрібно відрізняти від неповних речень, яким притаманна неповнота граматичних структур або неповнота складу, унаслідок чого в них відсутній один або кілька членів (головних чи другорядних), відновлюваних з контексту чи з мовленнєвої ситуації.

У лінгвістичній науці поняття еліпсису пов'язують із пропуском певного члена в структурі двоскладного чи односкладного речення. У деяких працях терміни „неповні речення” та „еліптичні речення” вжито як синоніми. Неповні речення потрактовано по-різному: за ознакою семантичного заповнення [256]; за структурною неповнотою [134; 149; 186; 187; 283]; за ознакою структурно-семантичної неповноти [85]. В іншому аспекті висвітлює поняття неповного речення як нормативної структури, що функціонує за специфічних умов

діалогічного і монологічного мовлення, В. В. Виноградов [52, с. 28]. Це дало поштовх для еволюції теорії про структурно-семантичну самостійність еліптичних утворень за умови мовленнєвої єдності [201, с. 6]. У монографіях і дисертаціях опрацьовано різні аспекти функціонування еліптичних речень, причому в усіх стилях мови [32; 76; 97; 86; 87; 88; 223 тощо]. Запропоновано різні підходи до інтерпретації семантики, структурної організації, обсягу речень. І. Я. Завальнюк вважає еліптичними реченнями синтаксичні одиниці з невербалізованими (імпліцитними), переважно ядерними, компонентами, що не потребують ні контекстуальної, ні ситуативної компенсації і становлять, як вважає П. С. Дудик, особливий структурний різновид неповних речень [103].

А. П. Загнітко називає еліптичними такі неповні речення, у яких „уява про пропущений член речення безпосередньо встановлюється із власного змісту та будови, насамперед зі значення та форми синтаксично залежного слова” [107, с. 629].

Еліптичні конструкції, наявні в текстах публіцистичних творів, можуть поєднувати функції, виконувані ними в розмовному, науковому, офіційно-діловому та художньому мовленні, напр.: *Вибухи відбулися у штаті Нью-Мексико (США). Перший – у місті Лас-Крусес у*

баптистській церкві. Другий – у католицькій церкві Святого Хреста за 3 км від першого (Сьогодні. – 03.08.2015). У наведеному реченні атмосфера напруженості створена за рахунок перерозподілу й перенесення значеннєвого навантаження з імпліцитних компонентів на експліцитно виражену частину еліптичного речення. У наведених еліптичних реченнях відсутні обидва головні члени (*вибух відбувся*), проте, ці синтаксичні позиції можуть бути легко відновлені читачем із контексту попереднього речення: *Вибухи відбулися у штаті Нью-Мексико (США)*.

Еліптичні одиниці є відповідями на запитання, уведеними до тексту розповіді чи діалогу. Чергування питальних і розповідних речень дає змогу авторам, з одного боку, досягнути лаконічності й особливого ритмічного оформлення висловлення, а з іншого – сприяє діалогізації монологічного мовлення, створює враження живого спілкування, напр.: *Але чи приїхав адвокат? Судячи з усього, ні* (Телеграф. – 09.06.2015). Простежуємо редукацію ланки *можна вирішити, зробити висновок* тощо. Або: *На Прикарпатті початок опалювального сезону під загрозою зриву* (Курс. – 01.10.2015). Розповідь набуває динамічного характеру за рахунок навмисного опущення дієслова *опинився*, яке легко можна відновити з контексту. Можливе

уникнення повторів з метою економії мовлення, його динамічності.

Еліпсис надає мовленню підкреслено розмовного характеру для встановлення тісного контакту з читачем, створення довірчої атмосфери розповіді. Еліпсис використовують і як засіб реалістичного відтворення розмовного мовлення, якому притаманна емоційність, та як засіб економії мовних засобів задля надання мовленню особливої лаконічності та ритмічності, імітації природного діалогу, напр.: *Хто буквально минулого місяця закупив чергові сотні автомобілів по завищених цінах для Міністерства внутрішніх справ? Хто закупив „Кадиллак”, пишається цим і розказує: „Тепер я буду їздити на „Кадилаці”!”* **Міністр внутрішніх справ.** *І тільки завдяки журналістам і відкритій громадськості він змушений це був зупинити („ТРК Україна”. – „Шустер-LIVE”. – 15.10.2010. – 20:20).* Такі еліптичні речення надають мовленню динамічного характеру, їх використовують як засіб діалогізації.

Сучасна лінгвістична література репрезентує низку визначень риторичного запитання, що ілюструють різне тлумачення авторами цього феномену мовлення. Зокрема, у сучасній риторичі риторичне запитання потрактовують як „ефективну фігуру діалогізації монологічного мовлення, що слугує для смислового й емоційного

виокремлення його значеннєвих центрів, для формування емоційно-оцінного ставлення адресата до предмета мовлення, а також для надання адресатові особливо важливих у смисловому відношенні етапів міркування (доведення)” [169, с. 240–241].

І. В. Арнольд кваліфікує риторичне запитання як найбільш вивчену в стилістиці форму транспозиції. Воно не передбачає відповіді й слугує не для того, щоб спонукати адресата повідомити дещо невідоме адресантові. Ключовою функцією риторичного запитання є привертання уваги, посилення враження, підвищення емоційного тону висловлення. Риторичне запитання вже містить відповідь, воно залучає читача / слухача / співрозмовника до міркувань або переживань, роблячи його активнішим, ніби змушуючи самого зробити висновок [7]. Риторичне запитання використовують із метою стимулювати мислення аудиторії за рахунок актуалізації значення певних частин висловлення, напр.: *Хіба ми не зацікавлені, щоб у нашій країні діяла незалежна судова система? Хіба ми не зацікавлені, щоб у нас діяли технічні стандарти, які зараз прийняті в країнах ЄС?* (УНІАН. – 14.06.201). Наведене речення є питальним за своєю структурою, проте цей випадок варто тлумачити як транспозицію питального речення у стверджувальне. Така

конструкція привертає увагу адресата, урізноманітнює й поживляє розповідь, до того ж містить приховані відповіді: *ми зацікавлені в незалежній судовій системі та ми зацікавлені в стандартах ЄС*, – які можна легко експлікувати з опорою на контекст. Риторичні запитання нерідко стимулюють мислення аудиторії: *Долар все ще є резервною валютою. Але чи залишиться він нею й надалі?* (Кореспондент. – 15.07.2009).

Запитання зі зворотним значенням також використовують для підвищення емоційного тла висловлення, напр.: *Хто очікував, що все так погано? Начальник міліції Одеської області і колишній заступник міністра внутрішніх справ Грузії Георгій Лорткіпанідзе здивований настільки сильною корупцією в регіоні* (Українська правда. – 06.08.2015). Автор імплікує заперечення *ніхто не очікував, що все так погано*, прагнучи посилити прагматичний вплив на адресата за рахунок розбіжностей між формою висловлення та його семантикою.

Запитання може бути яскравим інтенсифікатором висловлення, повідомляючи імпліцитний зміст через трансформацію питальної форми речення у стверджувальну, розповідну: *Хіба погано прагнути замінити тиранію демократією?* (День. – 06.09.2014). Наведений приклад реалізує імпліцитне ствердження

замінити тиранію на демократію непогано, уміщене в питальній синтаксичній структурі.

Риторичне запитання належить до традиційних засобів вираження авторської оцінки в публіцистичному тексті: *Треба це припинити! Закінчилася Друга світова війна. Було вирішено залишити країни в тих кордонах, які на той час були. І не чіпайте ці кордони! Той поліз у Крим, ті в Донбас... Навіщо? Тоді треба лізти в Калінінградську область, бо вона була німецькою. Може, і там війну починати?! <...>* (Дзеркало тижня. – 06.02.2014).

В українській мові, де відношення між словами реалізовано за допомогою морфем, головну роль у визначенні порядку слів відіграє комунікативний принцип їх розташування. У реченні є дві ударні позиції: на початку та в кінці. Оскільки порядок членів речення вільний, то не існує чітко закріпленого місця в реченні за тим чи тим його членом. Будь-яке переміщення пов'язане з модифікаціями значення чи змінами стилістичних відтінків речення.

Загалом порядок слів відіграє подвійну роль: синтаксичну та стилістичну. Поряд із синтаксичним значенням порядок слів має стилістичне навантаження, адже переміщення слів створює додаткові значеннєві та виражальні відтінки, змінюють експресивну функцію того чи того члена речення, посилюють їхнє семантичне

навантаження, зберігаючи синтаксичну функцію. Незважаючи на довільний порядок слів в українській мові, у кожного члена речення є властива йому позиція, визначена структурою й типом речення, способом синтаксичного вираження цього компонента, місцем з-поміж інших слів, які безпосередньо з ним пов'язані, а також стилем мовлення та роллю контексту. На цій підставі розрізняють прямий і зворотний порядок слів.

Інверсний характер члена речення визначає місце слова в реченні: у положенні найбільшої експресії перебуває той член речення, який виносять на початок чи, навпаки, відсувають на кінець речення.

Отже, аналізуючи різноманітні стилістичні функції інверсії, урахуємо, що будь-яке переміщення, яке порушує більшою чи меншою мірою звичний порядок слів, призводить або до зміни логічного змісту речення, або до надання додаткового емоційного забарвлення всьому висловленню.

2.4. Співвідношення експресивності та суб'єктивної модальності в політичному дискурсі

Поняття експресивності пов'язане з поняттям модальності — вираженням мовцем свого

ставлення до змісту висловлення [126, с. 315]. Мовець може щось заперечувати, стверджувати, передбачати, бажати тощо. Свого часу В. М. Русанівський зауважив, що кожна дія, яка „відбувається в реальній дійсності й пов’язана з її виконавцем (особою), обмежена певними часовими рамками. Однак є дії, перебіг яких був би бажаним чи необхідним, потрібним чи непотрібним для діяча, але вони можуть бути здійснені тільки за певних обставин або існують лише в уяві їх виконавця чи якоїсь іншої особи. Такі дії є ірреальними” [212, с. 263]. Дослідник зазначав, що „всі ірреальні дії <...> пов’язані з оцінкою характеру зв’язку дії з діячем або предметом. <...> Семантична суть категорії способу полягає в протиставленні реальних дій (дійсний спосіб) ірреальним модальним діям (недійсний спосіб)” [189, с. 264]. В. М. Русанівський кваліфікував категорію модальності як способову категорію дієслова, зазначаючи, що ірреальних модальних значень багато. Усі вони пов’язані з особою мовця. Дослідник виокремлював значення обов’язковості виконання дії, передбачення дії, наказу виконати дію, мети дії, умови, спонукання до дії тощо. Він зауважив, що „усі ці ірреальні модальні значення виражаються різноманітними мовними засобами: лексичними, синтаксичними, морфологічними, а також поєднанням цих засобів. В українській мові

ірреальні модальні значення передаються здебільшого чотирма способами: лексико-синтаксичним, синтаксичним, морфологічним і морфолого-синтаксичним” [189, с. 265].

Категорію модальності на матеріалі речень досліджував В. В. Виноградов. Він уважав, що модальністю є обов’язкова синтаксична категорія речення, яка виражає репрезентоване автором відношення висловленого до реального стану речей у параметрах реального, нереального, імовірного, бажаного, можливого. Згідно з його концепцією, модальність потрібно розуміти як семантичну категорію, що виражає відношення змісту висловлення до позамовної дійсності з погляду мовця. На думку В. В. Виноградова, будь-яке вираження думки, емоції, спонукання відображають реальність засобами цієї мовної системи, а також передають додаткові синтаксичні значення, які формують категорію модальності [51].

Традиційною є диференціація суб’єктивної та об’єктивної модальності [37; 51; 184]. Об’єктивна модальність виражає відношення повідомлюваного до дійсності в плані реальності (здійснюваності чи нездійснюваності), вона пов’язана з категорією часу та диференційована за ознакою часової визначеності / невизначеності. Значення часу та реальності / ірреальності становлять єдність, а комплекс цих значень

називають об'єктивно-модальними значеннями. Об'єктивні відношення (дійсні, можливі, необхідні) репрезентовані об'єктивною модальністю [184, с. 39]. До способів формалізації об'єктивної реальності належить категорія способу дієслова.

Суб'єктивна реальність – це ставлення мовця до повідомлюваного. Семантичний обсяг суб'єктивної модальності є значно ширшим за обсяг об'єктивної модальності. Значеннєве підґрунтя суб'єктивної модальності утворює поняття оцінки в широкому значенні слова, охоплюючи не тільки логічну (інтелектуальну, раціональну) кваліфікацію повідомлюваного, але й різні види емоційної (ірраціональної реакції).

На думку В. В. Виноградова, „необхідно принципово чітко розмежовувати різні емоційні форми вираження реакцій на дійсність і модальну оцінку відношення висловлення до дійсності”, проте дослідник закликав урахувати, що „з категорією модальності стикаються та навіть частково переплітаються різні види й типи емоційної експресії (наприклад, обурення, захоплення, погрози тощо” [51, с. 379].

У суб'єктивній модальності розрізняють лексичні та граматичні способи вираження емотивності. Згідно з логічним напрямом суб'єктивна модальність виражає ступінь, за якого визнають достовірними об'єктивні зв'язки в

реальності [52, с. 49]. Маркери модальності, чи модальні слова, є основним способом вираження цього виду модальності (Г. А. Золотова [114], М. П. Ломтев [149], В. З. Панфілов [184] та інші). Представники другого підходу (Н. Д. Арутюнова [11], О. М. Вольф [59], Н. Б. Шведова [258], О. Д. Шмельов [271] та ін.) тлумачать категорію модальності ширше. Такий підхід В. В. Карасик визначає як комунікативний, коли в спілкуванні умовно виокремлюють сутність повідомленого та характер повідомлення, який і відображає модальність (модус) – те, як адресант ставиться до адресата, до змісту повідомлення, до способу повідомлення та ситуації спілкування [124].

Щоб конкретніше визначити поняття суб'єктивної модальності, лінгвісти використовують диференціацію її на алетичну, епістемічну та деонтичну. Типи модальності пов'язані з комунікативною спрямованістю висловлення: алетична (можливість / дійсність) – із розповідністю, епістемічна (знання / сумнів) – із питальністю, деонтична (обов'язковість / бажаність) – зі спонукальністю й оптативністю.

У мовознавстві наявні й інші підходи та концепції щодо природи категорії модальності. Зокрема, прихильники комунікативно-прагматичного підходу у своїх дослідженнях ґрунтуються на комунікативній спрямованості висловлення. Вони розрізняють розповідну,

питальну та спонукальну модальність, а також зараховують до кола модальних значень ствердження й заперечення. Це висвітлено в працях Т. Б. Алісова, М. Грепла, І. П. Распопова та інших.

Останнім часом мовознавці все частіше трактують модальність як функційно-семантичну категорію. Базовим поняттям цієї концепції є функційно-семантичне поле, що дає змогу тлумачити модальні значення не як ієрархічно вибудовані рівні без зон перетину, а як дифузні й прозорі шари, що семантично, лексично та граматично взаємодіють на підставі їхніх мовних функцій [189, с. 8].

Способами вираження модальності зазвичай вважають: модальні дієслова, частки, модальні слова (питальні, стверджувальні, імовірнісні, заперечні, обмежувальні), модальні словосполучення (фразеологічні одиниці).

З огляду на це, модальність як синтаксична комунікативно-прагматична категорія являє собою складний багатофакторний феномен, який володіє різноплановими комунікативно-прагматичними характеристиками.

І. Р. Вихованець запропонував таке визначення поняття „модальності”: „функційно-семантична категорія, яка виражає відношення змісту висловлення до дійсності або суб’єктивну оцінку висловлюваного” [55]. Термін охоплює

широке коло явищ різних мовних рівнів. Центральним у категорії модальності є значення реальності / нереальності. До сфери модальності зараховано також значення, що відображають характер комунікативної спрямованості висловлень (повідомлення, запитання, спонування), протиставлення їх за ознакою ствердження / заперечення, вияви впевненості мовця в достовірності думки, змістові варіації зв'язку між підметом і присудком, виражені допоміжними компонентами на зразок *може, має, хоче, повинен* та ін.

У граматичній структурі української мови розрізняють модальність як морфологічну дієслівну категорію способу і як синтаксичну категорію речення. Із погляду синтаксису модальність поділяють на об'єктивну і суб'єктивну" [55, с. 385]. Об'єктивна модальність виражає відношення висловлення до дійсності в плані реальності й нереальності. Основним засобом оформлення її є дієслівна категорія способу. Саме тому значна кількість дослідників розглядала категорію модальності на базі дієслова. Об'єктивна модальність являє собою протиставлення форм дійсного та ірреальних способів. Дійсний спосіб указує на реальність явищ у трьох часових планах, а ірреальні способи (наказовий, умовний, бажальний) передають

значення нереальності, а тому й не пов'язані з часовою конкретизацією.

Аналізуючи роль вставлених структур у текстах ЗМК, І. Я. Завальнюк зазначає, що на противагу вставним одиницям, маркованим суб'єктивною модальністю, вони корелюють з об'єктивною модальністю, слугують доповненням до змісту основного повідомлення. „Активізація їх у мові української преси початку ХХІ ст. значною мірою інноваційна. Це виявляється насамперед у розширенні їхнього семантичного та стильового навантаження. Воно найхарактерніше для інформаційного типу вставлених конструкцій, що зумовлено самою специфікою газетних жанрів – інформувати про події, факти із життя суспільства” [101, с 17]. І. Я. Завальнюк наголошує на тому, що „сьогодні журналісти надають перевагу тим вставленим конструкціям, що доповнюють, розширюють, уточнюють думку, конкретизують кількісні характеристики, а також виконують інформаційно-довідкову функцію. Інші вставлені одиниці цього семантичного типу вживають обмеженіше, проте всі вони виконують спільну функцію – розширюють інформаційний простір базового складу речення чи його окремих частин” [Там само].

Загалом проблема дослідження модальності перебуває в царині таких дисциплін, як лінгвістика тексту, стилістика тексту, функційна

стилістика й аналіз дискурсу. Із-поміж видів суб'єктивної модальності лінгвісти виокремлюють оцінну, емотивно-оцінну, афективну, нейтральну, релятивну, модальність бажання, відрази, заборони, свободи, відмови, згоди, подиву, модальність дивного та неочікуваного тощо [116].

Із поняттям модальності тісно пов'язане поняття „оцінки”, „оцінності”. Оцінка становить сутність суб'єктивної модальності. Деякі лінгвісти кваліфікують оцінку як окрему мовну категорію. Г. Я. Солганик зазначає, що „оцінність – одна з найменш вивчених мовних категорій. <...> Саме у вираженні ставлення мовця (автора) до предмета висловлення виявляється важлива соціально-прагматична роль категорії оцінності” [230, с. 8–9]. Г. Я. Солганик розподіляє лексику газети на позитивнооцінну, негативнооцінну та модальнооцінну [230]. Категоріям оцінки в ЗМК присвячено праці таких дослідників, як І. Я. Завальнюк [100], О. П. Орлова [180] та ін.

Модальність є текстовою категорією. Для текстоцентричного підходу актуальним є ставлення мовця до повідомлюваного, тобто суб'єктивна модальність. Як зазначав В. Л. Наєр, „саме суб'єктивна модальність релевантна меті і завданням інтерпретації тексту” [173, с. 61]. У такому розумінні найближчим до терміна „суб'єктивна модальність” є термін „погляд”, або „фокалізація”, тобто позиція, з якої дивляться на

речі, їх відчують, розуміють, оцінюють [290, с. 67].

Категорія модальності проаналізована на матеріалі сучасного політичного дискурсу, тобто сукупності текстів різних жанрів, об'єднаних політичною тематикою. До політичного дискурсу належать газетно-публіцистичні тексти, ораторські виступи, присвячені політиці, офіційні тексти на політичну тему (постанови, накази, закони), політологічні статті, радіовиступи політичного спрямування, телевізійні програми, що стосуються сучасного політичного життя.

Зі становленням і розвитком нової дисципліни – лінгвістики тексту – посилено зацікавлення вивченням газети в текстовому аспекті. Особливий внесок у цьому напрямі зробили І. Я. Завальнюк [100] і Г. Я. Солгаником [230; 231], провівши ґрунтовну науково-дослідницьку роботу з вивчення газети як цілісного і як окремого тексту, категорій текстотворення та композиції публіцистичного тексту тощо.

У зарубіжній лінгвістиці проблеми організації новин, текстів ЗМК перебували у фокусі уваги мовознавців у 70-х роках ХХ століття. Більшість робіт були соціологічно спрямованими та структуралістськими, однобічними за своєю суттю. Макроаналіз газетних повідомлень обмежувався вивченням інституціональних і

професійних характеристик процесу випуску новин журналістами, дослідженнями в галузі ідеологічного аналізу новин [291; 281 та ін.]. Порушено проблему упередженості подавання новин, що може бути виражена навіть синтаксичними конструкціями пропозиції. Як зазначав Т. ван Дейк, мовознавці переважно досліджують „контекст” новин: питання практичної діяльності, соціокультурні та ідеологічні закономірності виробництва новин. Самі тексти вивчають мало, найчастіше з погляду їхнього змісту.

Лінгвістичну категорію суб’єктивної модальності в політичному тексті варто трактувати з позиції вираження її різнорівневими мовними засобами як у складі речення, так і на рівні суперструктури та макроструктури публіцистичного тексту. Засоби реалізації суб’єктивної модальності в політичних текстах можна виявити на лексико-семантичному, синтаксичному та глобальних рівнях суперструктури і макроструктури.

На синтаксичному рівні категорія модальності актуалізована через використання вставних слів, словосполучень і речень. Серед усіх виокремлених різновидів вставних конструкцій заслуговує на увагу розряд зі значенням емоційних реакцій та інтелектуальних оцінок, оскільки саме за допомогою нього автор

висловлює ту чи ту оцінку повідомлюваного. Важливою є група зі значенням узагальненого (невизначеного) погляду, реалізованого безособовими реченнями. Використання автором певних синтаксичних конструкцій також сприяє актуалізації суб'єктивного погляду. Ставлення мовця до повідомленого реалізують і через приєднувальні конструкції, парцеляцію, інверсії, синтаксичні повтори, питально-відповідні конструкції, заперечення та інші синтаксичні прийоми.

Незважаючи на те, що категорія оцінки тісно пов'язана з категорією суб'єктивної модальності, оцінний компонент не завжди легко вичленувати зі структури значення одиниці мови й мовлення, оскільки на нього можуть нашаровуватися інші мовні явища. Передусім потрібно назвати такі категорії, як емоційність, експресивність і модальність. Близькість, а іноді й взаємопроникнення елементів названих категорій зумовлені онтологічно, бо найчастіше оцінки супроводжуються емоціями, а підкреслення змісту ґрунтується на особливому підвищеному емоційному стані мовця, і для того, щоб передати своє ставлення до об'єкта, адресант використовує різні експресивні засоби мови. Зазначені явища об'єднані й у функційно-прагматичному плані: відображають суб'єктивне ставлення мовця, а також виконують функцію впливу (вплив на

адресата реалізують за допомогою різноманітних вербальних і невербальних засобів). Як наслідок, багато мовних одиниць одночасно є носіями й оцінного значення, й емоційності, й експресивності, до того ж в умовах мовленнєвого контексту набувають стилістичного забарвлення. Проблеми виокремлення самостійного оцінного компонента призводять до труднощів його опису й розмежування з іншими категоріями. Звідси постає уявлення про те, що відповідні досліджуваним явищам поняття зближуються за вживанням і тлумаченням. Із цим пов'язане як небажане змішування категорійних понять (у низці робіт К. М. Галкіної-Федорук [62], І. В. Арнольд [7], І. А. Стернін [234] змішано поняття емоційності й оцінки; Н. О. Лук'янова ототожнено „емоційну оцінку” й експресивність [152]), так і особливий підхід до вужчих термінів (М. М. Кожина [132] вважає оцінні номінації завжди експресивними), прагнення до створення власних термінологічних найменувань: „емоційно-оцінний експресив” (Н. О. Лук'янова [152]), „позитивна й негативна суб'єктивна експресивність” (В. Г. Гак [61]).

Категорією, що потребує обов'язкового аналізу у зв'язку з оцінкою, є категорія емоційності. Емоційність тлумачать як стан, що виникає в процесі ухвалення рішень щодо оцінювання сприйнятих явищ дійсності та їхніх

зв'язків [249, с. 64]. Деякі вчені (Н. О. Лук'янова [152], В. І. Шаховський [257] та ін.) об'єднують емоційний та оцінний компоненти в один, називаючи його „емоційною оцінкою”. Цей взаємозв'язок дослідники розуміють як залежність оцінки від емоції: „За безпосереднього комунікативного акту оцінка не може не супроводжуватися емоціями” [248, с. 81]. На думку прихильників цієї теорії, взаємозв'язок категорії оцінки та категорії емоційності виявляється в тому, що „вибір знаку оцінного висловлення суб'єктом мовлення визначений сприйняттям або несприйняттям особистості, іншого об'єкта оцінки” [252]. Оцінка ніби „всотує” відповідну емоцію, а параметри емоції й оцінки збігаються: „приємне” – „добре”, „неприємне” – „погане” [151, с. 45].

Категорії оцінки й емоційності тісно пов'язані між собою. Раціональна та інтелектуально-логічна оцінка без емоційних відтінків – явище досить рідкісне. Емоційна оцінка, навпаки, трапляється дуже часто, тому засоби її вираження багатші та різноманітніші. Свідомість людини сприймає дійсність у єдності думок і почуттів: „У мові немає двох чітко обмежених одна від одної систем: системи логічних і афективних значень. Їх розподіл – це лише необхідна абстракція <...> Вона є не більш штучною, ніж встановлювана в психології

відмінність між розумовими та емоційними актами думки, які насправді не існують” [20, с. 23]. Людина переживає відображене нею завдяки єдності раціонального та емоційного в її свідомості. Тому на взаємозумовленість категорій оцінки та емоційності вказують такі моменти: позитивна оцінка пов’язана з емоціями схвалення, захоплення та подібними, а негативна – несхвалення, обурення та ін.; зазвичай оцінка викликає емоції й нерідко виявляється через них; оцінка може бути й чисто раціональною, а емоція зазвичай передбачає оцінку.

Представники протилежного підходу вважають, що категорія оцінки та категорія емоційності є компонентами, які хоч і передбачають одна одну, але є різними. Відмінність емоційного й оцінного компонентів підтверджує те, що деяким підкласам емоційних явищ функція оцінки властива не однаковою мірою. Емоції можуть виражатися окремо від оцінки (М. М. Кожина [133], Т. В. Маркелова [155]). Важливим є зауваження про те, що семантика емоційності лежить в діапазоні „схвалення – несхвалення”, а не „добре – погано”, як в оцінки. У зв’язку із цим, оцінним судженням надано значення „вважай назване добрим чи поганим”, а емоційний компонент у когнітивному плані може мати сенс „випробуй схвалення або несхвалення того, про що йдеться”.

Нам імпонують погляди лінгвістів, які вважають, що категорія оцінки та категорія емоційності хоч і передбачають одна одну, але є різними. За наявності в семантиці слова обох елементів, варто визнати їхній взаємозв'язок, не порушуючи питання про первинність одного з них. Очевидно, що оцінки й емоції виникають одночасно, а не на основі одна одної. Близькою до категорії оцінки є категорія експресивності, якій присвячено роботи Н. О. Лук'янової [152], В. М. Цоллера [249], В. І. Шаховського [257]. Попри це вона залишається однією з найбільш „розмитих” категорій у поняттєвому плані. Експресивність кваліфікують як „ненейтральність мовлення, відсторонення, деавтоматизація, що надають мовленню незвичайності й водночас виразності” [237, с. 36-37]. В основі експресивності лежить семантична контрастність, яскравість, незвичайність лексичного значення слова, порівняно з нейтральним найменуванням. В. М. Телія зазначав, що „експресивність являє собою відображення в змісті мовних сутностей емоційного, ціннісного ставлення суб'єкта мовлення до елементів зовнішнього та внутрішнього світу людини, що виникає в ній під час їх позначення [238, с. 203]. Якщо категорія емоційності є мимовільною, ненавмисною, то експресивність – це спеціальна заданість як засіб впливу. Тому експресивність цілеспрямовано

впливає на адресата з погляду на вражаючу силу висловлення, виразності. Ця категорія орієнтована на адресата, тобто має прагматичне значення й, отже, тісно пов'язана з прагматикою мовлення, із поняттям мовленнєвих актів. У мовленнєвих актах експресивність оцінних висловів спрямована на те, щоб посилити емоційний вплив на співрозмовника / слухача, збільшити перлокутивний ефект оцінного висловлення.

Експресивність та оцінка – це два взаємопов'язані поняття, які найчастіше співіснують в одному слові, тобто якщо суб'єкт оцінює те чи те явище, він обирає для цього експресивні засоби мови. Ш. Баллі констатував, що проникнення в значення слів кваліфікативної діяльності свідомості і вираження в ній емотивних реакцій суб'єкта мовлення на позначуване ним створює експресивне забарвлення мовних фактів [20, с. 391]. У працях Є. М. Галкіної-Федорук [62], В. М. Телії [237; 238] категорія експресивності відмежована від емоційності та оцінки як явище плану вираження від елементів змісту.

Експресивність, виражаючи оцінне значення, має власний спосіб упровадження в зміст мовних сутностей – явний, оформлений за допомогою суфіксів суб'єктивної оцінки чи стилістичної маркованості слів, або неявний, не оформлений внутрішньослівно, який виявляється в закріпленні слів за певними синтаксичними позиціями чи в

їхньому вживанні зі спеціальними засобами актуалізації [238, с. 208]. Тому оцінка й експресивність хоч і взаємозумовлені, але існують незалежно одна від одної. Зокрема, якщо оцінка й емоційність, входячи до мовного висловлення, збагачують, доповнюють його інформативний обсяг, то експресивність, не змінюючи вже наявний закладений зміст, посилює його.

В оцінному висловленні вміщено дані про ціннісну значущість для мовця якогось об'єкта, інформація про який і є метою висловлення. Натомість основне призначення експресивно забарвленого повідомлення полягає в тому, щоб виразити уявлення мовця про „предмет” і більшою мірою вплинути на реципієнта.

Питання про співвіднесення категорії оцінки та категорії модальності в лінгвістиці отримало вичерпне висвітлення в працях В. В. Виноградова [51], В. Г. Гака [61], Г. О. Золотової [113] тощо. Проте на сьогодні лишається суперечливим питання, чи є категорія оцінки самостійною чи являє собою компонент категорії модальності. Деякі лінгвісти дотримуються думки про розмежування цих понять (Т. В. Маркелова, О. В. Махова), інші вважають одним із видів суб'єктивної модальності (Н. Д. Арутюнова, О. М. Вольф) або сутністю суб'єктивної модальності (В. М. Телія, Н. Ю. Шведова). Прибічники другого підходу вважають, що якщо

сумувати сутність суб'єктивної модальності й оцінки, то спільним для них є вказівка на ставлення мовця до повідомлюваного. Отже, зміст категорії оцінки та зміст модальності є однаковими. М. В. Ляпон зробила висновок, що змістову основу суб'єктивної модальності утворює поняття оцінки в широкому значенні слова [36, с. 303]. У ранніх працях О. М. Вольф власне оцінка (добре / погано) витлумачена як один із різновидів кваліфікації, де наявний суб'єктивний об'єкт, тобто суб'єкт оцінки та співвіднесення з певною наявною в нього системою цінностей [59, с. 40]. Окрім того, дослідниця диференціює оцінку як кваліфікацію в широкому значенні слова, що пов'язана з уявленням суб'єкта оцінки про відношення цього предмета чи події до нормативного стану речей або до наявної в цьому соціумі норми, та оцінку, пов'язану з протиставленням „добре / погано” [59, с. 39]. При цьому кваліфікація завжди повинна бути орієнтована на дескриптивні ознаки, а оцінка може бути „чистою”, ніби розташованою над дескриптивними характеристиками. У пізніших працях Е. М. Вольф змінила погляди щодо оцінки як різновиду модальності, виокремивши цілий клас суб'єктивних модальностей, до структури яких уключено уявлення про стереотипну картину світу й / або нормативні співвідношення її елементів [59, с. 179]. Прикладами таких

модальностей є модальність оцінки добре / погано, модальності „дивацтва”, „здивування”, „несподіванки”. Їх зближує спільність структури модальної рамки, у яку входить ціла низка елементів: суб’єкт оцінки, її об’єкт, оцінний предикат, що їх об’єднує, а також інші складники. Серед цих та інших аспектів провідним є фрагмент картини світу, тобто система цінностей суб’єкта, що охоплює як систему цінностей соціуму, якій належить суб’єкт, так і пов’язану з нею індивідуальну систему цінностей самого суб’єкта [59, с. 125].

Однак прихильники першого напряму зауважують, що ставлення саме по собі ще не є оцінкою (наприклад: *я милуюся природою; йому подобається картина*), а лише ставлення, що як обов’язковий компонент передбачає вибірккову позицію мовця щодо речей, і критичний аналіз, кваліфікуючи характеристики, якщо навіть ця позиція є неточною, суб’єктивною. Найгрунтовніше опис цих категорій представлений у роботі Т. В. Маркелової, яка, намагаючись розмежувати категорію оцінки та суб’єктивної модальності, наголошує на тому, що модальність насамперед виражена на рівні всього висловлення (речення). Оцінка, зі свого боку, широко виявляється й на лексичному рівні. Крім того, „суб’єктивна модальність – це ставлення мовця до предмета мовлення, а оцінка – ціннісне

ставлення, пов'язане не тільки з особистісно-прагматичною інтерпретацією позначуваного, а й із визначенням його місця за шкалою цінностей, яка відбиває відоме кожному мовцеві співвідношення мовних та позамовних знань про те, що таке добре, а що таке погано" [155, с. 61].

З огляду на подібні погляди, доцільно слідом за Т. В. Маркеловою вважати оцінку та модальність хоча й взаємопов'язаними, але не тотожними явищами. У структурі їхнього значення, безумовно, виявлено спільні компоненти (суб'єктивність, об'єктивність, ставлення), але навіть за своєю системною організацією досліджувані явища різні. Відповідно до цього оцінкою потрібно вважати лише таку думку про предмет, яка виражає характеристику останнього через співвіднесення його з категорією цінності. Оцінку в такому випадку можна визначити як позитивну або негативну характеристику предмета, пов'язану з визнанням / невизнанням його цінністю. Зокрема, об'єкт оцінки являє собою цінність, якщо його властивості будуть кваліфіковані як позитивні, потрібні, корисні, відповідні певним вимогам, а також перебувають на належному рівні розвитку тощо.

Узагальнивши сказане, зауважимо, що оцінка справді перетинається з категоріями емоційності, експресивності та модальності. Але те, що самі ці

явища між собою різняться, прогнозує такий висновок: оцінка не може бути визнана специфічною частиною одночасно декількох різних мовних явищ, відповідно потрібно визнати її самостійною категорією, яка в чомусь перетинається та взаємодіє з іншими.

Загалом категорія модальності є одним з основних текстотвірних інструментів, що формують функційно-семантичний, комунікативно-прагматичний і формально-мовний простір політичного дискурсу. З її допомогою автори текстів реалізують різноманітні завдання (інформаційні та аналітичні), через розв'язання яких можливий вплив адресанта на адресата. Поєднання значень об'єктивної та ситуативної модальності, з одного боку, і суб'єктивно-авторської – з іншого, визначає комплексний вплив на рецептивні механізми свідомості людини.

Синтез модальних планів об'єктивної та суб'єктивної модальностей дає змогу виразити суб'єктивно-авторську оцінку конкретного стану речей, зумовлює поєднання різних модальних засобів їхнього вираження, використання яких підпорядковане авторському задумові.

Характер реалізації об'єктивно-модальних і суб'єктивно-модальних значень у політичному дискурсі безпосередньо пов'язаний із конкретним жанром публіцистичного стилю, у межах якого

функціює текст. Створюючи текст політичного спрямування, автор стандартизує використані ним модальні засоби, співвідносить їх із цільовими установками обраного жанру. Для статей інформаційного жанру, новин першочерговим є завдання повідомити адресатові певну інформацію, дати короткий огляд події чи явища. Тому автор прагне якомога достовірніше донести до реципієнта інформацію про конкретний факт навколишньої реальності, причому вибір мовних, зокрема й модальних засобів, відбувається в чіткій відповідності установці на максимально об'єктивне викладення. У такому разі відсутня необхідність у яскраво вираженій авторській позиції, але зростають вимоги до точності передавання інформації. Це зазвичай забезпечує текстові деяку „сухість” викладу, зумовлену тим, що частку авторської модальності під час розповіді навмисно знижено.

Натомість у текстах аналітичного жанру перед автором стоїть завдання не тільки докладно викласти інформацію про явище / подію / факти, а й дати йому пояснення й інтерпретацію. Тому в плані модального змісту аналітичних текстів на перше місце виходить прагматична модальність, що, зі свого боку, зумовлено комунікативно-прагматичною функційною орієнтацією зазначених текстів (переконання, маніпулювання, вплив). Прагматична спрямованість властива й

текстам інформаційного жанру – тією мірою, якою вона є типовою для всього публіцистичного стилю загалом, однак саме в аналітичних жанрах ця орієнтація постає максимально вираженою.

Отже, незважаючи на деякі відмінності, зумовлені функційною специфікою інформаційних й аналітичних текстів, досліджувані жанри (інформаційний і аналітичний) багато в чому схожі між собою. Однією з основних ознак, що об'єднує їх, окрім належності до одного функційного стилю, є наявність у них авторської модальності, що свідчить про роль модальності як текстотвірної основи політичного дискурсу. Ступінь вираженості зазначеного модального аспекту в текстах різної жанрової орієнтації різний – значна і різноманітна репрезентація в аналітичних формах, натомість обмежене вживання в межах інформаційних форм. Варто також наголосити, що через певну дифузність кордонів між політичними жанрами, відсутність фіксації деяких мовних засобів вираження за функційно-стильовими типами текстів може відбуватися певне зміщення жанрових ознак, внаслідок чого інформаційні тексти стають подібними до аналітичних – переважно за рахунок розширення засобів вираження значень суб'єктивної модальності в їхньому текстовому просторі. Проте глибина інтерпретації й аналізу інформації, яку

повідомляють у таких текстах, досить незначна, що не дозволяє цим „гібридам” злитися з аналітичними жанрами.

Отже, зроблений функційно-семантичний аналіз підтверджує важливу роль модальності як ключового компонента текстотворення й текстосприйняття в політичному дискурсі.

Висновок до розділу 2

Для текстів політичного спрямування характерна наявність таких експресивних синтаксичних конструкцій, як інверсія, зевгма, літота, неповне речення, риторичне запитання, що виявляють різну кількісну дистрибуцію в аналізованому мовному матеріалі.

Використання експресивних синтаксичних конструкцій підпорядковане загальній меті – впливати на читача та, як наслідок, реалізації функції впливу, яка, завдяки інформаційному складнику, починає домінувати над функцією передавання інформації.

Кожна експресивна синтаксична конструкція, використана автором у тексті, сприяє виконанню ним загальної функції впливу. Водночас, кожній експресивній синтаксичній конструкції притаманний специфічний набір окремих функцій, які реалізують експресію, що дає змогу говорити про їхню поліфункційність.

Відбір автором експресивних синтаксичних конструкцій із їхньої загальної кількості, а також превалювання в них одних експресивних конструкцій над іншими зумовлені його прагматичною інтенцією як творця тексту.

Експресії досягають за допомогою названих конструкцій за рахунок їхньої поліфункційності й можливості транспозитивного вживання. Питально-відповідні парні речення логічно трактувати як трансформовані складні речення з умовними та причинно-наслідковими конструкціями.

Експресивність висловлення може бути створена за допомогою інверсійного порядку слів у реченні й словосполученні. У разі нейтрального порядку слів тема передує ремі. У випадку інверсії можлива зворотна послідовність компонентів актуального членування: рема передує темі або частині теми, частина реми передує темі. До того ж емоційний наголос виокремлює рему, яка перебуває в нетиповій позиції.

Завдяки інверсії виникає побутово-розмовна стилізація, що експресивно забарвлює текст. Нерідко такі конструкції покликані імітувати розмовне мовлення, створюючи ефект невимушеності, спонтанності тощо.

Експресивні синтаксичні конструкції за їхньої загальної поліфункційності активно взаємодіють з компонентами інтенсифікації, уживаними автором

тексту для оцінювання предмета висловлення та посилення експресивності й оцінності експресивних синтаксичних конструкцій. Така взаємодія засобів вираження категорій експресивності й інтенсивності створює прагматичний ефект виразності та зображальності мовлення, виконуючи функцію посиленого впливу на одержувача тексту.

РОЗДІЛ 3

ФУНКЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНИЙ АНАЛІЗ ЗАСОБІВ ЕКСПРЕСИВНОГО СИНТАКСИСУ В ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

3.1. Функційне вираження нечленованих структур у політичному дискурсі

Сучасний етап розвитку українського синтаксису позначений тенденцією до аналітизму, що має місце там, де синтаксична форма складається з кількох компонентів (тобто вона є структурованою, а її обсяг більший за одиницю), і там, де реченнева структура як цілісність порушена. Аналітизм має як внутрішньореченнєвий, так і зовнішньореченнєвий вияви: уведення до цілісної реченнєвої структури різноманітних ускладнювачів (вставних слів, уточнень тощо), членування єдиної цілісної реченнєвої структури.

Сучасні синтаксичні інновації найвиразніше репрезентовані в публіцистичних текстах політичного дискурсу. Із-поміж них важливе місце посідає процес внутрішньореченнєвої актуалізації окремих компонентів речення, що супроводжується послабленням доцентрових тенденцій у розвитку лінійної структури речення.

До синтаксичних засобів вираження експресивності, що найчастіше мають місце в текстах ЗМІ, варто зарахувати парцеляцію, приєднувальні конструкції, повтори, вставлені конструкції, еліптичні та неповні речення й риторичні питальні конструкції. Кожен із різновидів потребує докладного аналізу.

Окреме місце серед експресивних конструкцій посідають еквіваленти речень (нечленовані речення). Питання про еквіваленти речення на сьогодні є дискусійним у лінгвістиці. Дослідники не зараховують їх до категорії речення, оскільки їх не можна диференціювати на члени речення або вони „становлять незакінчену частину речення чи характеризуються підтекстом, реалізація якого може бути різною” [274, с. 138]. З огляду на те, що такі структури є своєрідними заміниками речення, часто їх називають еквівалентами. Через неможливість виокремити в них члени речення такі конструкції називають нечленованими. На позначення еквівалентів речень уживають терміни „слова-речення”, „нечленовані речення”, а з погляду структурної класифікації речень – „квазі-речення”.

Синтаксично нечленовані конструкції перебували в полі зору українських мовознавців (І. Р. Вихованець [55], М. О. Вінтонів [56], А. П. Грищенко, П. С. Дудик [90], А. П. Загнітко [107], М. У. Каранська та ін.), а ще раніше –

російських дослідників (В. В. Виноградов [51], Є. М. Галкіна-Федорук [62], В. Ф. Кипріянов, О. М. Пешковський [186], О. О. Шахматов [256] та ін.). Проте й до сьогодні немає єдиної назви на позначення синтаксично нечленованих конструкцій.

Зокрема, К. Ф. Шульжук послуговується терміном „слова-речення”, що потрактовані як „структурно нечленовані синтаксичні одиниці, виражені частками, модальними словами і вигуками [274, с. 138]. Н. Ю. Шведова термін „слова-речення” вживає щодо окремих словоформ чи поєднань слів, які закріпили за собою певну комунікативну функцію і вимовляються з відповідною інтонацією [259].

Незважаючи на те, що термін „слова-речення” усталився в мовознавстві, він є неточним і неоднозначним. По-перше, нечленовані конструкції не завжди складаються з одного лише слова (наприклад: *Та годі ж бо!* (Світ молоді. – Режим доступу: <http://svitmolodi.at.ua/>); *Та ну його!* (Gazeta.ua. – Режим доступу: <http://gazeta.ua/>); *Бувайте здорові!* (Вітчизна. – № 1–2. – 2009) та ін.), а по-друге, однослівними можуть бути членовані речення (двоскладні та односкладні), а отже, використання поняття „слова-речення” на позначення лише нечленованих утворень є недоцільним. Не підтримує практики вживання терміна „слова-речення” й А. П. Загнітко. Він

зазначає, що такий спосіб називання є не зовсім вдалим, оскільки його основу становить суто кількісний показник [106, с. 80].

І. І. Слинько, Н. В. Гуйванюк, М. Ф. Кобилянська називають такі утворення комунікатами [225]. Проте, як зауважує А. П. Загнітко, сам термін „комунікати” є не зовсім прозорим у формально-граматичному і семантико-синтаксичному аспектах, у межах яких ці вислови прагнуть розглядати. Термін „комунікати” відображає тільки їхній комунікативний статус, а на цьому рівні й граматичні речення постають цілком самостійними висловленнями [106, с. 82].

Дослідники нечленованих речень (О. І. Германович, П. С. Дудик, О. С. Мельничук, О. М. Пешковський, О. О. Шахматов та ін.) вважають, що ці структури здатні самостійно формувати комунікативні одиниці мови без інших слів. Зазвичай терміни „слова-речення” та „нечленовані речення” вони вживають як синонімічні.

В. Ю. Мелікян [164] послуговується терміном „нечленоване речення”, акцентуючи на їхній синтаксичній та семантичній неоднорідності, а тому пропонує поділити їх на дві групи: комунікеми та фразеосхеми [164, с. 16].

М. О. Вінтонів, проаналізувавши „нечленовані речення” в комунікативному аспекті,

зараховує їх до релятем, що пов'язано з їхньою комунікативною роллю у тексті [56]. Як зазначає дослідник, „нерозчленовані висловлення в комунікативно-синтаксичному аспекті побудовані за тим же принципом, що й інші, але один із компонентів актуального членування (тема) репрезентований нулем. Актуалізацію в цих реченнях слід розуміти як потенційну можливість кожного висловлення розгортатися в мовленні в розчленовану структуру” [58, с. 356]. Підсумовано, що „нерозчленовані речення-висловлення – це речення з нульовою темою й лексично вираженою ремою, тому і щодо них принцип бінарності актуального членування залишається актуальним. Нульова тема в цих реченнях позначає позамовну дійсність, щодо якої здійснюється повідомлення” [58, с. 356].

Перші спроби аналізу природи та структури нечленованих речень можна простежити в працях Д. М. Овсянико-Куликовського та О. М. Пешковського. В українському мовознавстві синтаксично нечленовані речення ґрунтовно досліджували такі вчені, як І. К. Білодід, І. Р. Вихованець, П. С. Дудик, М. У. Каранська, І. І. Слинко. Цінні висновки зроблені російською дослідницею Н. Ю. Шведовою [213].

К. Ф. Шульжук, аналізуючи різні способи називання нечленованих речень, віддає перевагу термінові „еквіваленти речення”, проте як синонім

використовує й „нечленовані речення”. Поняття „слова-речення” вважає одним із різновидів еквівалентів речення [274, с. 138].

В. Ф. Кипріянов не поділяє думки як щодо використання терміна „слова-речення”, так і щодо терміна „еквівалент речення”, пропонуючи вживати лише „нечленоване речення”. Він вважає, що відповідні синтаксичні утворення виконують комунікативну функцію, тобто функцію речення.

Грунтовний аналіз еквівалентів речень, з’ясування їхніх диференційних ознак, висвітлення структурних, семантичних та функційних різновидів представлено в праці А. П. Загнітка [106]. Дослідник подає типологію нечленованих речень, докладно характеризує слова-речення, незакінчені (обірвані) речення, формули мовного / мовленнєвого етикету й речення-звертання та розмежовує власне- і невласне-еквіваленти речення.

Відмінності в поглядах учених можна пояснити своєрідністю мовної і мовленнєвої сутності нечленованих структур у всіх можливих вимірах – семантичному, граматичному, функційному. Нечленованим реченням не притаманні визначальні ознаки речення, у них лексично й синтаксично не виражений ані суб’єкт, ані предикат, ані об’єкт дії, їх характеризує залежність від контексту; здебільшого вони репрезентовані словами неповнозначних частин

мови. Зміст таких синтаксичних побудов часто залежить від конкретних обставин спілкування, а в багатьох випадках також і від несловесних засобів обміну думками, особливо жестів, міміки. Тому для позначення синтаксично нерозкладних комунікативних утворень доцільно обрати терміни „нечленовані речення” та „еквіваленти речення”. До уваги взято передусім не властиву цим структурам лексико-граматична сутність, а їхню своєрідну комунікативність, функційну здатність своєрідно виражати в конкретному мовленнєвому контексті те, що звичайно знаходить свій вияв у різноструктурних реченнях із властивою їм модальністю ствердження, заперечення, запитання тощо.

А. П. Загнітко також уживає обидва терміни („нечленовані речення” та „еквіваленти речення”) [107]. Поняттям „нечленоване речення” дослідник послуговується щодо структурного вираження предикативних зв’язків речення. Нечленованими називає такі конструкції, що складаються з одного слова чи словосполучення. У них, за словами вченого, неможливо виділити окремі компоненти речення [107, с. 457].

Специфіка нечленованих речень виявляється в тому, що в них на формально-синтаксичному рівні не можна виокремити члени речення – ні головні, ні другорядні. Цією основною

структурною ознакою вони вирізняються з-поміж усіх інших типів простого речення.

На думку К. Ф. Шульжука, структури, у яких представлені повнозначні компоненти, що вказують на двоскладність / односкладність конструкції, можна вважати реченнями, інші, які такої вказівки не мають, є еквівалентами речень. Дослідник поділяє нечленовані речення на словаречення та еквіваленти речень, не заперечуючи при цьому можливості вживання термінів „нечленоване речення” й „еквівалент речення” як синонімічних [274, с. 146].

Як і в будь-якій реченнєвій структурі, у нечленованих реченнях висловлено думку про щось, однак вона не має чіткого формально-синтаксичного і семантико-синтаксичного членування, тобто не втілена у формально-синтаксичних і семантико-синтаксичних компонентах. Такий спосіб висловлення думки зумовлює структуру нечленованих речень.

Отже, еквіваленти речень постають формами синтаксично нечленованого вираження об'єктивно-модальних категорій ствердження, заперечення, запитання, спонукування, а також емоційної оцінки тощо. Відповідно до цього в політичному дискурсі функціують такі еквіваленти речень:

1) за комунікативною настановою (розповідні, питальні та спонукальні);

2) за емоційно-експресивним забарвленням (окличні та неокличні);

3) за співвідношенням з об'єктивною дійсністю і логічним критерієм (стверджувальні та заперечні) [106, с. 82].

Щодо морфологічного вираження еквівалентів речення, то ми зафіксували:

1) слова-речення, виражені частками: *Hi! Ну! Ану! Ще!;*

2) модальні слова-речення: *Треба! Вірно! Добре! Гаразд!;*

3) вигуківі слова-речення: *Ой! Ох! Ух! Ого! О!*

Крім того, доцільно додати ще один різновид – нечленовані речення, виражені фразеологізованими зворотами: *Так тому й быть! Воно й правда! Ой, не кажіть!* Проте вони не характерні для політичного дискурсу.

Названі три різновиди можна кваліфікувати як власне-еквіваленти речень. До невласне-еквівалентів речень логічно зарахувати незакінчені (обірвані) речення, речення-звертання, формули мовного / мовленнєвого етикету.

Еквіваленти речень є особливими синтаксичними одиницями, що репрезентують різноманітні значення. Вони не мають вказівки на двоскладність / односкладність, не утворюють форм парадигм і постійних реалізацій. Проте їм властива інтонація відносно закінченого

повідомлення, у їхньому складі наявні засоби вираження суб'єктно-модального значення, можуть мати поширювачі та здатні входити до складного речення, що дає змогу називати їх заміниками речень, тобто еквівалентами.

Попри поширеність у публіцистичному стилі мовлення синтаксично членованих речень, нерідко їхню роль виконують еквіваленти речення – нечленовані конструкції. Вони виражають спонування: наказ, заклик, прохання і под., відображаючи певну реакцію мовця в тій чи тій ситуації. Нечленовані речення посідають особливе місце серед конструкцій експресивного синтаксису.

Розвиваючи погляди І. Р. Вихованця, зауважимо, що двоскладні та нечленовані прості речення становлять полюси системи простого речення. Двоскладним реченням властиве чітке формально-синтаксичне членування і можливість мати у своєму складі все різноманіття другорядних членів речення, а нечленованим одиницям притаманна абсолютна нерозкладність на члени речення [55, с. 100].

За кількістю компонентів вони можуть складатися з одного слова або з нерозкладної єдності службових елементів (елемента слова). Унаслідок цього їх часто називають словами-реченнями. Як зазначає І. Р. Вихованець, „неможливість внутрішнього синтаксичного

членування слів-речень ґрунтується на їх відмінному від членованих речень лексико-граматичному наповненні – частках, модальних словах і вигуках, з якими в синтаксичній структурі мови, як правило, не пов'язується синтаксична роль членів речення” [55, с. 101].

Нечленовані структури є потужними виразниками експресії:

– *Голосував би я, кричав би я, заперечував би я, це не має жодного значення, оскільки таке рішення треба приймати. І своє особисте, своє бачення, свої оцінки, я залишаю за собою.*

– *Слід виконувати рішення Конституційного Суду?*

– ***Авжеж!** Так вимушений поступати кожен, іншого виходу в нас просто немає. Ми всі говоримо про правову державу („Інтер”. – „Велика політика”. – 08.10.2010. – 23:00);*

– *Опозиція діятиме дуже гостро.*

– ***Звичайно!** Дуже радикально і дуже кардинально, якщо це питання буде поставлено на порядок денний („Інтер”. – „Велика політика”. – 08.10.2010. – 23:00).*

Варто зауважити, що нечленовані речення зазвичай поширені в усному мовленні. Це телевізійні ток-шоу, інтерв'ю на радіо, виступи тощо. Із-поміж них найчастіше трапляються модальні слова-речення:

Володимир Лукін: *А встановлення лічильників зможе якось змінити ставлення до використання енергії хоча б у пересічних громадян?*

Юрій Костенко: **Звичайно!** Людина зацікавлена економити. Певною мірою це правильний крок – встановлення лічильників і облік газу (Радіо „Ера”. – „Від першої особи”. – 20.10.2010. – 18:00);

– Аню, звідки почався твій шлях у громадському русі? Сюди так просто не приходять, погодься.

– Це настільки дивна і смішна водночас історія. У нашому місті проводився кастинг, так-так, саме з тих, де можна все і відразу, кастинг нового проекту від Савіка Шустера „Стань Лідером”, ясна річ, що це було тоді цікаво, я відразу записалась у добровольці.

– То Савік Шустер привів тебе в громадський рух?

– **Напевне!** (Волинь. – 17.08.2012);

– Чи треба нам проводити реформи?

– **Треба!** Треба домогтись, щоб сплачувались реальні податки з реальних зарплат, і тоді місцеві бюджети будуть наповнені грошима! (Телеграф. – 10.12.2015).

Нечленовані модальні речення відрізняються від вигуківих і виражених частками тим, що мають більшу семантичну чіткість, маючи

водночас додаткові значеннєві відтінки. Використання нечленованих речень у мовленні спричинено прагненням мовця до лаконічності, економії мовних засобів зі збереженням або посиленням емоційної насиченості висловлення.

Частіше в текстах політичного спрямування використано нечленовані конструкції, виражені частками, наприклад:

Світлана Орловська: *А свідчення, здобуті не в судовому процесі, взагалі судом розглядатися не будуть?*

Ірина Бережна: **Так!** *Досудове слідство та відправка на додаткове слідство. Відтепер під час розгляду справи суд буде приймати до уваги лише ті докази, які отримані законним шляхом і здобуті під час розгляду в суді, тобто тортури як такі взагалі відпадутъ, бо в них не буде жодної потреби* (Радіо „Ера”. – „Від першої особи”. – 19.10.2010. – 18:00);

Леонід Швець: *Це влаштує суспільство?*

Володимир Литвин: **Ні!** *Я готовий піти і на це, але я мушу вам сказати, що тоді не було іншого виходу, інакше було б зіткнення, інакше було би кровопролиття в Україні, а ми в такий спосіб вийшли з цієї кризи* („Інтер”. – „Велика політика”. – 08.10.2010. – 23:00);

– *Проте я перемогла, почала збиратись до Києва, та Київ не зібрався до мене. Наш проект*

не купив жоден канал, і так ми залишились по своїх містах.

– *То ти перемогла у Луцьку?*

– **Так!** (Волинь. – 17.08.2012).

Зазвичай еквіваленти речення, виражені частками, трапляються в розмовному мовленні, зокрема в діалогах. Вони забезпечують компактність, насиченість й експресивність висловлень. Причинами та умовами, що впливають на вибір комунікантами певного типу нечленованої мовної одиниці з метою реалізації необхідної мовної інтенції є лінгвістичні й екстралінгвальні параметри комунікативної ситуації: адресат, адресант, відносини між цими компонентами, пресупозитивне тло, позалінгвальні умови.

Вигуківі конструкції на кшталт *Ой! Ох! Ух! Ого! О! Ага!* є непродуктивними в політичних текстах. Вони притаманні розмовно-побутовому різновиду мовлення, тому їх уникають у політичній сфері. Нечленовані вигуківі речення найбільш неоднорідні за семантикою, виражають різні емоційні стани мовця. Під час аналізу матеріалу не виявлено прикладів, які б задовольняли поставлені в роботі завдання.

Як одиницям розмовного дискурсу, нечленованим реченням властива обов'язкова ситуативна зумовленість, стійкість, емоційно-експресивна забарвленість. Вони мають той

мінімальний набір характеристик, який необхідний для кваліфікації їх як окремого структурно-семантичного типу простого речення. Реалізуючи свій комунікативно-прагматичний потенціал у мові, нечленовані речення постають у ролі стилістичних засобів, що виконують комунікативно-прагматичні функції відповідно до завдань і мети комунікації. Ефективність комунікації безпосередньо залежить від успішності реалізації властивого нечленованим реченням комунікативно-прагматичного потенціалу в контекстно-дискурсних умовах.

Значення нечленованих речень пов'язане з експресивно-емоційною та волевою сферою поведінки людини. Їхня основна функція – вираження ставлення, почуттів і волевиявлень, а судження вони виражають тільки на тлі контексту, у якому функціують. Широкий спектр вираження експресивно-оцінних значень різного ступеня інтенсивності дає змогу довести їхню важливість як потужних виразників експресивності на рівні синтаксису.

Як одиниці дискурсивні, або контекстуально зумовлені, нечленовані речення реалізують закладений у них комунікативно-прагматичний потенціал. Особливу роль відіграють екстралінгвальні засоби, такі, як інтонація, темп і тембр голосу, жести та міміка. У найбільш чистому вигляді реалізація комунікативно-

прагматичного потенціалу нечленованих речень відображена в ситуаційному контексті живого розмовного різновиду політичного дискурсу.

Варто зауважити, що емоційний компонент багатьох речень винесений за межі вербального контексту й передається екстралінгвальними засобами (жести, міміка, інтонація, погляд тощо). Усі невербальні засоби сприяють інтенсифікації мовного впливу в процесі комунікації.

Нечленовані речення як частина мовної системи є поліфункційними. Їхня поліфункційність полягає в тому, що ті самі за лексичним наповненням речення можуть виконувати різні функції залежно від інтенції мовця, напр.:

*Відкриті списки? Та **невже?** (Українська правда. – 03.07.2014); Американська газета стверджує, що Путіну залишилося жити не більше трьох років – рак підшлункової залози. **Невже?** (Телераф. – 29.10.2014) – у першому реченні передано емоції здивування, недовіри й іронії одночасно, у другому виражено здивування;*

– Для чого створюється штучний ажіотаж, та ще й в такий скрутний час? Що взагалі коїться, якщо у терористів валюта є, а у нас немає? Війною виправдовується все!

*– **Хіба?!** (3S.tv. – „Шустер-LIVE”. – 25.09.2015. – 20:30) – наведене речення є*

виразником таких емоцій, як здивування та незгода зі співрозмовником;

Ви кращі за Януковича? Хіба?! (Телеграф. – 18.08.2015) – виражено здивування й іронію, отже, формально однакові речення можуть передавати різні значеннєві відтінки, установити які можна лише в контексті.

Аналіз матеріалу вможлиблює висновок про те, що нечленовані речення, репрезентовані частками та вигуками, можна вважати спеціалізованими емотивами, одним із важливих засобів вираження емоцій, адже саме вираження суб'єктивно-емоційного стану мовця є їхнім основним функційним призначенням. Виявлено, що більшість емоційних нечленованих речень цього типу є поліфункційними (*Хіба! Невже! Так! тощо*).

Виконаний аналіз мовного матеріалу засвідчив, що вибір мовцем того чи того типу нечленованого речення зумовлений прагматичними параметрами мовної ситуації, на які впливають такі чинники, як особистісні характеристики мовців, їхній соціальний статус, наявність загальної бази препозитивних знань, інтенції комуніканта, обраний жанр мовлення, його тематика, а також факти лінгвістичного контексту – структура та зміст попередньої репліки.

У будь-якому жанрі політичного тексту – ток-шоу, інтерв'ю, статті, публічному виступі тощо – нечленовані речення, реалізуючи властивий їм комунікативно-прагматичний потенціал, підсилюють прагматичний ефект висловлення.

Нечленовані речення посідають особливе місце в системі української мови. Це особливий структурно-семантичний тип простого речення, для якого характерні логіко-семантична та граматична неподільність, контекстуальна зумовленість, інтенційна заданість, експресивно-емоційна забарвленість. Основною функцією подібних мовних одиниць є вираження короткої, найчастіше емоційної, реакції мовця на факти лінгвістичного й екстралінгвального характеру.

Метою комунікації є зміни в навколишньому середовищі мовця або в способі думок співрозмовника, тобто мовленнєвий вплив. Нечленовані речення покликані реалізувати прагматичний вплив на співрозмовника, а тому основною для нечленованих речень є комунікативно-прагматична функція. Інші є змінними й різною мірою можуть бути реалізовані в мовній ситуації залежно від контексту.

3.2 Неповні структури як виразники експресивності в політичному дискурсі

Особливої уваги потребують експресивні конструкції, виражені неповними реченнями. Питання неповноти речення тривалий час цікавить дослідників. Традиційно неповноту синтаксичних одиниць трактують як відхилення від норми з пропущеними одним чи кількома членами, які можна встановити з контексту чи із ситуації мовлення (І. Р. Вихованець, П. С. Дудик, А. П. Загнітко, Б. М. Кулик, І. Г. Чередниченко та ін.).

Неповні речення за характером пропуску члена речення поділяють на два види: власне-неповні та еліптичні. У межах власне-неповних виокремлюють контекстуальні, ситуативні, сегментовані й обірвані.

До неповних речень загалом належать конструкції з неповною реалізацією структурних схем речень і словосполучень, висловлення незаміщеними позиціями членів речення, необхідність яких зумовлена інформативною семантикою та зв'язком із тими членами, що наявні в реченні. Кожен окремий тип неповного речення потребує окремої уваги в дослідженні.

3.2.1. Специфіка функціонування власне-неповних речень

Речення є однією з найскладніших одиниць у синтаксичній системі української мови. Засобом вираження ситуативно мотивованого, комунікативно орієнтованого й інтенційно маркованого мовлення слугують неповні речення, що являють собою своєрідний феномен в українській мові з власними стійкими функційно-стилістичними параметрами.

У конкретних умовах уживання неповне речення, як і будь-яке інше, виконує повноцінну комунікативну функцію, незважаючи на пропуск деяких його ланок. Залежно від пропуску того чи того члена речення можна виокремити декілька різновидів власне-неповних речень:

- 1) контекстуально неповні речення;
- 2) ситуативно неповні речення;
- 3) сегментовані неповні речення, диференційовані на:
  - парцельовані структури;
  - приєднувальні конструкції;
- 4) обірвані речення.

Для мови публіцистики загалом характерні явища синтаксичної конденсації та компресії, тобто явища економії мовлення за допомогою пропусків тих чи тих членів речення. Так, пропущений член **контекстуально** неповного

речення можна відновити, спираючись на попереднє речення, у якому він ужитий: *Саме цього ви маєте боятися. Не того, що ви є надто сильними, а того, щоб бути не надто слабкими* (День. – 08.02.2011). У другому реченні пропущено присудок *маєте боятися*, зазначений у попередньому. Або, напр.: *До Мукачєвого їде військова техніка, до Лавок – інкасаторські машини* (Українська правда. – 12.07.2015). У наведеному складному реченні друга частина не містить присудка *їдуть*, який можна відновити з першої частини.

Причиною пропуску компонента є те, що слово вже було вжите, а тому немає потреби в його дублюванні. Нерідко пропущений підмет: *Ще одна болюча проблема – це розмінування. Підтримувані Росією **терористи** діють поза всіма правилами гри. Лишають по собі заміновані території* (Європейська правда. – 18.09.2015) – передбачений контекстом у третьому реченні підмет *терористи* легко відновити з контексту попереднього речення;

*Нова **влада** не зрозуміла якості моменту. Не скористалася порадами європейських колег та досвідом східноєвропейських постсоціалістичних реформ: реформи потрібно проводити швидко, не відволікаючись, не очікуючи на музу і манну небесну, на допомогу Заходу і милість Сходу* (Телеграф. – 23.11.2015).

Часто пропущеним у реченні є присудок. На його відсутність указують обставина чи додаток: *Перша зустріч із представниками комітету ISDA відбулася 22 вересня. Друга зустріч – 25 вересня. Раніше повідомлялося, що Україна 27 серпня заявила про досягнення домовленості про реструктуризацію зовнішнього комерційного боргу на суму близько 19,3 млрд доларів з комітетом кредиторів, що представляє тримачів цих українських зобов'язань приблизно на 9 млрд доларів (Правда. – 23.09.2015)* – у другому реченні присудок *відбулася / відбудеться* не вжито, проте його можна легко відновити з попереднього речення;

У Мінську відбулися переговори з мирного врегулювання конфлікту в Україні. На першому засіданні учасники зустрічі контактної групи щодо України в Мінську мали обговорити питання подальшої долі громадян РФ Олександра Александрова і Євгена Єрофєєва, затриманих українськими військовими біля Луганська. Під час другого засідання – механізми подальшої роботи (Телеграф. – 22.05.2015). У третьому реченні матеріально не виражений присудок *мали обговорити*, наявний у другому реченні. Такі структури загалом економлять мовлення, створюють динаміку розповіді.

У політичному дискурсі трапляються й **ситуативні** неповні речення. До них належать

такі, що не містять певного члена речення, який зрозумілий із загальної ситуації спілкування, а тому потреба в його називанні відсутня:

В. Карасьов: *Українська історія – це завжди звільнення від експансії російської держави. Ну, так це було.*

С. Марков: *Це не так.*

В. Карасьов: ***Секундочку!*** („Велика політика”. – Інтер. – 15.10.2010. – 22:00).

Останнє речення *Секундочку!* не містить головного члена *почекайте / зачекайте*, але наявність його в реченні не потрібна, адже пропущене слово легко можна вгадати, спираючись на загальну ситуацію спілкування.

На використання ситуативно неповних речень впливають комунікативні потреби пропускати один або кілька членів речення, зумовлені завданнями й вимогами спілкування. Зауважимо, що появі неповних речень сприяють власне-мовні й позамовні чинники. Власне-мовні виявляються в різних формах слів, переважно синтаксично залежних, які своєю семантикою, морфологічними особливостями й роллю в реченні вказують на лексичне значення, морфологічні особливості, синтаксичну роль неназваного члена або членів речення. До позамовних чинників належить ситуація, тобто вся сукупність обставин, за яких відбувається спілкування, зокрема й

набутий мовцями життєвий досвід, їхня міміка, жести.

Для створення експресії використовують прийом комунікативного відокремлення частин синтаксичної конструкції – простого речення, складнопідрядного речення, періоду. Водночас відбувається посилення дискретності відокремлюваної частини, оформлення її інтонацією закінченого висловлення.

Мовленнєва **сегментація** являє собою членування висловлення на одиниці, що виконують різні функції в мові. У низці випадків сегментація буває пов'язана з експресивністю.

К. Кожевникова розрізняє об'єктивну та суб'єктивну синтаксичну сегментацію. На її думку, будь-яка сегментація (на рівні тексту – за реченнями, абзацами, розділами тощо) є порушенням зв'язності, однак зв'язність не може бути безмежною й об'єктивно потребує розчленування, оскільки наші розумові операції під час сприйняття будь-якої дійсності здатні охоплювати лише окремі аспекти дійсності, окремі її факти [130, с. 308]. За умови дотримання об'єктивної сегментації в тексті може переважати принцип лінійної зв'язності; суб'єктивна сегментація зменшує відчуття зв'язності змісту через роздроблення фактів, що об'єктивно можна схарактеризувати як цілісні та внутрішньо поєднані [130, с. 308–310].

Проблеми сегментації, парцеляції та експансії конструкцій із називним теми в усному мовленні докладно розробила О. О. Лаптева. За її спостереженнями, в усному тексті ступінь дискретності одиниць залежить від його просторової та тимчасової протяжності. Будь-яке мовлення повинне членуватися на зручні для вимови групи – певні синтаксичні одиниці. Воно розгортається в часі саме цими групами, які зазвичай розподілені паузами.

Сегмент як одиниця монологічного мовного потоку має підґрунтям своєї появи в мовленні специфіку його продукування та сприйняття. Важливу роль у цьому відіграють асоціативні властивості мислення і пам'яті. Порівняно з писемним текстом в усному тексті можна спостерігати посилення дискретності частин висловлення й ослаблення дискретності всього висловлення. Частина висловлення (сегмент), несучи деяку інформацію, здатна задовольняти потреби спілкування кожної короткої миті комунікації та виконувати функції комунікативної одиниці поряд із висловленням. Сегмент керує здійсненням усного синтаксису, оскільки має властивість фокусувати увагу мовця й слухача на частині синтаксичної конструкції [143, с. 397–398].

На думку дослідниці, сегмент має такі властивості:

1. Як і висловлення, він обмежений праворуч і ліворуч засобами інтонаційного членування.

2. Сегмент виникає в мові як функційна одиниця, що прагне до семантичної, синтаксичної та комунікативної самостійності. Це виявляється в зміцненні граматичних зв'язків усередині сегмента й ослабленні їх за його межами.

3. Не кожен сегмент містить дієслово, але сегменти мають тенденцію до дієслівності.

4. Сегмент дає змогу додати в кінці висловлення додаткове повідомлення, ще не висловлене мовцем, але таке, що він має на увазі, плануючи перспективу висловлення. Це вможливорює уточнення сенсу висловлення [143, с. 397–398].

Сегментовані конструкції наголошують на темі, позначають її двічі, створюють в одному висловленні два комунікативні центри [190, с. 269]. Сегментація – це поділ на дві чітко протиставлені одна одній і взаємопов'язані частини, між якими встановлюються відношення теми й приводу <...> з обов'язковим виокремленням частини, що позначає тему як синтаксично незалежну позицію [214, с. 303–304].

На думку Н. С. Валгіної, сегментовані конструкції виконують текстотвірну функцію, виділяючи тематично, композиційно, функційно компонент, пов'язаний логічно й інтонаційно з реченням, біля якого вони перебувають. Вони не

існують самостійно, хоч зберігають власну форму незмінною [44, с. 194]. Один із сегментів називає тему подальшого висловлення, що слідує за сегментом. Сегментовані конструкції обов'язково й завжди є двочленими [3, с. 106]. До сегментованих зазвичай зараховують називний теми – конструкцію активізувального синтаксису, яка акцентує на темі, позначаючи її двічі: називним уявлення та розгорнутим змістом теми в другій частині конструкції. Актуалізація найважливішого компонента відбувається завдяки переміщенню важливої інформації до початкового чи кінцевого сегмента конструкції. Н. С. Валгіна називає сегменти ізольованими номінативами в називному відмінку (називний уявлення та називний теми) [44].

Називний теми, або називний уявлення, на думку О. О. Лаптевої, являє собою типізовану конструкцію. Сама модель називного теми походить із розмовного мовлення й описана дослідницею разом з іншими типізованими синтаксичними конструкціями з усіма ознаками їхніх моделей і модифікацій [144].

Розмовна синтаксична модель має трирівневу будову (модель, модифікація, мовленнєва реалізація), у той час як загальнолітературна синтаксична модель має дворівневу будову (модель і мовленнєва реалізація).

Для моделі конструкції з називним теми характерна наявність групи називного (з дієсловом або без нього), яка є однією з частин розчленованого на дві частини висловлення й прагне до граматичної самостійності (повної за наявності дієслова й неповної без нього). Ця модель розподілена на дві групи:

1) групу називного суб'єкта, що займає ініціальне положення у висловленні; у другій частині висловлення є її займенникове підхоплення;

2) групу називного в позиції об'єкта, що займає неініціальне положення у висловленні без займенникового підхоплення.

У першому випадку втілено принцип надлишковості, і в обох випадках група називного сприяє актуалізації теми чи реми. У проміжній ланці розташована конструкція „є такий + називний імені”, де група називного заповнює позицію суб'єкта, але розташована не на початку конструкції.

Перша модифікація охоплює бездієслівну групу називного та займенниковий корелят у називному відмінку. Вона поширена загалом в усному мовленні. О. М. Пешковський назвав цю конструкцію „лекторським називним” [187]. Із двох можливих варіантів – із займенниковим заміщенням (усно-розмовний варіант) і без нього (усно-літературний варіант) – обрано усно-

розмовний. Нормативність таких побудов визначає комунікативна необхідність окремого оформлення інформативного центру висловлення.

Найважливіша, інформативно значуща, частина зазвичай винесена на початок фрази [27, с. 73]. Інформативні центри висловлення виявляють тенденцію бути донесеними до слухача окремо, послідовно в часі [144, с. 137].

У першій модифікації група називного зазвичай має розлогий склад, чому сприяють умови монологічного мовного потоку. Називний теми може входити до складу підрядних частин, мати у своєму складі займенники-актуалізатори: *Нові реформи. Як швидко вони дадуть результати?* (Телеграф. – 23.09.2015).

Експансія називного відмінка полягає в можливості широкого вживання його в позиції непрямих відмінків. Такі можливості постають в умовах сегментації та прагнення сегмента до самостійного граматичного оформлення, яке, крім дієслівності, забезпечене й формою незалежного (називного) відмінка. Це явище в усно-розмовному мовленні охоплює всі синтаксичні структури, але найчастіше називний ужито в позиції знахідного [143, с. 439–440]: *Бюджет 2015 – складна справа* (Телеграф. – 12.12.2014) мається на увазі *Ухвалити / укласти / створити бюджет на 2015 рік – це складна справа.*

Трансформації простого чи складного речення в конструкції з називним відмінком відбуваються внаслідок установки на сегментацію мови, подавання інформаційних блоків поступово, хоч при цьому зберігаються причинно-наслідкові та інші значеннєві відношення між сегментами.

У межах сегментації доцільно виокремлювати парцельовані та приєднувальні конструкції. Парцеляція не має в лінгвістичній літературі вичерпного однозначного трактування, що пов'язано з багатоаспектністю самого явища й відмінністю підходів до його дослідження. Перетворюватися на парцеляти можуть різні за своїм статусом синтаксичні одиниці: означення, додаток, іменна частина присудка, додаток, обставина, порівняння та навіть підмет [4, с. 67].

Особливості функціонування парцеляції як явища досліджували на матеріалі як слов'янських, так і романо-германських мов (Г. М. Акімова, Н. Д. Арутюнова, Ш. Баллі, В. А. Белошапкова, В. В. Виноградов, В. Матезіус, О. О. Пешковський, О. П. Сковородников, Н. І. Формановська, Л. В. Щерба та ін.). У вітчизняному мовознавстві дослідники проблеми парцельованих конструкцій (І. Р. Вихованець, М. О. Вінтонів, К. Г. Городенська, П. С. Дудик, С. Я. Єрмоленко, А. П. Загнітко, Л. І. Конюхова, Н. А. Конопленко, Н. М. Івкова та ін.) пов'язують

цей феномен із комунікативно-функційним планом речення.

Парцельовані конструкції являють собою особливий спосіб мовленнєвого оформлення синтаксичної структури кількома комунікативними одиницями або кількома фразами. Єдине речення ніби є розірваним на кілька частин: *„Путіна треба просто перечекати. Набратися терпіння. Це всього років двадцять. Я розумію, що для когось це ціле життя”*, – таку думку висловив відомий російський журналіст Сергій Лойко (Канал 24. – 28.11.2015. – 01:10). Друге речення є продовженням першого. У ньому вміщено однорідні члени, які продовжують однорідний ряд, розпочатий у першому реченні: *треба перечекати, набратися терпіння*. Інтонаційно парцельовані конструкції оформлені як окремі речення з власним комунікативним навантаженням, хоч граматично вони є залежними компонентами попереднього речення: *Насправді, є кілька варіантів виготовлення документа. Причому не настільки вартісних* (Правда. – 02.07.2014); *Війну із Заходом не можна допускати. Навіть у думках* (Телеграф. – 04.08.2015).

Парцеляцію тлумачать як мовленнєву презентацію речення у вигляді кількох комунікативно самостійних сегментів (фраз) одного висловлення. В. Л. Ринберг зараховує до

парцеляції розчленування складнопідрядного речення й відзначає властиву їм експресивність, пов'язану із суб'єктивною модальністю [202, с. 36-40]. Н. С. Валгіна вважає, що до парцелятивів варто зарахувати й розчленовані другорядні члени простого речення [44].

Під парцеляцією розуміють розчленовану синтаксему, за якої парцельоване речення передається не однією, а двома або кількома роз'єднаними одиницями: базовою та відсіченою частинами. Відсічена частина інтонаційно самостійна, але їй властиві взаємозалежні відношення з основною частиною [202, с. 39].

Парцелюють другорядні члени речення та підрядні речення. О. О. Покровська виокремлює як парцеляцію не тільки від'єднання пов'язаного сильним підрядним зв'язком другорядного члена, але й роз'єднання підмета і присудка [190].

Комунікативні, семантичні та стилістичні функції парцеляції підрядної частини служать способом мовної репрезентації синтаксичної структури складного речення та засобом мовної актуалізації його частини, засобом мовної експресії і прийомом побудови висловлення [46, с. 263].

Використання парцельованої конструкції в тексті веде до семантичного вичленовування елемента тексту, переміщення його в сильну позицію, тобто парцеляція стає засобом

передавання прихованої концептуальної інформації [119, с. 144].

Відновлення парцельованої конструкції (усунення роз'єднувальної паузи) не змінює семантичного наповнення, але змінює його стилістичний та комунікативний аспекти – позбавляє текст експресії та рематичної градації, властивої парцеляції [202, с. 42].

Дослідники, які вивчають парцелювання конструкції у функційно-стилістичному аспекті, одностайно відзначають, що парцеляція – це прийом експресивного синтаксису, де парцельоване й непарцельоване речення постають як стилістичні варіанти. За допомогою парцеляції досягається економія мовних засобів, яка виявляється у відповідності однієї одиниці плану вираження декільком одиницям плану змісту та в компресії тотожних одиниць плану вираження [4, с. 68].

Парцеляцію кваліфікують як таке членування речення, за якого зміст висловлення реалізується не в одній, а в двох або декількох інтонаційно-значеннєвих одиницях, які йдуть одна за одною без розділової паузи [206, с. 248], напр.: *НАТО треба діяти негайно. Бо буде пізно* (ICTV. – Факти. – 17.04.2015. – 08:41).

Парцеляція постає способом мовленнєвої репрезентації єдиної синтаксичної структури – речення – кількома комунікативно самостійними

одинацями-фразами. Парцеляти можуть піддаватися інверсії, бути в контактній і дистантній позиціях щодо базової частини речення або інших, формально і семантично пов'язаних із ними парцелятив. Оскільки парцельовані сегменти завжди різко акцентовані та рематизовані, парцеляція є також засобом мовної експресії, напр.: *Хто міг би подумати, що через сім десятків років повторюватиметься подібне?! І саме з нами!* (Телеграф. – 14.07.2015).

Ефективним засобом експресивного синтаксису є застосування приєднувальних конструкцій. Приєднування як синтаксичне явище досліджували В. В. Виноградов [51], М. О. Вінтонів [57], І. І. Горіна [68], О. О. Лаптева [144], О. Б. Сиротиніна, Л. В. Щерба та ін. Вони однастайні в тому, що приєднувальна конструкція складається з автосемантичного речення та приєднуваної частини, яка доповнює й уточнює перше речення, „виникає блок із двох семантично й синтаксично пов'язаних речень, з яких друге повністю орієнтоване на перше, а перше є автосемантичним за своєю структурою та позицією [68, с. 13–14].

Поняття „приєднування” є близьким до „парцеляції”. Відмінність між ними полягає в семантичному та граматичному аспектах. „Парцелят” семантично і граматично залежить від основного компонента речення, тобто і в цій

функційній позиції він постає членом речення. За необхідності й за певних умов його можна повернути до реченнєвої структури, напр.: *Отож, будьмо впевненими! У нашому майбутньому!* (Телеграф. – 21.12.2014); *Українці сплатять за комунальні послуги... Більше грошей!* (День. – 25.10.2015).

Підґрунтям для розрізнення парцеляції та приєднування слугує „врахування в синтаксичній структурі речення двох аспектів: динамічного і статичного” [107, с. 826]. Зокрема, парцеляція пов’язана з комунікативно-функційним планом речення, є продовженням його суті, а приєднування належить до статичного плану речення, тому воно перебуває в одному ряду з розділовими, причиновими відношеннями [107, с. 826]. Парцельована структура є функційно залежною, а приєднувальна – самостійною. Наприклад, парцельовані речення *Тепер їх потрібно охороняти. Від хуліганів* (Голос України. – 16.05.2006); *<...> треба берегти і виховувати душу, плекати людяність, робити „щеплення” від бездуховності. Не ліками, не травами, а поклонінням праці* (Молодь України. – 15–21.06.2006) можна трансформувати в єдину структуру, напр.: *Тепер їх потрібно охороняти від хуліганів; <...> треба берегти і виховувати душу, плекати людяність, робити „щеплення” від бездуховності не ліками, не травами, а*

поклонінням праці. У випадку із приєднувальними реченнями така трансформація не можлива. Приєднувальна конструкція насичує вже закінчену систему як таку, що не вимагає доповнення приєднувальною структурою: „Зміст приєднувальної конструкції факультативний, вторинний, необов’язковий, попереднє речення є закінченим у значеннєвому плані” [107, с. 829]. Наприклад, зразок *Молімося за Україну! Щомиті!* (ICTV. – Факти. – 19.06.2015. – 08:45) містить приєднувальну конструкцію (друге речення). Приєднувальний компонент постає уточнювальним щодо попереднього речення.

Чинник завершеності попереднього речення постає вагомою підставою для зарахування конструкції до парцельованої або приєднувальної. Зокрема, друге речення у фрагменті *Молоді люди, частіше мрійте! По-справжньому!* (Телеграф. – 23.11.2013) є приєднувальною конструкцією, а друге речення у прикладі *Кожен босць має вміти надавати першу медичну допомогу. Бо може трапитися біда* (День. – 24.12.2014) – парцельована одиниця.

Приєднувальні означення в політичних текстах зазвичай застосовують для характеристики явищ, напр.: *Нам потрібні реформи. Швидкі та ефективні* (3S.tv. – „Шустер-LIVE. – 18.12.2015. – 20:30). Приєднувальні означальні конструкції структурно являють собою

групи з двох-трьох означень, зрідка з чотирьох і лише в окремих випадках – з одного означення, напр.: *Як зазначив лідер США, у Сирії розпочався перехідний процес. Складний, болючий, але перспективний* (Українська правда. – 19.12.2015); *Україна стала на новий шлях свого розвитку. Євроінтеграційний!* (Телеграф. – 05.12.2014).

Окремим різновидом приєднувальних означальних конструкцій є прикладка, яка за структурними ознаками здебільшого поширена. Як і відокремлена, приєднувальна прикладка виконує роз'яснювально-довідкову функцію, указуючи на певні ознаки особи або на характерні особливості предмета чи явища, напр.: *До Мукачєвого вирушила тимчасова слідча комісія парламенту. Троє осіб, серед яких один член „Правого сектора”* (Телеграф. – 05.08.2015).

Значне місце в мові політичних текстів посідають приєднувальні обставини, виражені в більшості випадків прислівниками. Вони доповнюють значення присудка того речення, від якого залежать змістом і граматично, а також служать уточненням до синтаксично однорідної обставини, наявної в головній частині речення, напр.: *Нам треба діяти разом і почути кожного з бійців. Треба скоординувати наші зусилля і діяти разом. Швидко, чітко й організовано* (5 канал. – 11.07.2015. – 21:15). Для повнішої характеристики якогось явища автори вживають не одну, а кілька

синтаксично однорідних приєднувальних обставин. Вони, як і приєднувальні означення, являють собою нерідко дво- або тричленні групи, що має важливе значення для ритмічності й виразності мовлення, напр.: *Назвіть мені випадки, коли російська опозиція приїздила у Київ і скаржилася нам на російську владу. Або у Варшаву чи Вашингтон...* (Українська правда. – 02.04.2004).

Приєднувальні конструкції, що виконують функції додатків, теж є засобом доповнення основної думки окремими деталями, які сприяють ширшому уявленню про особу, предмет або явище. Граматично вони виражені окремими словами або словосполученнями, напр.: *Вони тільки те й роблять, що скаржаться на українську владу та оголошують свої доноси на неї: на міністрів, на прем'єра. І на президента теж* (Телеграф. – 11.06.2015).

Головні члени речення також можуть перебувати в позиції приєднувальних. Приєднування підмета зумовлено характером розповіді, у якій виникає потреба доповнити зміст першого компонента фрази і зосередити увагу саме на другій її частині, напр.: *Але як же все змінилося! І ставлення до української мови, і відчуття патріотизму!* (День. – 09.09.2014). Приєднувальні присудки зазвичай позначають додаткові дії, стани, ознаки до виражених в

основній частині речення, напр.: *Їхнє ставлення до бійців є байдужим. Зовсім індиферентним* (Телеграф. – 08.07.2015); *Це – моя непохитна точка зору, яку я весь час відстоюю. І буду за це боротися* (Українська правда. – 08.01.2005).

Приєднувальні конструкції виконують, по суті, функцію членів речення, становлять один із важливих стилістичних засобів урізноманітнення мовлення, посилення його експресивно-емоційних можливостей. Крім того, приєднувальні члени відіграють важливу роль у ритмізації мовлення. Будь-який приєднувальний складник становить синтагму, яка включена до інтонаційної сфери фрази загалом і впливає на ритміку мовного потоку. Дослідивши ритмомелодійні засоби прози, робимо висновок, що це відносно закономірні чергування однотипних або різнотипних мовних одиниць, тип симетрії, що повторюється в будові (у порядку розміщення слів і словосполучень) речення і створює певну ритмомелодійну лінію, обрану автором для підсилення семантико-емоційного аспекту тексту.

Приєднувальні конструкції становлять важливий засіб вираження найрізноманітніших експресивно-стилістичних і змістових відтінків для акцентування на внутрішньому стані людини, окремих деталях, явищах, посилюючи гнучкість ті виразність мовлення.

Четвертим різновидом власне-неповних речень є обірвані, або незакінчені, речення. Вони являють собою незавершені конструкції, перервані висловлення через певні ситуативно-прагматичні чинники як у змістовому, так і в інтонаційному плані.

У лінгвістичній науці на позначення цього явища вживають терміни „перервані речення” (П. С. Дудик), „обірвані речення” (А. П. Загнітко), „незакінчені (обірвані) речення” (І. Я. Завальнюк), „незакінчені речення” (К. Ф. Шульжук). Тому всі дослідники погоджуються з тим, що це початі, але недоговорені до кінця речення, що ними виражені перервані, до кінця не висловлені думки. Як зазначає А. П. Загнітко, нереалізація обірваних речень визначена позамовними чинниками [107, с. 629].

Основними умовами, які сприяють виникненню обірваних речень, є різноманітні відхилення, що трапляються на тому чи тому етапі процесу утворення речення. Н. А. Жихарєва [99] розрізняє об’єктивні (зовнішні) та суб’єктивні (внутрішні) причини незавершеності речень, а також причини зі змішаними особливостями. Зокрема, на заваді завершення фрази може стати втручання іншої особи, зміни в ситуації спілкування, фізіологічні стани (сон, хвороба, кашель, поранення тощо), логічні, психологічні (збентеження, переляк, сором, образа, здивування

тощо), напр.: *А потім був Іловайськ... Страшне пекло, яке ми всі пережили разом із новими друзями. Вони – там, на передовій, під безперервним вогнем, а ми – в Полтаві, невпинно виконуючи свої щоденні обов'язки і серцем переживаючи за них. Тоді я вперше усвідомила величезну цінність єдиного слова „ЖИВИЙ!” і страшну реальність зі словом „ЗАГИНУВ”...* (Телеграф. – 09.06.2015). У наведених прикладах речення є незакінченими внаслідок важкого психічного стану інтерв'юєра: переживань, збудження, нервового напруження.

Незакінчені конструкції здебільшого фрагментарні, малослівні, їхнім джерелом є певний емоційний стан мовця, його волевиявлення, переживання, міркування, наміри. Від неповних речень незакінчені структури легко відрізнити, оскільки їхня усічена частина в них зазвичай невідома та не підлягає точному відтворенню. Основною й найважливішою функцією незакінчених речень є експресивізація викладу для образного відображення дійсності та активізації сприйняття інформації аудиторією, напр.: *Наші невтомні волонтери почали їздити на схід до військових із продуктами і речами вже з початку червня, коли військові дії активізувалися по всіх фронтах. Я ж не наважувалась аж до початку серпня, оскільки боялась. Боялась не власної смерті чи небезпеки, а те, що не зможу*

витримати емоційно, дивлячись на змучених чоловіків, які були під постійною небезпекою і вогнем, боялась, познайомившись із ними, пізніше почути про чиюсь загибель. На жаль, досить швидко мої страхи здійснилися... (Телеграф. – 09.06.2015). Наведений приклад обірваного речення готує адресата до подальшого сприйняття повідомлення, до уважного читання / слухання.

Обірвані речення мають цілу систему структурних ознак: наявність співвідносного повного відповідника; незаміщеність синтаксичних позицій; порушення цілісності синтаксичних зв'язків і відношень; відсутність замкненості синтаксичних зв'язків та відношень у реченні; зміна позицій і зв'язків службових слів; відсутність інтонаційної завершеності та зміна ритмо-мелодійної структури повідомлення [8, с. 7]. Частина незакінченого речення, що не має вербального вираження, становить змістове ядро репліки, його основний інформаційний центр.

Часто обірвані речення трапляються під час суперечок, дискусій у разі переривань промови одного мовця іншим, напр.:

Березовець: *Пане Скибницький, ви знаєте, коли експерти обговорюють...*

Скіпальський: *Не плутайте...* („Свобода слова”. – ICTV. – 09.11.2009. – 23:00);

Кравчук: *Я хотів би сказати... Я хотів би тільки уточнити.*

Богословська: *І останнє. Андрію, ви запитали за те, що об'єднає країну. Так ось і на Заході, і на...*

Кравчук: *Вибачте, Інно Германівно, але я прошу... (= не перебивайте).*

Богословська: *Леоніде Макаровичу, мені так. Я не вперше вам кажу в очі це. Встаньте, будь ласка... („Свобода слова”. – ICTV. – 09.11.2009. – 23:00);*

Кравчук: *Люди, думайте... Дивіться, що робиться („Свобода слова”. – ICTV. – 09.11.2009. – 23:00).*

Оскільки усному мовленню притаманний певний інтонаційний малюнок, відповідно в писемному мовленні, репрезентованому низкою речень, обірвані конструкції специфічно оформлюють за допомогою знаків пунктуації. Так, пунктуаційний знак „три крапки” вважають основним маркером структурної, змістової й інтонаційної незавершеності речення.

Загалом поняття незавершеності речення пов'язане з поняттям структурної облігаторності та структурної факультативності членів речення в реалізації структурної схеми речення та структурних схем словосполучень, що впливає безпосередньо на порушення єдності синтаксичних зв'язків і відношень у межах синтаксичної структури.

Отже, незакінчені речення виникають під час мовленнєвої діяльності через низку чинників, пов'язаних з основними етапами формування й вираження думки. Важливими закономірностями появи обірваних речень є різноманітні невідповідності, певні відхилення, які можуть траплятися під час протікання процесу продукування висловлення, зумовлені суб'єктивними й об'єктивними причинами.

3.2.2 Еліптичні речення в політичному тексті

Із-поміж експресивно забарвлених речень політичного тексту трапляються й еліптичні. У них інформація про пропущений член речення безпосередньо може бути встановлена зі змісту та будови конструкції. Відтворення пропущеного члена речення зумовлене структурою (зокрема формами синтаксично залежних слів) та семантикою речення загалом, напр.: *Зброю на землю!* (пропущено присудок *покласти*) (Дзеркало тижня. – 5-11.12.2009); *Зараз, хвилиночку!* (пропущено головний член *почекайте*) („Велика політика”. – Інтер. – 08.10.2010. – 23:00).

К. Ф. Шульжук влучно зазначає, що еліптичні речення є неповними лише структурно, проте в семантичному аспекті вони повні [274, с. 136].

Деякі дослідники [179] пропонують розрізняти еліпсис стаціонарний і нестаціонарний. Для розуміння нестаціонарного еліпсису не потрібен додатковий контекст, оскільки синтаксичний каркас стабільний, незмінний, типізований. Нестаціонарний еліпсис повністю залежить від контексту, від конкретної ситуації. Розуміння фрази з еліпсисом у такому випадку допускає множинність варіантів.

Виникнення еліпсису загалом притаманне розмовній формі мовлення. Причому згорнутість синтаксичних конструкцій можна зарахувати до основних стилістичних рис розмовного мовлення. Із явищем структурної неповноти тісно пов'язане явище еліптичності. Виникнення еліпсу зумовлено ситуативністю розмовної форми мовлення, невербальними засобами та динамічністю спілкування. У писемному мовленні до нього вдаються задля створення ефекту невимушеності спілкування або задля підвищення експресивності, виразності тексту.

Серед еліптичних речень логічно виокремити такі типи:

- 1) з еліпсисом присудка чи головного члена дієслівного односкладного речення;
- 2) з еліпсисом підмета;
- 3) з еліпсисом предикативного компонента *можна, треба, необхідно*;
- 4) з еліпсисом інфінітива.

Проте найчастіше в політичних текстах трапляються такі еліптичні речення, у яких пропущено присудок чи головний член дієслівного односкладного речення, напр.: **Стисло** (= *говоріть стисло*) (Свобода слова. – 23.11.2009); **Подобиці на нашому сайті!** (= *подобиці читайте на нашому сайті*) (Телеграф. – 08.01.2013. Це конструкції з невербалізованим предикатом. Характерною ознакою таких речень є наявність прислівника чи іменника в непрямих відмінках із прийменником або без нього, що передають обставинне значення. Такі речення завжди є еліптичними, напр.: **Якщо зіткнулися із фактом вимагання хабарів – нехайно до поліції!** (пропущено головний член *телефонуйте* чи *звертайтеся*) (Високий замок. – 16.12.2012); **А зараз – щось про програму і про плани дій на майбутнє** (пропущено головний член *розкажіть*) („Свобода слова”. – ICTV. – 23.11.2009. – 22:00).

Еліптичні конструкції з невербалізованим предикатом нерідко використовує адресант для спонукання до певної дії, яка „підказується” всією конструкцією, і при цьому увага концентрована на її окремих характеристиках, деталях руху, на об’єкті тощо. Так мовець, виражаючи спонукання, орієнтує слухача / слухачів, який / які є потенційними виконавцями, на те, як потрібно виконувати певну дію, у якому напрямі належить

рухатися, який кінцевий напрямок руху, пересування в просторі. Напр.:

Куликов: *На цьому дискусія у нас між учасниками закінчилась. І активними учасниками програми „Свобода слова”... Ви хочете відповісти?*

Бондаренко: *Одну фразу.*

Куликов: **Одну фразу** (= відповідайте, але відповідайте лише одну фразу) („Свобода слова”. – ICTV. – 23.11.2009. – 22:00).

Еліптичні речення, наведені у фрагментах, зазвичай становлять конструкції, предикат яких відсутній, проте наявний носій супровідної характеристики предикатної ознаки.

Еліптичне скорочення повторюваної частини в одному або кількох реченнях імітує живу мову в текстах на зразок: *Нам треба оновлювати військову техніку, а не лише ремонтувати стару радянську. Застарілими є транспортні засоби, запчастини. А карти!* (Правда. – 09.09.2014).

Зазвичай у тексті трапляється еліпсована позиція присудка, однак практично будь-яка валентність може залишитися невираженою. Наприклад, можливий пропуск підмета в тексті: *Українська аеророзвідка показала, як працює на лінії фронту. Дала розуміння того, де знаходяться ворожі й українські позиції. Виявила рух супротивника, бронетехніки, живої сили, вогневі точки* („1+1”. – ТСН. – 17.11.2014. – 03:36).

Пропущений у реченні підмет зазвичай позначає учасників політичної комунікації або об'єкт спілкування. Відновлення імпліцитної інформації відбувається на основі прагматичної пресупозиції, тобто знань про ситуацію спілкування, мету й завдання конкретного акту комунікації, а також лінгвістичної пресу позиції, напр.: *Екс-зять Леоніда Грача комуністом так і не став... А у „Регіонах” „прописався”* (Високий замок. – 01. 02.2011).

Спрямованість спонукальних та питальних речень уможливорює пропуск підмета, що позначає адресата, адже характер речень цих типів передбачає реакцію у відповідь і знання про адресованість повідомлень уміщено в пресупозиційних знаннях комунікантів (прагматична пресупозиція). У стверджувальних реченнях підмет, що позначає адресата, зазвичай представлено експліцитно, що викликане необхідністю наголосити, що мова йде саме про адресата повідомлення, а не про адресанта або про об'єкт повідомлення. Еліпсис характерний для загальних запитань. Опора на прагматичну і лінгвістичну пресупозиції допомагає адресатові адекватно сприйняти зміст запитань, напр.: *Хочете до Європи? Почніть із себе! Спробуйте змінитися!* (Телеграф. – 30.10.2014).

Нерідко еліпсованими в реченнях є предикативні компоненти *можна, треба,*

необхідно, напр.: *Треба оновлювати армію загалом! Оновлювати озброєння, техніку!* (День. – 07.09.2015). Саме закріпленість мовної норми щодо обов'язкової наявності допоміжного дієслова *треба* (як частини дієслівного присудка) робить можливим використання таких речень без втрати ефективності передавання інформації.

Компресованість текстової організації політичного дискурсу зумовлена необхідністю забезпечення максимальної зручності сприйняття повідомлення, переконання й ефективності впливу. Специфіка вербального плану вираження політичного повідомлення частково пов'язана з уподібненням тексту до розмовного мовлення для спрощення його сприйняття аудиторією.

Конденсована форма подання тексту за допомогою еліптичних побудов можлива завдяки активізації прагматичної та лінгвістичної пресупозицій і спрямована на скорочення елементів плану вираження, що не виконують додаткової функції інформування або впливу в політичному повідомленні. Використання еліптичних конструкцій сприяє приверненню уваги до ключових моментів. Варто наголосити, що результатом компресії є усичення теми та виведення реми на перший план, тобто повідомлення адресатові тільки нової інформації. За такого способу організації речення можливим стає подання інформації, що базується на

врахуванні потреб адресата, утриманні його інтересу, а також на врахуванні часової обмеженості сприйняття повідомлення.

Загалом розмаїття використання неповних речень, очевидно, можна пояснити їхньою функційно-стилістичною спроможністю. Неповні речення являють собою ємні, стилістично марковані, здебільшого розмовні утворення. Автори політично спрямованих текстів дедалі частіше вдаються до вживання неповних речень, на що звертає увагу І. Я. Завальнюк [100, с. 136]. Як влучно зазначає дослідниця, „специфічною ознакою сучасної української газетної мови є градаційне розташування неповних та еліптичних речень” [101, с. 139], що надає динаміки, енергії, швидкості в процесі інформування адресата публіцистичного тексту.

3.3. Експресивність питальних та окличних речень у політичному дискурсі

Питальні речення в політичному тексті зазвичай поступають у ролі зачину. Питальними називають речення, у яких спеціальними мовними засобами виражено прагнення мовця дізнатися що-небудь або впевнитися в чому-небудь. Питальні речення у такий спосіб інформують про те, що хоче дізнатися мовець.

Як уже зазначено вище, завданнями політично спрямованого тексту є: а) привернути увагу; б) зацікавити; в) спровокувати бажання; г) підштовхнути до певних дій або зміни поглядів щодо проблеми / особи / питання.

Щоб досягти поставленої мети, у політичних текстах часто використовують речення з питальними характеристиками. Ефективність стратегії такого тексту полягає в тому, що питальні речення породжують зацікавленість невідомим, не просто привертають увагу, виділяючись із потоку розповідних речень, але й запускають природний механізм залучення до діалогу, напр.: Як же можна заощадити на комунальних платежах? Основними статтями витрат у квитанції за послуги ЖКГ є вода та опалення. Електрика, як правило, оплачується окремим рахунком безпосередньо місцевим міськенерго, постачальнику електроенергії. Ми пропонуємо ознайомитися з простими способами економії води і тепла в квартирі (Голос народу. – 05.11.2015).

Із погляду стилістики питальні речення в монологічному мовленні зазвичай є емоційно-експресивно забарвленими висловленнями, недарма фразеологізована конструкція – риторичне запитання із запереченням – один із найяскравіших емоційно-експресивних засобів мови.

Однак загальне призначення подібних конструкцій ширше, ніж створення експресивності. У монологічному мовленні питальні речення і відповідні неповні речення слугують способами актуалізації нового.

Завдяки спрямованості на отримання інформації, питальні речення постають першим компонентом поєднання реплік, призначених для обміну інформацією. У внутрішній мові, у текстах-роздумах запитання зазвичай не орієнтовані на отримання безпосередньої відповіді. У вираженні питальності політичного тексту основна роль належить інтонації, і тільки потім – питальним часткам, питальним займенниковим словам тощо.

Традиційно інтонація як суперсегментна одиниця не включена до формальних показників, і тому в лінгвістичних дослідженнях нерідко йде мова про можливий збіг форми питальних і непитальних конструкцій. За формальною будовою питальні речення або збігаються з непитальними, або побудовані за власними синтаксичними зразками.

Однак інтонація належить до плану вираження, а тому її разом із порядком слів необхідно зараховувати до формальних, конструктивних складників синтаксису. Існує також поняття „інтонаційна конструкція”. Зазвичай нехтування ролі інтонації у створенні

змісту висловлення пов'язано з недостатнім її вивченням і з тим, що синтаксична наука в недавньому минулому була орієнтована переважно на вивчення писемних текстів.

Непитальні речення під час складання політичного тексту можуть бути перетворені на питальні. Вихідне речення, його структурна схема змінюється за умови зміни цільового призначення висловлення та його комунікативного завдання.

Способи оформлення вихідних інформаційних даних питальними реченнями можуть бути такими:

1. Зміна інтонації на питальну, напр.:

Ви хочете вступити до Євросоюзу → Ви хочете вступити до Євросоюзу? (імплікація „Ви, звичайно ж, хочете вступити до Євросоюзу”);

Продуктивні реформи → Продуктивні реформи? (конотація „невже реформи є продуктивними?”).

Залежно від інтонаційного оформлення питального висловлення в ньому можуть бути представлені модально-експресивні значення недовіри, сумніву, подиву, обурення, упевненості тощо.

2. Використання питальних прислівників, напр.:

„Чому всі сподіваються на швидкі зміни?”;
„Коли ви припините давати порожні обіцянки?”

3. Зміна інтонації на питальну і введення питальних часток, напр.:

[Ця система охорони здоров'я потребує змін]
→ *Чи може ця система охорони здоров'я лишатися незмінною?*

[Люди не підтримують такої політики] →
Хіба люди підтримують таку політику?

Помітне посилення експресії відбувається за рахунок використання питальних часток у взаємодії із запереченням.

Серед питальних речень часто трапляються утворення фразеологізованої структури. До них належать конструкції, до складу яких уходять стійкі поєднання. Такі речення, що являють собою запитання про сутність чого-небудь, асоціативно пов'язаного з об'єктом повідомлення, створюють в адресата установку на розгадування якоїсь загадки, тим самим залучаючи його до „зони дії” пропаганди і впливу. Зокрема, початковою нерідко буває фраза „чому б вам не...”, напр.: *Чому б вам не бути сільським головою Мошен?* (Інфоміст. – 10.11.2015). Запитання може бути ускладнене семантикою поради або ствердження.

Риторичні запитання з конструкціями „хіба це” позначають ствердження чи заперечення з експресивною оцінкою, напр.: *Хіба це справедливо, що в нас газ дорожче, ніж в Німеччині?* (Економічна правда. – 03.02.2009). Подібні речення також належать до риторичних.

Питально-відповідні парні речення в політичних текстах можна розглядати як трансформовані складні речення з умовними і причинно-наслідковими конструкціями відношення, тобто конструкції із залежним таксисом. Таксис – мовна категорія, що характеризує тимчасові відношення між діями (одночасність / неодноразовість, переривання, співвідношення головної і супровідної дії тощо). Таксис містить аспектуальну характеристику комплексу зіставних за часом дій і може взаємодіяти з причинно-наслідковими, допустово-протиставними й іншими значеннями [39].

Пари сусідніх речень можуть бути на семантичному рівні пов'язані відношеннями, за яких перше речення семантично відповідає підрядному умови, а друге – спонукальному реченню з директивною семантикою наказу, поради, прохання тощо.

Загалом питальні речення відіграють важливу роль у побудові тексту політичного спрямування. Найчастіше такі конструкції трапляються в текстах великого обсягу. Їх уживають не лише для вираження запитання, а й для спонукування до дії, емоційного ствердження, погрози тощо [136]. Тому в лінгвістичній науці розрізняють функційно-стилістичні типи питальних речень відповідно до їхніх первинних і вторинних функцій.

Ефективність комунікації враховує те, що слухач або читач, тобто адресат, не лише сприймає інформацію від адресанта, а й відповідає на неї адекватно комунікативному наміру та комунікативній і прагматичній меті його висловлення. На це звертали увагу Т. В. Матвеева [161], Г. К. Михальська [169], Є. В. Ширяєв [269] та інші дослідники. Оптимальність комунікації актуалізує момент сприятливої взаємодії мовця та слухача. Таке спілкування передбачає гармонізацію результату відповідно до очікування адресата.

Політичний текст є формою передавання інформації, спрямованої на вплив адресанта на адресата. Тому його рисами є динамічність, певна напруженість і діалогічність. Саме діалогічне мовлення з усіх видів мовленнєвої діяльності є найприроднішим, генетично первинним, поширеним на всі сфери життя суспільства та рівні взаємин між людьми.

Діалогічність постає у формі мовленнєвої реалізації комунікативності як орієнтованість на адресата, відображена в мовних особливостях висловлення. Діалогізація монологічного мовлення являє собою процес уведення до монологічного мовлення питальних конструкцій, семантика яких відображає адресованість, звернення мовлення (думок) до іншого суб'єкта.

Функція впливу є однією з характерних для політичного дискурсу. Нею продиктована необхідність уживання запитань як засобів діалогізації авторського мовлення. Застосування діалогізованих утворень у політичному тексті пов'язане зі створенням враження відкритості авторської позиції, з орієнтацією мовлення на максимально активне сприйняття, розуміння та реакцію адресата, особливо емоційне передавання семантичних позицій, оцінкою всіх викладених поглядів.

Уведення до тексту політичного спрямування запитань сприяє приверненню уваги адресата до певної інформації, посиленню виразності й акцентуванні на особливо важливих компонентах повідомлення. Майже кожне питальне речення в політичному тексті використовують із цією метою, але їхнє функційне призначення різне.

Первинною функцією запитання є пошук інформації й отримання відповіді. Вторинною функцією запитань можна назвати не пошук інформації, а її передавання, безпосереднє повідомлення про щось. Із-поміж вторинних функцій питальних утворень доцільно виокремити п'ять основних типів:

- експресивно забарвлене твердження;
- експресивно забарвлене заперечення;
- питальне речення зі значенням посилення експресивних відтінків;

спонукання до дії;
активізація уваги співрозмовника.

Уживання питальних речень у їхній вторинній функції ускладнене додатковим значенням. Вони залишаються питаннями тільки формально. Зокрема, питальні речення першого типу, які виконують функцію експресивно забарвленого твердження, акцентують на категоричності, тобто однозначності твердження, на можливості чи закономірності дії, на звичності чи випадковості явища дійсності, напр.: *Хіба затриманих не відпустили? Не заведено ніяких кримінальних справ* (Сьогодні: Всеукраїнська газета [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.segodnya.ua/>). У наведеному фрагменті запитання наштотує адресата на відповідь: „*Так, затриманих відпустили*”. Або: [Скажіть, будь ласка, чому в Україні пенсіонери поділені на сорти – в одних пенсія 1,35 % за рік роботи, в інших 90 % заробітку без урахування стажу. І таких категорій вісімнадцять. Мені здавалося, що в правовій державі закон має бути однаковим для всіх.] *Це що є проблема, що для всіх закон має бути однаковим?* („Шустер-LIVE”. – ТРК „Україна”. – 12.03.2010. – 23:00). У наведеному прикладі очікуваною є відповідь, причому експресивно забарвлена: „Так, закон має бути однаковим для всіх”.

Другу групу питальних речень вторинної функції утворюють конструкції, які репрезентують емоційно забарвлене заперечення. Такі одиниці маркують неприпустимість або неможливість дій, недоцільність їх. Зазвичай у таких запитаннях імпліцитно виражена негативна відповідь: *Ви вважаєте, що ви профпридатні після таких речей, коли ви елементарні першокурсні речі не знаєте?* (Економічна правда. – 16.01.2015). Прогнозованою є відповідь: „Ні, я профнепридатна”.

Так само на негативну відповідь наштовхують запитання: *Ну, як можна було в умовах, коли економіка падає, збільшити видатки на 54 %?* („Шустер-LIVE”. – ТРК „Україна”. – 12.03.2010. – 23:00). Прогнозованою є відповідь: „Не можна було в таких умовах збільшувати видатки на 54 %”.

Близькою за прагматичними характеристиками є така мовленнєва ситуація: *Яке я маю право отримувати дотації з бюджету? А я їх отримую, бо я плачу за газ. Ми купуємо у Росії газ по 305 доларів, а я оплачую по 100 доларів. Ми цього не бачимо, бо це через ціну відбувається. І мені дотують кожного року споживання газу. Не тільки мені, я ж не один у такій ситуації. Підтримка бідних називається? Це підтримка людей, які самі здатні платити, бо в них доходи вищі, у них система споживання краща* („Шустер-

LIVE”. – ТРК „Україна”. – 12.03.2010. – 23:00). Логічними постають відповіді: *„Ви не маєте жодних прав на дотації з бюджету” та „Ні, це не є підтримкою бідних”*; А хтось розмовляв з суспільством про проблеми”? („Шустер-LIVE”. – ТРК „Україна”. – 12.03.2010. – 23:00). Репліка-запитання ніби підказує очевидну відповідь, що із суспільством ніхто про такі проблеми не говорив, хоч це й необхідно.

До третьої групи належать питальні речення, що мають значення посилення. Структурно вони містять повтори попередніх реплік і можуть маркувати найрізноманітніші експресивні відтінки (невдоволення, страх, занепокоєння, здивування тощо). Напр.: *Всередині кожного з нас є дуже важливі риси як східної, так і західної цивілізаційної ідентичності. Тут уже лунало... Ми не хочемо бути кріпаками, і це означає, що ми хочемо бути вільними людьми? Ні, це ще не означає цього. Якщо ми хочемо бути також панами над кимось, ось тільки тоді це означає, що ми хочемо бути дійсно вільною людиною* (Політичний аспект [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://1-12.org.ua/>);

Ми хочемо, щоб нас не обманювали, щоб до нас зверталися тільки з правдою. А чи ми завжди з правдою звертаємося до інших? Ми хочемо, щоб до нас були справедливими. А чи ми самі завжди справедливі до інших? Ми не хочемо бути ні від

кого залежними. А чи ми не потребуємо, щоб від нас були люди залежні? (Політичний аспект [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://1-12.org.ua/>).

Четверту групу утворюють вторинні питальні речення, що виконують функцію спонукання до дії. Зазвичай такі конструкції в контексті мають значення риторичного спонукання, напр.: *А можна московському гостю повідомити, що в Україні Прем'єр-міністр Микола Азаров не володіє українською мовою?* („Велика політика”. – Інтер. – 08.10.2010. – 23:00). Наведене речення лише формально є питальним, передаючи спонукальне значення „повідомте московському гостю, що Микола Азаров не володіє українською мовою”. Або: *Уже тут згадувалося про моральний кодекс будівника комунізму. Чому ми маємо боятися?* (Політичний аспект [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://1-12.org.ua/>). У наведеному фрагменті імпліцитно виражено заклик не боятися, бути сміливими.

До п'ятої групи належать питальні речення, що виконують функцію активізації уваги співрозмовника, напр.: *А боязнь зробити рішучі реформи, як у газовому секторі, так і в інших секторах економіки, включаючи банківський сектор, який потребував перезавантаження ще з 2008 року, призвели до цього жахливого фіналу. Але у нас у всіх сьогодні постає основне питання:*

чи відійшли ми від краю цієї прірви? Перший крок, навіть болючий, ми вже зробили. У квітні минулого року урядом та Національним банком було прийнято цілком обґрунтоване рішення: перейти до гнучкого курсу, валютного курсу (Економічна правда. – 01.16.2015); На першому зібранні тут, посеред цього столу, було приблизно двадцять телекамер. Сьогодні вже п'ять. Я боюся, що на наступному вже не буде жодної. Чому було двадцять телекамер першого разу? Тому що дійсно був великий запит у суспільства, щоб моральні авторитети суспільства, як ми себе називаємо, щось сказали, показали дороговказ, якось змінили ситуацію (Політичний аспект [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://1-12.org.ua/>). В обох випадках запитання до аудиторії вжито для привернення уваги, активізації розумової діяльності. Вони також надають монологіві діалогічності.

Первинні функції питальних речень полягають у бажанні мовця отримати відповідь або інформацію. Розглянувши питальні речення в їхніх вторинних функціях, констатуємо, що вони спрямовані не на отримання, а на передавання інформації, причому експресивно забарвленої, емоційно неоднорідної.

Діалогізація авторського монологічного мовлення за рахунок уведення до його складників питальних речень вторинної функції є органічним

елементом політичних текстів і сприяє активізації уваги аудиторії. Такі конструкції дають можливість експресивно, „рельєфно” передати основні моменти промови чи імітувати суперечку автора з уявним опонентом. У монологічному мовленні, ускладненому засобами діалогізації, адресантом та адресатом у своєрідному діалозі є та сама особа. У такий спосіб можна досягнути актуалізованого сприйняття інформації реальним адресатом.

Питальні речення вторинної функції спрямовані на встановлення контакту з аудиторією. Діалогізація тексту створює в адресата відчуття першого враження, ілюзії того, що до відповіді на запитання він дійшов самостійно, та активізує увагу загалом.

Не менш важливими з погляду вираження експресії в політичному тексті є окличні реченні. За емоційно-експресивним забарвленням речення поділяють на окличні (емоційно-експресивно забарвлені) і неокличні (нейтральні). Тому окличність ототожнюють з експресивністю.

До перманентно окличних конструкцій зараховують деякі фразеологізовані структурні схеми, у складі яких є „постійні елементи – службові слова, займенники або вигуки, які зберігаються в будь-якому реченні, побудованому за цією схемою”; такі елементи функціують не за чинними синтаксичними правилами і між ними

встановлені „індивідуальні відношення, що впливають з індивідуальної семантики елементів й ідіоматичного характеру зв'язків між ними” [269, с. 439–440]. Наприклад, зазвичай окличними є речення, що містять елементи що за, ну й, ох і подібні.

Представники різних мовознавчих шкіл і напрямів виконали чимало різноаспектних досліджень елементів мовної структури, що виражають окличність, провели цікаві спостереження щодо особливостей семантики та формально-граматичного вираження окличних речень, чим заклали підґрунтя для нового функційного інтерпретування. У студіях В. А. Богородицького, Л. А. Булаховського, Д. М. Овсянико-Куликовського, О. М. Пешковського окличні речення витлумачені як самостійний тип конструкцій поряд із розповідними, питальними й спонукальними. А. С. Богуславський, І. Р. Вихованець, Є. М. Галкіна-Федорук, М. У. Каранська, Б. М. Кулик, О. О. Шахматов та інші вважають, що окличні речення є варіантами основних функційних типів речень – розповідних, питальних, спонукальних – і відрізняються від них лише характером висловленого змісту, тобто особливою емоційною інтонацією. Т. А. Кільдібекова, Н. Г. Озерова, І. П. Распопов виокремлюють не лише варіантні вияви

комунікативних типів, а й особливу групу власне-окличних речень. Тому цілком очевидно, що в лінгвістиці ще й досі існує чимало проблем, пов'язаних зі встановленням синтаксичної природи окличних конструкцій та їхньою класифікацією.

Окличні речення зазвичай наявні в більшості політичних текстів. Їхня невелика кількість у загальному масиві речень того чи того політично спрямованого тексту підсилює експресивність на тлі нейтральних і неокличних речень, у той час як зловживання окличними конструкціями в межах одного невеликого тексту знижує силу їхнього емотивного впливу, напр.: *Освіта – той соціальний рівень, який цінується в усьому світі. Мій чоловік до того рівня, до якого дістався, йшов сам. І завдяки тому, що добре вчився. Йому зараз так важко! Його посада – не той шматок хліба з маслом і медом, якому треба заздрити. Величезна відповідальність. Дуже багато здоров'я і енергії залишає на роботі. Я знаю. Свого часу працювала не менше. Скільки я собі з'їла здоров'я!* (Високий замок. – 27.11.2015); *Рішення про роботу приймали разом. Спочатку Олег був проти: „Тобі чогось бракує?”. Звичайно, бракує – роботи, самореалізації!* (Високий замок. – 27.11.2015).

Окличні речення притаманні тим політичним текстам, які мають ознаки розмовного мовлення (або навмисне імітують його, або справді

перебувають на межі двох стилів: розмовно-побутового та публіцистичного), напр.:

– Деякі експерти кажуть, що закон про особливості самоврядування в окремих районах Донбасу дає змогу легітимізувати бандитів, на чийх руках кров. Той же Плотницький чи Захарченко після виборів придуть у ради як законні представники влади...

– Це „лякайлівка”, яка існує у загальній кампанії „нас зливають!”, „усе пропало!”, „зрада”! Ще у березні парламент України проголосував зміни до закону, ухваленого парламентом минулого скликання про те, що вибори на тимчасово окупованих територіях можливі лише після того, як буде виконано Мінські домовленості (Високий замок. – 27.11.2015). Уривок наведено з інтерв'ю – друкованого відповідника усного мовлення.

Варто наголосити, що стилістичні особливості політичного тексту вказують на нормативну відсутність чи обмеженість уживання окличних речень. Тому їх активне використання властиве усній формі мовлення.

Загалом окличні речення вирізняються серед інших типів особливо підвищеною емоційністю. Для них характерне висування на перше місце того елемента, із яким пов'язаний його підвищено-емоційний зміст. Тому окличними можуть бути розповідні, спонукальні та питальні речення,

використані в процесі спілкування. Власне-окличними постають конструкції, перед якими не поставлено певних комунікативних завдань, наприклад, вигуки. На думку лінгвістів, власне-окличні речення якісно неповноцінні, перебувають на периферії складного граматичного поля. У політичних текстах вони є маловживаними.

Аналіз матеріалу засвідчує, що окличні речення входять до складу двох лексико-семантичних груп:

1) оклично-розповідні речення, що виражають емоційно піднесене ставлення до явищ дійсності, напр.: *В останньому випадку відроджувати це виробництво, схоже, навіть не збираються. Причина – катастрофічний дефіцит сировини. У невеличких деревообробних майстернях за час енергетичної кризи повигрибали навіть тирсу!* (Голос України. – 12.12.2015);

2) питально-окличні речення, які містять запитання з відповідним емоційно-експресивним забарвленням, напр.: *Бо й справді, як можна підвищувати пенсійний вік до 65 років для чоловіків, якщо середня тривалість їхнього життя – 62 роки?! (День. – 01.10.2010).*

Г. В. Навчук пропонує поділяти окличні речення на два різновиди:

1) біфункціональні окличні речення, які являють собою структурні відповідники

розповідних, питальних, спонукальних і бажальних речень;

2) власне-окличні речення, у яких вираженням емоцій слугує сама побудова речень, незалежно від їхнього лексичного наповнення [172].

Для підвищення рівня експресії питальні та спонукальні речення все активніше вживають разом із окличними. Використання в політичних текстах таких структур – поширений і дієвий засіб надання синтаксичним структурам емоційної експресії, підвищення яскравості тексту.

Розповідно-окличні речення можуть виражати емоційно-піднесене ставлення автора до викладених фактів дійсності. При цьому не змінюється модальне значення й цілеспрямованість повідомлення, відбувається своєрідне нашарування емоційного змісту на інтелектуальний та подальше їх співіснування в семантиці речення [127, с. 6]. У розповідно-окличних речення можна простежити різні емоційні вияви, зокрема: смуток, здивування, іронію, обурення, сподівання тощо.

Окличні речення як синтаксичні форми повідомлення можуть також слугувати засобами вираження іронії. У мовленні політичного спрямування іронія демонструє зазвичай емоційно-оцінне ставлення автора до наданої інформації, напр.:

– Потрібно дати тіньовому сектору, з одного боку, підґрунтя для того, щоб податок було вигідніше платити, ніж не платити. А з іншого боку – ефективну палицю, щоб ті, яким підґрунтя мало, отримували штрафи і покарання – таким чином, закликати їх до порядку.

– Начебто у нас палиця і так сильна. Чому ж вона не діє?

– Палиця ефективна, але вона займається в основному „білим” бізнесом. Уявіть, ви чиновник податкової. От є зареєстрована компанія, є її адреса, ви приходите, там є бухгалтер, ви його м’яко лякаєте, він приносить документи, ви знаходите помилки – все, знайшли шахрая! Ось чиновник молодець – працює, знайшов порушника, поповнив бюджет! (Європейська правда. – 08.12.2015).

На особливу увагу заслуговують питально-окличні речення, які висловлюють запитання з відповідним емоційно-експресивним забарвленням. Зазначимо, що найяскравішими емоційно-експресивними конструкціями українського синтаксису є риторичні запитання. Поєднання функційного навантаження окличних та питально-риторичних речень має яскраву графічну репрезентацію у вигляді поєднання знака питання та знака оклику, напр.: *Продовжилось тим, що Янукович, з одного боку, почав здавати росіянам Крим (бо продовжив для*

Чорноморського флоту РФ термін оренди землі для військово-морської бази), а Турчинов і Яценюк, володіючи всією повнотою влади, взагалі за безцінь віддали весь півострів, залишивши напризволяще там українців і кримських татар... І після цього всі вони мають совість знову йти у владу?! Будемо чекати, поки росіяни прийдуть на береги Сапалаївки?! Чи, врешті-решт, покажемо, хто в Україні господар?! Чого, скажіть мені на милість, наші робітники, студенти та водії маршруток сьогодні повинні вмирати на Донбасі, якщо треба просто забрати в олігархів вкрадені у народу гроші і на них елементарно найняти професійних вояків із-за кордону, які б за кілька місяців допомогли нашій армії навести порядок не тільки на Донеччині, але й у Криму?! (Волинська газета. – 17.12.2015).

Уживані в політичному мовленні питально-окличні конструкції сприяють комунікації, стимулюючи увагу читача, підсилюючи категоричність експресивного твердження, що виникає на підставі попередніх висловлень.

Окремий тип становлять спонукально-окличні речення, які виражають емоційно забарвлене спонукування. Основною метою такого типу речень є насамперед спонукування, заклик до активної дії разом зі специфічною інтонацією, напр.: *Уперед, до спільної перемоги!* (Волинська газета. – 17.12.2015); *Згадайте, скільки*

„миротворчих” операцій вони провели і в кількох гарячих точках проводять захист своїх національних інтересів! (Волинська газета. – 17.12.2015). Спонукальні окличні речення створюють ефект співпричетності автора до інформації, сприяючи його взаємодії з читачем на емоційному рівні. Інтенсивно виражений та емоційно забарвлений ланцюг речень-порад, поданих в одному контексті, активізує зацікавленість читача й спонукає дотримуватися зазначених порад. Як стверджує В. Д. Шинкарук, *„речення з формами наказового способу, виражаючи пораду, вказують на доцільність запропонованої дії, яка названа в найближчому чи широкому контексті”* [268, с. 105].

Дослідники також звертають увагу на інноваційну тенденцію оформлення окличних речень, а саме: графічне виокремлення знака оклику за допомогою дужок та подвійне-потрійне використання знаків оклику й питання тощо. Це, на думку вчених, підсилює й активізує внутрішню енергетику окличного речення [104, с. 323]. Наприклад: *Уперше я дізнався про нього від донецьких кіборгів. Саме вони розповіли, що коли перебували в аеропорту, невідь-звідки там узявся металевий хрест. Не маленький натільний, а великий: як надмогильний чи з церковної огорожі. Спершу кіборги не надали „предмету” значення. Та потім стали помічати: де хрест лежить,*

туди ні снаряди, ні кулі не можуть поцілити. Давай кіборги перевіряти – справді диво!!! І, як вони мені потім сказали, завдяки тому хрестові сотні людей вижили, з аеропорту вийшли і тепер нарекли його святинею та ніколи не розлучаються (Волинська газета. – 17.12.2015).

Загалом у межах українського політичного дискурсу окличні речення являють собою особливий комунікативний тип із самостійною цільовою установкою, визначеними намірами автора висловити свій психологічний стан, надати емоційної оцінки фактам і вплинути на адресата за допомогою експресивізації висловлення.

Отже, окличні речення активізують увагу адресата, сприяючи реалізації однієї з важливих прагматичних настанов – підсиленню емоційного впливу на аудиторію.

3.4. Експресія заперечних речень у політичному дискурсі

Існує загальноприйнятий погляд, що заперечних речень бажано уникати, оскільки вони можуть на підсвідомому рівні викликати в адресата негативне ставлення до повідомлення. Тому заздалегідь сплановані й підготовлені промови, виступи, друковані статті демонструють вдумливе й обережне використання заперечень авторами. Проте в усному мовленні контролювати

висловлення важче, адже наявний чинник спонтанності, непередбачуваності. Саме тому заперечні речення посідають значне місце в політичних текстах.

Американські дослідники [284; 287] радять уникати негативних речень, наводячи такі аргументи на користь своїх суджень: складність засвоєння їх; відсутність у них інформації; точне передавання ними того, що вони заперечують; марна витрата місця в тексті.

Таких поглядів дотримується й дослідник О. П. Реп'єв [200, с 6]. На нашу думку, можна піддати сумніву цю позицію, адже прагматика заперечення в англійській мові не адекватна прагматиці заперечення в іншій мові, наприклад, в українській. У багатьох мовах заперечення має потужні стилістичні можливості: як відомо, воно може бути функційно пов'язане з реалізацією категорії ввічливості, виконувати евфемістичну функцію тощо.

Особливе місце належить запереченню як засобові вираження експресії. Воно передбачає конфлікт (у широкому значенні слова), а конфлікт прогнозує психологічний протест, незгоду з чим-небудь, негативну оцінку ситуації. Тому усунення заперечуваного „поганого” неминуче спричинює позитивну оцінку, яка є зазвичай емоційно забарвленою. Цей ресурс семантики заперечення використовують автори політичних текстів у

комбінації з образними засобами передавання неприємної ситуації, напр.: *Без справжніх партій Україна не стане на шлях сталого розвитку. <...> Сумно, що це стало реальністю лише через жорсткі події – Майдан, війну – але, схоже, Всевишній не міг інакше змінити Україну. Багато людей почали розуміти: все таки справді залежить від нас. І ці люди готові об'єднуватися і багато чим жертвувати, щоб змінити ситуацію. Їх іще не більшість, і навіть не половина. Але цілком достатньо, щоб мати своє серйозне представництво в органах місцевого самоврядування. Коли ми побачили величезний потенціал у людях, з якими почали поєднувати зусилля, то замислилися, хто нас там зможе представляти. Не знайшли таких. На жаль. Доведеться самим (Сила людей. – 12.10.2015).* Насиченість тексту заперечними конструкціями підсилює його загальну емоційну забарвленість.

За спостереженнями науковців, заперечні конструкції в політичному дискурсі одночасно є спонукальними, питальними або окличними, що увиразнює їхній експресивний характер. Заперечення робить експресивною оцінку якості разом із протилежним бажаному, що назване прикметником або прислівником. Такі вислови характерні для розмовного мовлення. Напр.: *немаленький (заробіток) = дуже великий, непогані (здобутки) = дуже гарні тощо.*

Формально з-поміж заперечних речень виокремлюють загальнозаперечні та частковозаперечні. До загальнозаперечних належать такі, що заперечують ознаку предмета, виражену присудком чи головним членом односкладного дієслівного речення, напр.: *Я кілька разів відхиляв пропозиції йти на вибори. Не бачив сенсу і перспектив* (Сила людей. – 12.10.2015); *Але в цьому випадку я не кривлю душею. Звичайно, «політику» можна визначати по-різному, але ми не збираємося займатися тим, що традиційно називають цим словом у нас* (Там само). Частковозаперечні речення – це конструкції, у яких заперечено не присудок, а будь-який інший член речення, напр.: *Ми так і хотіли лишатися в громадському полі, але зрозуміли, що якщо не зараз, то може стати пізно; Я впевнений, що Кривий Ріг уже досяг до того, щоб підтримати по-справжньому незалежну від олігархів, побудовану знизу, а значить, таку, що в Кривому Розі працює виключно на інтереси криворіжців, а не верхівки партії, кваліфіковану і стійку інституцію; Коли партія будується не на вожді, а спирається на розгалужену систему низових осередків* (Сила людей. – 12.10.2015).

Оскільки заперечення поряд із запитанням і спонуканням загалом є більш емоційним та експресивним, ніж твердження, то стилістичні

можливості його заслуговують на особливу увагу. Експресивний потенціал заперечних конструкцій логічно пояснити в теоретико-інформаційному аспекті. Із погляду теорії інформації, інформаційний зміст кожного повідомлення є функцією від імовірності елементів, які входять до нього. Якби стверджувальні і заперечні речення мали однакову ймовірність у тексті, тобто траплялися б однаково часто, то семантико-синтаксична характеристика речень, які створюють текст, не була б сама по собі інформативною. Але оскільки заперечні речення вживаються рідше, ніж стверджувальні, їх поява є особливо інформативною.

З іншого боку, варто акцентувати й на тому, що експресивність заперечення залежить від його функції вказувати на те, що зв'язку між названими в реченні елементами реально не існує. Як результат – будь-яке заперечення передбачає контраст між можливим і реальним, що й створює експресивний та оцінний потенціал.

Проблеми заперечення викликають зацікавлення і з погляду функційної стилістики, оскільки мають свої особливості в різних ситуаціях мовлення. Наприклад, подвійне заперечення слугує додатковим кумулятивним засобом у мовленнєвих актах: *Ніколи не можна недооцінювати ворога* (Телеграф. – 09.10.2015); *Сумно не у нас, сумно в державі. Це не нормально,*

коли в бідній країні, де фактично триває війна, у кожному місті десяток партій витрачають не один мільйон на виборчу рекламу (Сила людей. – 12.10.2015). Таке кумулятивне накопичення заперечних часток не та ні в реченні експресивніше, ніж звичайне заперечення, увиразнює бажання мовця бути впевненим, що заперечення буде помічене. Подібні засоби сприяють увиразненню мовлення.

Психологи стверджують, що накопичення заперечень у мовленні людини свідчить про її схвильованість. Справді, нерідко низка заперечних речень виникає внаслідок збудження, хвилювання, пожвавлення. Тому вони мають місце в інтерв'ю, виступах, промовах, тобто в усних різновидах політичного мовлення. Наприклад, з інтерв'ю бійця, що пройшов Іловайський котел, на телебаченні: Командир групи не залишився з нами. Кинув і втік. І в бою він поведився – руки тремтіли. Ну хоч патрони нам заряджав в магазини. Психіка, звичайно, у кожного різна. Судити тут... Ну от, повинен був залишитися, а ось бачите... Там ми не одні були, не один підрозділ. Нас всіх потроху зібрали, нібито на навчання. Ніхто не знав, куди нас переправляють. Особисто ми нічого не знали, нам сказали, що на навчання (5 канал. – 22.12.2015. – 20:53).

Уживання заперечних конструкцій із прагматичною метою зазвичай передбачає

актуалізацію їхнього стилістичного потенціалу. Це, зі свого боку, сприяє увиразненню окремих текстових фрагментів і реалізації ключових модальних значень на відносно нейтральному тлі. Проте логічна структура заперечення організовує модальні значення лише в межах певного фрагмента, суттєво не впливаючи на ширший контекст. Якщо ж заперечні конструкції є текстотвірним складником стилістичних і прагматичних мовних засобів, маючи вплив на модальну сферу контексту, то логічна сутність таких конструкцій вторинна щодо їхнього стилістичного потенціалу.

Отже, у політичному дискурсі заперечні мовні конструкції відіграють важливу роль у реалізації модальних значень. Це відбувається внаслідок наявності в них високого потенціалу для вираження експресивних і стилістичних відтінків. Завдяки актуалізації логічної структури заперечення в тексті виникає можливість реалізувати модальні значення.

3.5. Повтор як засіб експресивізації в політичному дискурсі

Повторення слів нерідко виконує в мові функцію основного будівельного матеріалу будь-якого тексту, становить подекуди його ядро. Принцип повтору, що виявляється на всіх рівнях

текстової організації, постає одним із найважливіших, що забезпечують структурно-семантичну єдність, цілісність текстового простору. Текстотвірну роль повтору неодноразово відзначали дослідники, що зверталися до текстів різних жанрів і стилів [182; 150; 151; 152; 229; 270]. Завдяки повторенню спрацьовує механізм зчеплення мікроструктур тексту в його лінійному розвитку, що сприяє формуванню зв'язності. Повтор є особливим текстотвірним чинником унаслідок взаємодії комунікативних, семантичних і структурних рівнів тексту, створення його цілісності.

Зв'язність слугує планом вираження цілісності, постаючи в реченнях чи їхніх складниках у вигляді конструкцій, які перегукуються зі змістом попередньо вжитих компонентів. Цілісність являє собою внутрішню завершеність, змістову й мовну єдність тексту. Повтор забезпечує як цілісність, так і зв'язність тексту [165, с. 6–7].

Останніми роками помітною є тенденція до комплексного вивчення феномену повтору (О. В. Бекетова, Ю. Ю. Волянська, З. П. Куликова, А. Ф. Папіна, Л. М. Пишна та ін.). Аналіз повтору як одного з текстотвірних чинників зумовлює дослідження його в межах комунікативно-прагматичного напрямку як лінгвостилістичного засобу вираження авторської модальності та

прагматичної настанови тексту. У прагматико-комунікативному аспекті повтор постає як один із засобів реалізації прагматичної інтенції продуцента в процесі текстотворення, а також як засіб реалізації прагматичної настанови реципієнта до адекватного розуміння тексту [229, с. 4].

Дослідники наголошують на тому, що повтор – це один із потужних засобів афективного виділення, а його посилювально-видільна й емоційно-експресивна функції є основними. І. Ю. Ковальчук зауважує, що повтор реалізує характерологічну, риторичну, фонову функції, а також постає засобом створення іронії та гри слів [128, с. 8].

Як відомо, емоційне мовлення тяжіє до повторення слів, словосполучень і речень. Якщо в логічному мовленні різноманітні повтори можуть здаватися зайвими, то в емоційно насиченому тексті вони свідчать про напруження почуттів автора, створюють опору для інтонаційного руху. Повтор у політичному дискурсі постає в стилістично спрямованому плані, допомагає вести напружений монолог, передає схвильованість мовлення, спонукає до дій тощо. Ця стилістична фігура додає до безпосереднього значення ту експресивність, яка насичує його внутрішнім змістом, робить таку побудову вагомішою, напр.: *Я не дозволила ні на один день зірвати соціальні*

платежі, **не дозволила** зменшити соціальні стандарти, **не дозволила** зробити так, щоб кризу на себе взяли повною мірою прості пересічні люди. І я передаю новому уряду країну, яка не має жодної копійки заборгованості за соціальними платежами (ТРК „Україна”. – „Шустер-LIVE”. – 12.03.2010. – 23:00); Якщо говорити про тактику Греції на переговорах з ЄС, то це – балачки незрілих дітей. Це не погана тактика. **Треба** просто дорослішати і брати відповідальність за свої проблеми. В Україні та Греції подібна культура й відповідно подібні проблеми. По-перше, це хронічна залежність від дефіциту бюджету. По-друге, нездатність працювати, скажімо, так, як працює Північна Європа, Німеччина. Це не фатально, просто всього цього **треба** вчитись. А для цього **треба** змінюватись, а змінюватись не хочеться, натомість хочеться жити в борг. **Треба** жити відповідно до своїх статків і Греції, і Україні також. **Треба** виробляти конкурентоспроможні продукти і послуги, як Німеччина, Швеція та інші країни, які не живуть у борг і які мають профіцит і бюджету, і торговельного балансу (День. – 24.06.2015).

Оскільки слово є не лише знаком певного уявлення, що промовляє до розуму людини, але через свою звукову форму може впливати на відчуття слуху, кожен звук слугує повторенням

слова чи низки слів не тільки для підкреслення думки, а й для піднесення звучності, сприяє ритмізації, напр.: *Так, **треба переходити** на вугілля, якого в Україні на 300 років. **Треба переходити** на уран, бо ядерна енергетика України виробляє 50 % електричної енергії. **Треба переходити** на сучасні системи обігріву* („Від першої особи”. – Радіо „Ера”. – 20.10.2010. – 18:00). Повторення призначені для закріплення певного твердження у свідомості реципієнта. Вони фіксують увагу на ключових положеннях, активізують сприймання інформації та покликані переконувати адресата.

Варто зауважити, що єдиної, уніфікованої класифікації повтору з урахуванням усіх чинників на сьогодні не існує, що можна пояснити як поліфункційністю цього явища, так і наявністю значної кількості критеріїв, необхідних для укладання типології повтору (семантичний, структурний, стилістичний, специфіка лінеарності, особливості мовного вираження тощо). Традиційно повтори поділяють:

1) відповідно до мовного рівня – на фонетичні, лексичні, синтаксичні, граматичні тощо;

2) залежно від точності відтворювання мовних одиниць – на повні та часткові;

3) відповідно до функцій у мові – на композиційні (анафора, епіфора, паралелізм, хіазм тощо), номінативно-експресивні;

4) за місцем розташування повторюваних компонентів – на контактні, сумісні, дистантні;

5) залежно від семантично-стилістичного призначення повтори поділяють на: а) ті, що вживають для виділення, підкреслення в тексті певного слова, для обігрування лексем або значень; б) такі, що передають семантику роздумів, сумнівів, вагань мовця; в) ті, які вживають для вираження інтенсивності вияву позначуваної ознаки, дії, почуття, великої кількості й под. Такі повтори можуть виражати граматичне значення, але в українській мові вони не граматикалізовані. Повтор може бути реалізований у явищах ампліфікації, плеоназму, тавтології тощо [236, с. 496].

С. Є. Балашова зауважує, що повтор як прийом наділений особливими можливостями для виділення основної думки, посилення емоційності, побудови тексту [18, с. 8]. Окрім того, повтор може сприяти підвищенню динамічності мовлення, напр.: ***Ми повинні** бути наполегливі, **ми повинні** бути оснащені, **ми повинні** бути готові до того, щоб бути здатними реагувати на більш комплексну і складну обстановку в сфері безпеки („24 канал”. – 22.01.2016. – 21:51); **Жодних** заперечень, **жодних** дискусій, **жодних***

обговорень – нічого! (Високий замок. – 10.12.2010).

Категорію повтору варто кваліфікувати як універсальну мовну категорію, що організовує процес комунікації; охоплює психологічний, лінгвістичний та комунікативно-прагматичний аспекти комунікативної діяльності; бере участь у реалізації інформативної, експресивної функцій текстів. Зокрема, повтори можуть слугувати лише інформативним засобом, не маючи експресивного навантаження, напр.: *Я думаю, що сьогодні **нам потрібно думати** про майбутнє, **нам потрібно думати** про те, як виходити з цього стану. І тому, коли ми говоримо, яку мету ставить влада, то ми згадуємо, що кожна країна колись переживала красиві цілі („Інтер”. – „Велика політика”. – 15.10.2010. – 22:00); Але ви знаєте, так складається свідомість людей, що завжди пам’ятають зрадників і найгірших. Але я хочу нагадати, що в нашій фракції це одиниці. **А більше 120 людей стоять** незалежно від всіх інструментів, в тому числі і інструментів катування, які до них сьогодні застосовують: до дітей, до родин. **Більше 120 людей стоять**, і ні кроку вправо, ні кроку вліво („Інтер”. – „Велика політика”. – 15.10.2010. – 22:00).* Проте найчастіше повтори сприяють підвищенню рівня емоційності тексту, є експресивно забарвленими, напр.: *Нас дурають, дурають і дурають. Водії дурають*

власників, власники – владу... (Українська правда. – 13.05.2005); Але саме таким, розколотим і знекровленим суспільством, легко маніпулювати. Саме таке суспільство їм і потрібне... (Високий замок. – 28.10.2004).

На текстовому рівні повторюваність є ізоморфним явищем, що реалізується у взаємодії та взаємозв'язку різнорівневих повторів і слугує одним із чинників забезпечення функціонування тексту як цілісної системи.

У сучасній лінгвістиці повторам приписували різноманітні функції. Дж. Лакофф зазначав, що повтори – це „гонитва за антецедентом” [282]. О. С. Ахманова та С. Є. Нікітіна потрактовували повтори як „номенклатурні дескриптори”, що забезпечують зв'язок і передавання змістової інформації, а також виконують роль скріпів у тексті [14]. Згідно з термінологією Л. І. Зільберман, повтори є чергуванням первинної та вторинної номінації, являють собою „використання засобів заміщення” [112]. І. В. Соколова переконливо доводить, що основними функціями повтору є такі: інтегративна, інформативна, акумулятивна, акцентувальна, оцінна, топікова. Дослідниця слушно зауважує, що функційне навантаження повтору, його структурно-семантичні характеристики та кількісні параметри визначає прагматична настанова тексту [229, с. 4].

Наприклад, переконуючи аудиторію, В. М. Литвин уживає в промові повтори, основним призначенням яких є акцентування на конкретних пропозиціях, а також акумуляція: ***Нам потрібен мажоритарний принцип формування Верховної Ради України. Нам потрібен єдиний формат щодо референдумів. Потрібно реформувати і силові структури, і судову систему, бо самою відміною недоторканості ми справу не вирішимо*** („Інтер”. – „Велика політика”. – 08.10.2010. – 23:00). Нагнітання емоцій, переконування адресата наявне в наступному уривку: *І от коли я аналізую, які реформи вони починають, я бачу, що помагати немає в чому. Тому що **немає стратегії, немає мети, немає реформ, немає результатів, а є тільки повний економічний розвал*** („Інтер”. – „Велика політика”. – 15.10.2010. – 22:00). Основними функціями наведених повторів можна вважати акумулятивну й оцінну.

Ю. Ю. Волянська зазначає, що встановлення типології повтору за функційним критерієм передбачає врахування багатьох чинників і специфіки контекстуального оточення. Із-поміж найтиповіших функцій повтору дослідниця пропонує виокремити такі: 1) композиційну; 2) емоційно-експресивну; 3) фоно-ритмічну; 4) кумулятивну; 5) мовно-ігрову; 6) зв'язувально-твірну (утримання вертикальної лінійної зв'язаності частин складного синтаксичного

цілого, засіб творення когезії в тексті; засіб творення ланцюгового синтаксичного зв'язку); 7) актуалізаційно-семантичну (виділення ключового поняття або висловлення загалом); 8) прагматико-комунікативну (реалізація прагматико-комунікативної настанови мовця) [60, с. 137].

Розвиваючи погляди Ю. Ю. Волянської, зауважимо, що композиційна функція притаманна повторам переважно поетичних творів. Проте зрідка повтори з композиційною метою вживають і в прозі, зокрема в політичних текстах. Напр.:

Юрій Соловей: *Я вам скажу відверто і чесно, як це відбувається, наприклад, в Івано-Франківському районі. **Якщо** прокуратура порушує по комусь справу, це означає, що людина уже винна. Якщо податкова інспекція по якомусь підприємцю порушує податкову справу, це означає, що людина вже винна. Якщо Служба Безпеки порушує справу, це означає, що людина вже винна. Розумієте, це елементарні стандарти. Поки ми не запровадимо оцих справедливих... **Ви вірите**, Валерію Івановичу, що ви прийдете в суд і от хтось з цих людей... От, допустимо, за один метр квадратний площі. І суддя прийме на користь цієї людини рішення. **Ви в це вірите?** („Перший національний”. – „Шустер-LIVE”. – 23.03.2012. – 21:25). У наведеному уривку промови друге, третє й четверте речення*

однаково починаються сполучником *якщо* та містять дієслово *порушує*. Окрім того, усі ці речення закінчуються однаково: „*це означає, що людина вже винна*”. Отже, повтори в наведених реченнях виконують композиційну функцію, структурують текст, сприяючи його зв’язності, і водночас виділяючи окремі компоненти. Нерідко композиційна функція повтору реалізована через кількаразове введення аналогічних компонентів на початку чи в кінці кожного речення.

Найчастіше в політичному дискурсі повтори виконують емоційно-експресивну функцію, постаючи засобом вираження почуттів, емоцій, ставлення автора до висловленого, викликаючи подібні почуття в адресата, напр.:

Олесь Доній: *Відповідно все зараз, що не належить владі, вони готові або закривати, або витіснити. **Не рахуючись** навіть з хворими, **не рахуючись** з бізнесменами, з людьми, які працюють. Але в такому випадку це просто дуже яскравий приклад. А насправді це відбувається по всій Україні, не лише в Черкасах. Витісняється будь-що, що не підкоряється цій владі. А **страждають** звичайні хворі, **страждають** люди України* („Перший національний”. – „Шустер-LIVE”. – 23.03.2012. – 21:25). Повтори покликані передати адресатові почуття обурення, біль від несправедливості.

Олесь Доній: *Якщо спробувати осторонитися від конкретної проблеми, подивитися на неї ширше. Тому що тут просто знуцаються над людьми, над хворими людьми і знуцається влада. Ну, ми ж не можемо уявити, що сидять якісь садисти в адміністрації, що у них от просто бажання познуцатися над хворими („Перший національний”. – „Шустер-LIVE”. – 23.03.2012. – 21:25).*

Виконання повторами фоно-ритмічної функції в політичних текстах полягає у виконанні ритмотвірної ролі. У поетичному мовленні повтори також реалізують ритмотвірну функцію, проте прозовим творам вона не властива. Ритмотвірний повтор сприяє наголошенню на певних положеннях у промові, виокремлює конкретні думки автора тощо, сприяє загальній ритмізації мовлення, напр.:

Микола Катеринчук: *Я думаю, що Президенту **треба** сказати, що нам **треба** рухатися в Європейський Союз. **Треба** випустити політв'язнів – Тимошенко, Луценко. Тоді питання ратифікації пройде швидше, і я впевнений, що це буде вже, знаєте... не зворотній процес. <...> І в цьому наша проблема. Що нам **потрібно** сконцентруватися на внутрішніх проблемах країни, подивитися, що нам **потрібно** тут зробити, і це ж не **потрібно** для Євросоюзу, це*

потрібно для нас („Перший національний”. – „Шустер-LIVE”. – 23.03.2012. – 21:25).

Повтори активно вживають задля досягнення кумулятивного ефекту, сутність якого полягає в тому, що відбувається накопичення семантичної значущості певного компонента. Повторювана лексема наповнюється новим емоційно-експресивним потенціалом, напр.: *Росія прорахувалася. Вони думали, що переможною ходою вони дійдуть до Львова, не усвідомивши те, що в Україні сформувалася нація. А тим більше після Майдану, після Революції гідності люди відчули, що таке гідність, що таке **наше**, українське, **наша** держава, **наша** нація, **наш** народ, **наша** територія. **Наше**, а не ваше* (Урядовий кур'єр. – 13.10.2015). Повтор сприяє збільшенню семантичного обсягу мовної одиниці, нарощенню значеннєвих конотацій.

Уживання повторів зазвичай впливає на цілісність тексту. Уведення їх у текст репрезентоване двома взаємопов'язаними категоріями: категорією членованості та категорією зв'язності. Тому однією з функцій повторів є забезпечення зв'язку між частинами тексту. Оскільки поняття зв'язності розкривається в межах послідовного й паралельного зв'язків у тексті, то й повтор, відповідно, може слугувати й засобом утримання вертикальної лінійної зв'язності частин складного синтаксичного цілого,

і засобом забезпечення ланцюгового синтаксичного зв'язку.

До найелементарніших міжреченневих внутрішньотекстових синтаксичних зв'язків належить ланцюговий, суть якого полягає в лінійній послідовності поєднаних компонентів, унаслідок чого створюється кумулятивна семантика єдності (зміст одного речення входить складником до семантичного тла іншого: перше речення до другого і т. ін.). До спеціалізованих засобів реалізації цього зв'язку належать:

- 1) використання вказівно-замінювальних (компенсувальних) слів субстанційної, ад'єктивної, адвербіальної семантики на зразок *він* (*вона, воно*), *цей* (*ця, це*), *такий* (*така, таке*);
- 2) повтор елементів попереднього речення;
- 3) вживання родо-видових понять;
- 4) використання синонімів [107, с. 783–784].

Дублювання елементів попереднього речення для утримання ланцюгового зв'язку в тексті може бути реалізоване як у межах повного, так і в межах часткового повторів: *Але „сценаристи” прорахувалися: і з кандидатом, і зі стратегією його кампанії, яку коротко можна охарактеризувати як „бато́гом і пряником” <...>. Крім „бато́га і пряника”, яких, очевидно, недостатньо для „повної і беззастережної” перемоги, в хід пішла „важка артилерія” < ... > (Високий замок. – 28.10.2004); Ми казали, що*

заради МВФ, заради грошей МВФ, ми підвищимо комунальні платежі, підвищимо ціни на газ для населення, підвищимо пенсійний вік. Зараз ми ціни підвищили, пенсійний вік підвищили, грошей МВФ немає („Перший національний”. – „Шустер-LIVE”. – 23.03.2012. – 21:25); Я думаю, у нас є тотальна системна проблема в стосунках із заходом. І назва цієї системної проблеми очевидна – це дії команди Віктора Януковича, до якої ви зараз належите („Перший національний”. – „Шустер-LIVE”. – 23.03.2012. – 21:25). Функцію утримання ланцюгового міжреченнєвого внутрішньотекстового синтаксичного зв'язку може виконувати повтор синонімічних компонентів у суміжних реченнях.

Однією з основних і невід'ємних функцій повтору в політичному дискурсі є актуалізація уваги читача через підсилення семантики ключового поняття або висловлення загалом, напр.: *З огляду на ситуацію, що склалася в країні, пріоритетом для нас є створення нових ракетних технологій – це і нові двигуни, нові супутники, нові види ракет, і звичайно, забезпечення інтересів держави в сфері нацбезпеки і оборони (Урядовий портал. – 25.02.2016); А можливо, ще страшніший біль – муки безсилля матері, яка помиралася разом з дитиною... І так помирали мільйони. Так винищувався народ. Свідомо. Цинічно, з варварською жорстокістю у всього*

світу на виду (Українське слово. – 23–29.03.2005). Повтори актуалізують провідну думку, яку прагне донести до реципієнта автор повідомлення, підсилюють її.

Як засоби експресивізації тексту повтори завжди задіяні для реалізації прагматико-комунікативної настанови автора. Варто зазначити, що авторська інтенція матеріалізується за допомогою засобів вираження прагматичної настанови тексту, які заповнюють його, насичуючи емоційно-експресивним потенціалом, а також авторським наміром щодо впливу на адресата. Повтори значною мірою створюють прагматичний потенціал висловлення, беруть участь у формуванні прагматичної настанови тексту, напр.: *По-перше, дякую за запитання, тому що ця тема могла, як кажуть, витати у повітрі, і на неї не було відповіді. Мабуть, питання просто в короткості пам'яті. Згадайте 2003 рік, згадайте ЄП, згадайте виступ в парламенті, згадайте трьох міністрів, які тоді достатньо жорстко сказали, що це порушення суверенітету. І згадайте, хто це був. І я думаю, що у вас відпадутъ певні питання. А потім починаються міфи („Перший національний”. – „Шустер-LIVE”. – 23.03.2012. – 21:25).* У наведеному фрагменті повтори посилюють спонукання адресата до роздумів, підштовхують до висновків. Або: *Саме тому я буду віддано*

*працювати для того, щоб люди **повірили** не в політика. А **повірили** в свою країну. Щоб вони **повірили** не в назву партій, а в себе і в те, що вони можуть щось робити в цьому житті. І щоб вони сьогодні **повірили** в Україну, а не покидали Україну сотнями тисяч щомісяця. А щоб вони поверталися і знаходили тут маму, свою державу, а не мачуху. Ось моє завдання. А буду я комусь подобатись чи ні, для мене це some питання („Інтер”. – „Велика політика”. – 18.03.2011. – 22:30). Низка повторів вжита автором з метою переконати аудиторію, викликати прихильність до себе, своїх дій, вона сприяє також підвищенню патріотичного духу, віри в потенціал рідної країни.*

Авторська модальність та прагматична настанова в процесі взаємодії сприяють розкриттю концепту твору. Повтор слугує потужним засобом впливу на емоції, думки та вчинки адресата. З їх допомогою автор досягає відповідного прагматичного ефекту, певного прагматичного впливу на реципієнта. Впливати на адресата можуть не лише стилістично забарвлені та нейтральні, але своєрідно вживані слова, а також і граматичні конструкції.

Вплив на дії адресата може бути прямим, коли автор безпосередньо звертається до одержувача інформації, та прихованим, напр.:

Юлія Тимошенко: *Дорогі мої, рідні, якщо я щось зробила не так, я **прошу вибачення**. Якщо я зробила помилки, **прошу вибачення**. Якщо я десь не досягла того результату, який ви від мене очікували, **прошу вибачення**. Тому що я роблю висновки і ми з вами цей шлях обов'язково пройдемо до перемоги. Майте це на увазі. І ми з вами не відступимо* („Інтер”. – „Велика політика”. – 18.03.2011. – 22:30). Повтори спонукають адресата замислитися над вчинками адресанта, відчутти симпатію, пробачити його тощо. Окрім вибачення, у підтексті імпліковано прагнення створити позитивне враження про себе, викликати прихильність.

Поодинокими в текстах політичного спрямування є випадки вживання повторів як засобів мовної гри. Вони репрезентовані в різних виявах і модифікаціях. Функції таких одиниць варіюються досить широко: від каламбурів до створення іронічного ефекту напр.: **Реформували-перереформовували, поки не дореформувалися...** (Правда. – 04.03.2015); Члени партії „Батьківщина” настільки успішно **керували** комуналкою, що **докерувалися** до порушення кримінальної справи щодо директора комунального підприємства „Добробут” за фактом безпідставної невивлати заробітної плати за ознаками злочину, передбаченого

частиною 1 статті 175 Кримінального кодексу України (Телеграф. – 14.10.2015).

Мовна гра модельована автором за принципом навмисного використання відхилених від норми й усвідомлених на тлі системи й норми явищ, вона пов'язана із продукуванням інших, ніж прийнятих як норма, засобів вираження певного змісту. У такий спосіб можлива стає об'єктивація нових семантичних планів зі збереженням чи зміною старої форми. Нерідко звичне для слухача або читача звучання слів порушується для актуалізації їхньої первинної номінації.

За своєю природою повтор є поліфункційним явищем, виконуючи композиційну, емоційно-експресивну, кумулятивну роль, беручи участь у розкритті ідейно-тематичного змісту тексту. Він також актуалізує увагу реципієнта на важливих компонентах тексту, постає засобом творення мовної гри, реалізує прагматико-комунікативну настанову мовця, забезпечуючи зв'язність тексту.

Отже, у політичному мовленні як у синкретичній формі втілення потенційних можливостей мови реалізовано різні типи повтору. Завдяки введенню їх у текст можна досягнути максимальної актуалізації висловлення, організувати композиційну основу політичного твору. Текст постає структурно, семантично та інтонаційно завершеним, а найголовніше – увагу

реципієнта концентровано саме на повторюваному елементі, змістовно ємному, значущому й виразному. На всіх мовних рівнях організації політичного тексту повтор окремих елементів або їхніх сполук увиразнює висловлену емоцію, слугує текстотвірним засобом, який концентрує навколо себе інші компоненти.

Висновки до розділу 3

Творчі пошуки авторів політичних текстів усвідомлено спрямовані в певному напрямі: експресія завжди пов'язана з незвичністю форми вираження (неоднозначною відповідністю структури й змісту). Експресії мовна одиниця набуває в мовленні, синтагматично, як помічена (маркована) не у „своєму” середовищі, не на „своєму” місці. Тому в багатьох випадках експресія виникає (і чітко сприймається адресантом та адресатом) за умови конфліктності взаємодії форми і змісту синтаксичної конструкції.

Функційний аналіз комунікативних одиниць експресивного синтаксису в політичному дискурсі засвідчив велику їхню розмаїтість як у структурному, так і в семантичному аспектах. Спостереження показали, що основною функцією нечленованих речень у політичному тексті є реалізація прагматичного аспекту, зокрема впливу

на адресата. Інші функції є змінними, залежать від конкретної мовної ситуації, від контексту спілкування.

Експресивний потенціал неповних речень полягає в можливості різнопланового їх застосування. Ємність, компактність, конденсованість форми таких конструкції спрямовані на скорочення плану вираження, економію мовних зусиль і водночас активізацію уваги аудиторії. Використання авторами різних типів неповних речень забезпечує динамізм, експресивність і переконливість політичного тексту.

Питальні речення сприяють діалогізації подачі інформації, пожвавлюють її репрезентацію, допомагають досягнути актуалізованого сприйняття матеріалу реальним адресатом. Вони спрямовані на встановлення контакту з аудиторією й насичують текст емоційно неоднорідними конструкціями.

Особливий тип становлять окличні речення. Вони мають власну цільову установку, визначені емоційним станом автора, яскраво передають низку різних психічних станів або штучно створюють їх. Загалом їхнє вживання в політичному тексті скероване на підсилення емоційного впливу на аудиторію та досягнення конкретних прагматичних настанов.

Уживання заперечних речень увиразнює політичний текст, актуалізує його стилістичний потенціал. Вони відіграють важливу роль й у формуванні низки модальних значень та експресивних відтінків.

Висока частотність використання повтору в аналізованих текстах зумовлена прагматичною інтенцією автора, що свідчить про загальну тенденцію до реалізації функції впливу тексту за допомогою посилення. Кожен типологічний різновид повтору сприяє виконанню текстом функції впливу загалом, при цьому, однак, кожному повторові як різновиду експресивних синтаксичних конструкцій притаманний специфічний набір окремих функцій, які реалізують експресію та зумовлені прагненням автора тексту вплинути на адресата.

Експресія завжди пов'язана з незвичністю форми вираження (неоднозначною відповідністю структури та змісту). Мовна одиниця набуває експресивного забарвлення в мовленні, опинившись у незвичному середовищі чи в нехарактерній позиції.

Отже, різноманіття експресивних конструкцій у синтаксисі політичного тексту дає змогу його авторам досягати максимального рівня переконливості, впливати на аудиторію, створювати розмаїття емоційних відтінків, прагнучи до виконання поставлених прагматичних завдань.

ВИСНОВКИ

Реалізоване дослідження експресивних синтаксичних конструкцій у їхній динаміці та дистрибуції в сучасному політичному дискурсі дає підстави стверджувати, що мова політики насичена стилістично маркованими засобами впливу на аудиторію.

Експресивність являє собою лінгвістичну категорію, репрезентовану в мові та мовленні й представлену сукупністю ознак мовної / мовленнєвої одиниці, а також цілого тексту, завдяки яким автор виражає суб'єктивне ставлення до змісту чи до адресата мовлення.

Категорія експресивності взаємодіє зі структурними та значною мірою семантичними категоріями тексту. Експресивні синтаксичні конструкції слугують засобом вираження не тільки лінгвістичної категорії експресивності, а й ключових текстових категорій зв'язності та цілісності, а також текстотвірної категорії персональності.

Для досліджуваних політичних текстів характерна наявність таких експресивних синтаксичних конструкцій, як інверсія, зевгма, літота, неповне речення (власне-неповне й еліптичне), питальне, окличне та заперечне речення, що виявляють різну кількісну дистрибуцію в аналізованому мовному матеріалі.

Характерною рисою цих синтаксичних одиниць є їхня поліфункційність.

Вибір автором конкретної експресивної синтаксичної конструкції спричинює посилення функції впливу, а також прогнозує набір окремих функцій, таких як функція деталізації опису, функція значеннєвої та інтонаційної актуалізації, некатегоричності судження, функція ритмізації висловлення, підвищення емпатичного виокремлення елементів висловлення тощо.

Відзначено взаємодію експресивності й інтенсивності як текстового маркера. Емоційний вплив політичного тексту залежить від тематики й інформаційного приводу, що актуалізує категорію емоційності.

Синтаксична експресія в конструктивному розумінні пов'язана з різними видами синтаксичної розчленованості, послабленням синтагматичних зв'язків. Одну з провідних функцій в експресивному синтаксисі (як у писемному, так і в усному мовленні) виконують сегментовані конструкції, які увиразнюють комунікативну значущість елементів мовлення, що сприяє структуруванню та сприйняттю інформації.

Загальною тенденцією є те, що експресивні форми мови все частіше підсилені емотивним, тобто оцінним, ставленням автора до будь-якого його висловлення.

Експресивні конструкції вживають навмисно, вони стилістично марковані, за наявності підтексту нагадують непрямі мовні акти. Існує функційний зв'язок експресивності з певними синтаксичними конструкціями за типом взаємозалежності, взаємозумовленості в одних випадках і про зв'язок за типом функційної суміжності, співвідносності – в інших. Експресія на кожному з трьох синтаксичних рівнів (конструктивному, комунікативному й семантичному) представлена за допомогою певних синтаксичних засобів.

Розглянуті експресивні синтаксичні конструкції мають низку типологічних особливостей, в основі яких лежать типологічні відмінності різних публіцистичних жанрів. Визначено вибір експресивних синтаксичних засобів, за допомогою яких відбувається маніпуляція суспільною свідомістю.

Для аналітичної суспільно-політичної статті як жанру публіцистичного тексту характерне превалювання інформаційної функції над функцією впливу. Однак у такому випадку експресивні синтаксичні конструкції виконують роль актуалізатора функції впливу на читача, висуваючи на перший план спробу реалізувати інтенції автора – вплинути на реципієнта. Тому кожен типологічний різновид експресивних синтаксичних конструкцій, використаний автором,

сприяє актуалізації в тексті функції впливу, яка стає домінантною.

Результати, отримані під час проведення дослідження, не є остаточними щодо ролі та специфіки функціонування експресивних синтаксичних конструкцій у сучасному політичному дискурсі. Матеріали й висновки дослідження можуть слугувати орієнтиром для вивчення експресивних елементів інших рівнів мовної системи, а також для аналізу інших одиниць рівня синтаксису в їхньому взаємозв'язку з експресивними конструкціями.

Перспективним є напрям подальшого вивчення семантики та функцій експресивних синтаксичних конструкцій через проведення зіставного дослідження експресивного синтаксису в текстах різної функційно-стильової належності, а також жанрових особливостей у межах публіцистичного стилю мовлення.

ДОДАТКИ

Додаток А. Мітинг під стінами Міноборони

Додаток Б. Перехожий закриває собою
незнайомих під час обстрілу

Додаток В. Військові навчання „Rapid Trident”

Додаток Г. Скупчення машин на українсько-польському кордоні

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Адамьянц Т. З. К диалогической коммуникации: от воздействия – к взаимодействию. – Москва : ИС РАН, 1999. – 136 с.
2. Акимова Г. Н. Наблюдения над сегментированными конструкциями в современном русском языке // Синтаксис и стилистика. – Москва : Наука, 1976. – С. 237-247.
3. Акимова Г. Н. Новое в русском синтаксисе / Г. Н. Акимова. – Москва : Высш. шк., 1990. – 168 с.
4. Александрова О. В. Проблемы экспрессивного синтаксиса. На материале английского языка [Текст] : учеб. пособие. – М. : Высш. шк., 1984. – 211 с.
5. Алтунян А. Г. Власть и общество. Спор литератора и министра : опыт анализа политического текста // Вопросы литературы. – 1993. – № 1. – С. 173-214.
6. Алтунян А. Г. От Булгарина до Жириновского. Идеино-стилистический анализ политических текстов. – Москва : РГГУ, 1999. – 263 с.
7. Арнольд И. В. Стилистика современного английского языка : (Стилистика декодирования) : учеб. пособие для студентов пед. ин-тов по спец.

„Иностр. яз.”. – 3-е изд. – Москва : Просвещение, 1990. – 300 с.

8. Артюшков И. В. Прерванные предложения в современном русском языке : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.01 „Русский язык”. – Москва, 1981. – 16 с.

9. Арутюнова Н. Д. Дискурс // Лингвистический энциклопедический словарь. – Москва : Сов. энцикл., 1990. – С. 136-137.

10. Арутюнова Н. Д., Падучева Е. В. Истоки, проблемы и категории прагматики // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 16. – Москва : Прогресс, 1985. – С. 6-32.

11. Арутюнова Н. Д. О значимых единицах языка // Исследования по общей теории грамматики. – Москва : Наука, 1968. – С. 144-162.

12. Арутюнова Н. Д. Предложение и его смысл. Логико-семантические проблемы. – Москва : Наука, 1976. – 383 с.

13. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека. – Москва : Языки русской культуры, 1988. – 896 с.

14. Ахманова О. С., Никитина С. Е. О некоторых лингвистических вопросах составления дескрипторных языков // Вопросы языкознания. – 1965. – № 6. – С. 111 – 115.

15. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов. – Москва : УРСС : Едиториал УРСС, 1966 – 571 с.

16. Бабайцева В. В. Синкретизм парцелированных и присоединительных субстантивных фрагментов текста // Филологические науки. – 1997. – № 4. – С. 56-65.
17. Багмут А. Й. Порядок слів // Українська мова : Енциклопедія / Редкол. : Русанівський В. М. (співголова), Тараненко О. О. (співголова), М. П. Зяблюк та інші. – 2-ге вид., випр. і доп. – Київ : „Укр. енцикл.” ім. М. П. Бажана, 2004. – С. 507-508.
18. Балашова С. Е. Виды и функции повторов в творчестве М. А. Шолохова : автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. филол. наук : спец. 10.01.01 „Русская литература”. – Москва, 2008. – 20 с.
19. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка /пер. с фр. Е. Вентцель, Т. Вентцель. – Москва : Изд. иностр. лит-ры, 1955. – 416 с.
20. Балли Ш. Французская стилистика. – Москва : УРСС, 2003. – 394 с.
21. Баранов А. Н. Лингвистическая теория аргументации (когнитивный подход). – Москва : Наука, 1990. – 253 с.
22. Баранов А. Н., Казакевич Е. Г. Парламентские дебаты : традиции и новации. – Москва : Знание, 1991. – 64 с.
23. Бахтин М. М. Проблема речевых жанров // Бахтин М. М. Литературно-критические статьи. –

Москва : Художественная литература, 1986. – С. 428-472.

24. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества. – Москва : Искусство, 1986. – 445 с.

25. Башинский В. Н. Эмоционально-экспрессивные частицы в современном немецком языке : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.20 „Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание”. – Пятигорск, 1985. – 20 с.

26. Безугла Л. Р. Вербалізація імпліцитних смислів у німецькомовному діалогічному дискурсі. – Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2007. – 332 с.

27. Бельчиков Ю. А. Функциональная стилистика // Стилистика и литературное редактирование. – Москва : Высш. шк., 2004. – С. 8–168.

28. Бельчиков Ю. А. Эллипсис // Лингвистический энциклопедический словарь ; гл. ред. В. Н. Ярцева. – Москва : Сов. энциклопедия, 1990. – С. 592.

29. Бенвенист Э. Общая лингвистика / пер. с фр. под ред. Ю. С. Степанова. – Москва : Прогресс, 1974. – 448 с.

30. Берлизон С. Б. Некоторые средства выражения эмоциональности в лексике и фразеологии современного английского языка // Материалы межвузовской научной конференции

по вопросам романо-германского языкознания. – Пятигорск, 1967. – С. 10–15.

31. Блох М. Я., Вологина Е. А. Эмоциональность в сокращенных и расширенных синтаксических конструкциях // Стилистика разговорной речи в иностранной художественной прозе : Сб. – Ростов-на-Дону : РГПИ, 1987. – С. 53–63.

32. Богатько В. В. Явища еліпсису в мові сучасної української публіцистики : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. – Вінниця, 2005. – 176 с.

33. Богданов В. В. Речевое общение : Прагматические и семантические аспекты. – Ленинград : Изд-во Ленингр. ун-та, 1990. – 88 с.

34. Богданов В. В. Текст и текстовое общение. – Санкт-Петербург : Изд-во С.-Петерб. гос. ун-та, 1993. – 68 с.

35. Божок И. А. Эллиптические предложения в современном русском языке: автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.01 „Русский язык”. – Москва, 1989. – 18 с.

36. Большой энциклопедический словарь : [А – Я] / Гл. ред. А. М. Прохоров. – 2-е изд., перераб. и доп. – Москва : Большая рос. энцикл.; Санкт-Петербург : Норинт, 1997. – 1408 с.

37. Бондарко А. В. Лингвистика текста в системе функционально-семантических категорий // Текст. Структура и семантика. Москва : Наука, 2001. – Т. 1. – С. 4–13.

38. Бондарко А. В. Принципы функциональной грамматики и вопросы аспектологии. – 2-е изд. – Москва : Эдиториал УРСС, 2001. – 208 с.
39. Бондарко А. В. Функциональная грамматика. – Л. : Наука, 1984. – 173 с.
40. Борботько В. Г. Принципы формирования дискурса : от психолингвистики к лингвовинергетике. – 2-е изд., стереотип. – Москва : КомКнига, 2007. – 286 с.
41. Борботько В. Г. Элементы теории дискурса. – Грозный : Изд-во Чечено-Ингуш. гос. ун-та, 1981. – 113 с.
42. Будагов Р. А. Человек и его язык. – Москва : Изд-во МГУ, 2000. – 429 с.
43. Буряк В. В. Основні типи знання раціонального дискурсу (культурно-історична класифікація) : автореф. дис. ... канд. філос. наук : спец. 09.00.01 „Онтологія, гносеологія, феноменологія”. – Сімферополь, 1999. – 20 с.
44. Валгина Н. С. Теория текста : учеб. пособие. – Москва : Логос, 2003. – 280 с.
45. Валуева Л. И. Лексико-грамматические средства выражения экспрессивности научно-технического текста // Грамматико-стилистические особенности языковых единиц в тексте : Сб. – Саратов, 1990. – С. 168–175.
46. Ванников Ю. В. Синтаксис речи и синтаксические особенности русской речи. – Москва : Русский язык, 1979. – 296 с.

47. Василина М. А. Основы теории коммуникации. – Москва : Гардарики, 2003. – 615 с.
48. Васильев Л. М. К вопросу об экспрессивности и экспрессивных средствах // Славянский филологический сборник. – Уфа, 1962. – С. 109.
49. Вежбицкая А. Сопоставление культур через посредство лексики и прагматики / [пер. с английского А. Д. Шмелева]. – Москва : Языки славянской культуры, 2001. – 272 с.
50. Верзун А. Б. Гендерная агональность политического дискурса : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.19 „Теория языка”. – Волгоград, 2005. – 21 с.
51. Виноградов В. В. Избранные труды : исследования по русской грамматике. – Москва : Наука, 1975. – 559 с.
52. Виноградов В. В. Некоторые задачи изучения синтаксиса простого предложения (На материале русского языка) // Вопросы языкознания. – 1954. – № 1. – С. 3–29.
53. Виноградов В. В. Основные типы лексических значений слов // Вопросы языкознания. – Москва : Наука, 1953. – № 5. – С. 3–29.
54. Винокур Т. Г. Закономерности стилистического использования языковых единиц. – Москва : Наука, 1980. – 27 с.

55. Вихованець І. Р., Городенкська К. Г. Теоретична морфологія української мови : Академічна граматики української мови; За ред. І. Р. Вихованця. – Київ : „Пульсари”, 2004. – 400 с.
56. Вінтонів М. О. Нечленовані речення в сучасній українській мові : статус, функції // Мовознавчий вісник: Зб. наук. праць (Відп. ред. Г. І. Мартинова). – Черкаси, 2008. – Випуск 6. – С. 44–48.
57. Вінтонів М. Функціонально-граматичні та комунікативні вияви парцельованих та приєднувальних конструкцій // Лінгвістичні студії : [зб. наук праць / наук. ред. Загнітко А. П.]. – Донецьк : ДонНУ, 2003. – Вип. 11. – Ч. 1. – С. 124–129.
58. Вінтонів М. О., Загнітко А. П., Сегін Л. В. Функціонування нерозчленованих речень-висловлень з нульовою темою в поезії В. Стуса // Український синтаксис : навчально-практичний комплекс : [в 2 ч]. – Донецьк-Слов'янськ : ДонНУ, 2010. – С. 355–359.
59. Вольф Е. М. Оценочное значение и соотношение признаков „хорошо / плохо” // Вопросы языкознания. – 1986. – № 5. – С. 98–108.
60. Волянська Ю. Ю. Типологія повтору в постичному мовленні кінця XX – початку XXI століття : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.02. – Донецьк, 2013. – 229 с.

61. Гак В. Г. Эмоции и оценки в структуре высказывания и текста // ВМУ. Серия 9. Филология. 1997. – №3. – С. 87–95.
62. Галкина-Федорук Е. М. Об экспрессивности и эмоциональности в языке // Сборник статей по языкознанию, посв. профессору Моск. ун-та акад. В. В. Виноградову в день его 60-летия. – Москва : Изд-во МГУ, 1958. – С. 105–107.
63. Гальперин И. Р. Очерки по стилистике английского языка. – Москва : Изд-во лит-ры на иностр. языках., 1958. – 458 с.
64. Гетьман З. О. Інтенсифікатори як засоби діалогізації // Мовні і концептуальні картини світу. – Вип. 18, книга 1. – Київ : Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2005. – С. 94–97.
65. Голоюх В. І. Еліптичні речення з невербалізованими головними членами // Мовознавство. – 1982. – № 1. – С. 21–26.
66. Голубева И. В. Опыт создания коллективного речевого портрета (на материале экспрессивного синтаксиса мемуарной прозы) : автореф. дисс. ... д-ра филол. наук : спец. 10.02.01 „Русский язык”. – Краснодар, 2002. – 36 с.
67. Горбунов А. П. Образные средства языка газеты (По материалам „Правды” и „Известий”) : учеб. методич. пособие по стилистике рус. яз. – Москва : Изд-во Моск. ун-та., 1969. – 64 с.
68. Горина И. И. Союзные присоединительные скрепы с уточняющим значением как средства

связи предложений в тексте. – Армавир : АГПИ, 2001. – 147 с.

69. Грамматика современного русского литературного языка ; Отв. ред. Н. Ю. Шведова. – Москва : Наука, 1970. – Т. 2. – 710 с.

70. Григорьева О. Н. Стилистика русского языка. – Москва : НВИ, 2000. – 164 с.

71. Гридин В. Н. Экспрессивность // Лингвистический энциклопедический словарь ; гл. ред. В. Н. Ярцева. – Москва : Сов. энциклопедия, 1990. – С. 591.

72. Гуйванюк Н. Інноваційні процеси в сучасній українській пунктуації // Проблеми унормування української мови : Зб. матеріалів розшир. засідання координац. ради „Українська мова”. – Київ–Херсон, 2003. – С. 105–122.

73. Гуйванюк Н. В. Експресивний синтаксис: досягнення і проблеми // Актуальні проблеми синтаксису: міжнар. наук. конф., 19-21 жовтня 2006 р. : Матеріали. – Чернівці : Рута. – С. 267–275.

74. Дейк ван Т. А. Язык. Познание. Коммуникация. – Москва : Прогресс, 1989. – 312 с.

75. Демоз Л. Психоистория / пер. с англ. А. Шкуратова. – Ростов-на-Дону : Феникс, 2000. – 512 с.

76. Демченко Л. И. Расчлененность субъекта и предиката в эллиптических повествовательных

конструкциях : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.01 „Русский язык”. – Київ, 1975. – 22 с.

77. Демьянков В. З. Политический дискурс как предмет политологической филологии // Политическая наука. Политический дискурс : История и современные исследования. – № 3. – Москва : ИНИОН РАН, 2002. – С. 32–43.

78. Деньгина Т. В. Формально-синтаксические и функционально-семантические особенности восклицательных предложений в современной русском языке : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.01 „Русский язык”. – Ставрополь, 1999. – 20 с.

79. Дзюбак Н. М. Структурно-комунікативні ознаки неповноти речення : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 „Українська мова”. – Київ, 1999. – 20 с.

80. Діденко М. О. Політичний виступ як тип тексту (на матеріалі виступів німецьких політичних діячів кінця 20 століття) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 „Германські мови”. – Одеса, 2001. – 20 С.

81. Добросклонская Т. Г. Вопросы изучения медиатекстов. – Москва : Макс-Пресс, 2000. – 208 с.

82. Добросклонская Т. А. Медиалингвистика : системный подход к изучению СМИ

(Современная английская медиаречь). – Москва : Флинта, 2008. – 203 с.

83. Доценко Е. Л. Психология манипуляции : феномены, механизмы и защита . – Москва : ЧеРо, Издательство МГУ, 1997. – 344 с.

84. Дудик П. С. Видільні речення в сучасній українській літературній мові // Українська мова в школі. – 1955. – № 6. – С. 10–15.

85. Дудик П. С. Еліптичні речення в українській мові // Українська мова в школі. – 1958. – № 2. – С. 3–7.

86. Дудик П. С. Із синтаксису простого речення : Синтаксис. Речення. Класифікація речень. Односкладні речення. Неповні речення. Еквіваленти речення. З навчально-контрольними завданнями, вправами [Текст] : монографія . – Вінниця : ВДПУ, 1999. – 298 с.

87. Дудик П. С. Неповні речення // Сучасна українська літературна мова. Синтаксис : За заг. ред. І. К. Білодіда. – Київ : Наукова думка, 1972. – С. 262–309.

88. Дудик П. С. Неповні речення в сучасній українській літературній мові // Дослідження з синтаксису української мови. – Київ : Наукова думка, 1958. – С. 129–260.

89. Дудик П. С. Неповні та еліптичні речення в сучасній українській літературній мові : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.02. – Київ, 1954. – 361 с.

90. Дудик П. С. Синтаксис сучасного українського розмовного літературного мовлення (Просте речення : еквіваленти речення). – Київ : Наукова думка, 1973. – 288 с.
91. Дудик П. С., Прокопчук Л. В. Синтаксис української мови. Підручник для ВНЗ. – Київ : Академія, 2010. – 384 с.
92. Дускаева Л. Р. Диалогичность газетных текстов 1980-90 гг. : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.01 „Русский язык”. – Пермь, 1995. – 15 с.
93. Ефимов А. И. Сборник статей по языкознанию. – Москва : Изд-во Моск. ун-та, 1958. – 104 с.
94. Єрмоленко С. Я. Діалогізація поетичного мововираження Тараса Шевченка // Наукові записки [Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя]. Сер. : Філологічні науки. – 2014. – Кн. 4. – С. 26–30.
95. Желтухина М. Р. Воздействие масс-медиа на избирательную кампанию // Политический дискурс в России – 6 : Политик в интеллектуальном контексте эпохи : Мат-лы пост. действ. сем. Москва, 7 нояб. 2002 г. / Под ред. В. Н. Базылева, В. Г. Красильниковой. – Москва : МАКС Пресс, 2002. – С. 29–42.
96. Желтухина М. Р. Комическое в политическом дискурсе конца XX века. Русские и немецкие политики : Монография. – Москва : Ин-т

языкозн. РАН; Волгоград : Изд-во ВФ МУПК, 2000. – 264 с.

97. Желтухина М. Р. Суггестивное воздействие в русской, английской, немецкой лингвокультурах // Коммуникативные технологии в образовании, бизнесе, политике и праве XXI века : Человек и его дискурс – 3. – М : ИЯРАН; Волгоград : ПринТерра, 2007. – С. 201–213.

98. Желтухина М. Р. Тропология суггестивности масс-медиа дискурса : о проблеме речевого воздействия тропов в языке СМИ : монография. – Москва : Ин-т языкозн. РАН; Волгоград : Изд-во ВФМУПК, 2003. – 656 с.

99. Жихарева Н. А. Прагматичні особливості обірваних речень (на матеріалі сучасної англomовної драми та прози) // Вісник Черкаського університету. Серія „Філологічні науки”. – Випуск 169. – Черкаси, 2009. – С. 12–21.

100. Завальнюк І. Я. Синтаксичні одиниці в мові української преси початку XXI століття : Функціональний і прагматичний аспекти : монографія. – Вінниця : Нова Книга, 2009. – 400 с.

101. Завальнюк І. Я. Синтаксичні одиниці в мові української преси початку XXI ст. : структура та прагматистичні функції : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : спец. 10.02.01 „Українська мова”. – Київ, 2010. – 40 с.

102. Завальнюк І. Я. Синтаксичні одиниці в мові української преси початку XXI століття :

Функціональний і прагматичний аспекти : монографія. – Вінниця : Нова Книга, 2009. – 400 с.

103. Завальнюк І. Я. Функціональна репрезентація еліптичних речень у мовленні української преси початку ХХІ ст. [Текст] // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. Михайла Коцюбинського. Серія : Філологія. – Вінниця, 2009. – Вип. 11. – С. 108–116.

104. Завальнюк І. Я. Функціонально-стилістичні особливості вживання окличних речень у сучасному українському газетному мовленні // Мовознавчий вісник : зб. наук. праць на пошану проф. К. Г. Городенської з нагоди її 60-річчя / [відп. ред. Г. І. Мартинова]. – Черкаси, 2008. – Вип. 8. – С. 306–326.

105. Загнітко А. Структурні і семантичні різновиди українських синтаксичних інновацій // Лінгвістичні студії: (зб. наук. праць у 2 част.). – Донецьк : ДонНУ, 2003. – Вип. 11. – Ч. І. – С. 135–147.

106. Загнітко А. П. Еквіваленти речення : статус, обсяг і функційна типологія // Лінгвістичні студії : зб. наук. праць ; наук. ред. А. П. Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2009. – Вип. 19. – С. 79–91.

107. Загнітко А. П. Теоретична граматики сучасної української мови. Морфологія. Синтаксис. – Донецьк : ТОВ „ВКФ „БАО”, 2011. – 992 с.

108. Загнітко А. П. Теоретична граматика української мови : Синтаксис : [монографія]. – Донецьк : ДонНУ, 2001. – 662 с.
109. Зарецкая Е. Н. Риторика : Теория и практика речевой коммуникации. – Москва : Алгоритм, 1998. – 299 с.
110. Звегинцев В. А. Мысли о лингвистике. – Москва : Изд-во МГУ, 1996. – 336 с.
111. Звегинцев В. А. Семасиология. – Москва : Изд-во МГУ, 1957. – 321 с.
112. Зильберман Л. И. Структурно-семантический анализ текста. – Москва : Наука, 1982. – 136 с.
113. Золотова Г. А. Коммуникативные аспекты русского синтаксиса. – Москва : Наука, 1982. – 368 с.
114. Золотова Г. А. О коммуникативной значимости синтаксических единиц // Языковая системность при коммуникативном обучении. – Москва : Русский язык, 1988. – С. 5–17.
115. Золотова Г. А. О синтаксических свойствах имен качества // Синтаксис и стилистика. – Москва : Наука, 1976. – С. 130–161.
116. Зятькова Л. Я. Субъективная модальность политического дискурса : на материале российских, британских и американских печатных СМИ : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.20. – Тюмень, 2003. – 249 с.

117. Иванчикова Е. А. Синтаксис художественной прозы Достоевского . – Москва : Наука, 1979. – 287 с.
118. Ильин В. И. Потребление как дискурс. – Санкт-Петербург : Интерсоцис, 2008. – 445 с.
119. Исаева Л. А. Виды скрытых смыслов и способы их представления в художественном тексте : дисс. ... д-ра филол. наук : 10.02.01. – Краснодар, 1996. – 310 с.
120. Ієвлєв О. М., Калінська О. П. Мовна маніпуляція : техніки маніпуляцій у спілкуванні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ena.lp.edu.ua>.
121. Кабатченко Т. С. Методы психологического воздействия : Учеб. пособие. – Москва : Педагогическое общество России, 2000. – 554 с.
122. Карамова А. А. Структура политического дискурса // Современные проблемы науки и образования. – 2014. – № 2. – С. 145–151.
123. Карасик В. И. Языковой круг : личность, концепты, дискурс. – Волгоград : Перемена, 2002. – 477 с.
124. Карасик В. И. Язык социального статуса. – Москва : Ин-т языкознания РАН; Волгогр. гос. пед. ин-т , 1992. – 157 с.
125. Карасик В. И. Языковые ключи. – Москва : Гнозис, 2009. – 406 с.

126. Категории глагола и структура предложения / [Отв. Ред. В. С. Храковский]. – Л. : Наука, 1983. – 248 с.
127. Кильдибекова Т. А. Восклицательные предложения в современном русском языке : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.01 „Русский язык”. – Уфа, 1969. – 19 с.
128. Ковальчук И. Ю. Повтор и его функции в тексте : дис... канд. филол. наук : 10.02.05. – Пятигорск, 2004. – 149 с.
129. Ковачич Е. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.pravmir.ru/stat-content/sc_printer_3017.html
130. Кожевникова К. Формирование содержания и синтаксис художественного текста // Синтаксис и стилистика. – Москва : Наука, 1976. – С. 301–315.
131. Кожина М. Н. О диалогической письменной научной речи // Русский язык за рубежом. – 1981. – № 6. – С. 77–82.
132. Кожина М. Н. О языковой и речевой экспрессии и ее экстралингвистическом обосновании // Проблемы экспрессивной стилистики. – Ростов-на-Дону : Изд-во Ростовского ун-та, 1987. – С. 13–14.
133. Кожина М. Н. Стилистика русского языка : учеб. для студентов пед. ин-тов по спец. „Русский язык”. – 3-е изд. перераб. и доп. – Москва : Просвещение, 1993. – 224 с.

134. Колесников Н. П. Неполные предложения, их структура и условия употребления : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.01 „Русский язык”. – Тбилиси, 1954. – 19 с.
135. Кондратов Н. А. Основные вопросы русского языка. – Москва : Просвещение, 1985. – 239 с.
136. Конрад Р. Вопросительные предложения как косвенные речевые акты // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 16. Лингвистическая прагматика. – Москва : Прогресс, 1985. – С. 349–383.
137. Костомаров В. Г. Русский язык на газетной полосе. – Москва : Наука, 1971. – 271 с.
138. Кочан І. М. Лінгвістичний аналіз тексту : [навчальний посібник]. – [2-е вид., перероб. і доп.]. – Київ : Знання, 2008. – 423 с.
139. Крылова О. А. Понятие нерасчлененного высказывания // Филологические науки. – 1983. – № 2. – С. 77–80.
140. Кузнец М. Д., Скребнев Ю. М. Стилистика английского языка : пособие для студентов пед. ин-тов / под ред. Н. Н. Амосовой. – Л. : Учпедгиз, Ленинградское отд-ние, 1960. – 224 с.
141. Кузнецов В. Г. Учение Ш. Балли о соотношении и роли интеллектуального и аффективного факторов в языке // Сб. научных трудов МГПИ им. М. Тореца. – 1972. – Вып. 65. – С. 321–329.

142. Кухаренко В. А. Интерпретация текста : учеб. пособие для студентов пед. ин-тов. – 2-е изд., перераб. – Москва : Просвещение, 1988. – 192 с.
143. Лаптева О. А. Живая речь с телеэкрана. Разговорный пласт телевизионной речи в нормативном аспекте. – Москва : Эдиториал УРСС, 2001. – 518 с.
144. Лаптева О. А. Русский разговорный синтаксис. – Москва : Наука, 1976. – 217 с.
145. Ларина Т. В. Выражение эмоций в английской и русской коммуникативной структуре // Язык и эмоции: личностные смыслы и доминанты в речевой деятельности. – Волгоград : ВГПУ, ЦОП „Центр”, 2004. – С. 36–46.
146. Лассуэлл Г. Язык власти // Экспертно-аналитический портал „Центр гуманитарных технологий” [Электронный ресурс]. – Режим доступа:
<http://gtmarket.ru/laboratory/expertize/2006/880>.
147. Леонтьев А. А. Основы психолингвистики. – Москва : Смысл, 1997. – 287 с.
148. Литвин Ф. А. Экспрессивность текста и экспрессивность слова // Проблемы экспрессивной стилистики. – Ростов-на-Дону : РГУ, 1987. – С. 23.
149. Ломтев Т. П. Основы синтаксиса современного русского языка. – Москва : Учпедгиз, 1958. – 168 с.

150. Лотман Ю. М. Внутри мыслящих миров. – Москва : Языки русской культуры, 1996. – 464 с.
151. Лукьянова Н. А. О семантике и типах экспрессивных лексических единиц // Сборник научн. тр. НГУ. – Вып. 8. – Новосибирск : Изд-во Новосиб. ун-та, 1979. – С. 12–46.
152. Лукьянова Н. А. Экспрессивность как семантическая категория // Языковые категории в лексикологии и синтаксисе. – Новосибирск : Изд-во Новосиб. ун-та, 1991. – С. 3–23.
153. Лурия А. Р. Язык и сознание. – Москва : МГУ, 1998. – 336 с.
154. Малинович Ю. М. Экспрессия и смысл предложения : Проблемы эмоционально-экспрессивного синтаксиса. – Иркутск : Изд-во Иркутского ун-та, 1989. – 216 с.
155. Маркелова Т. В. Функционально-семантическое поле оценки в русском языке // Вестник Моск-го ун-та. Сер. 9. – 1994. – № 4. – С. 112.
156. Марченко О. И. Язык как власть // Этическое и эстетическое. – Москва : Санкт-Петербург, 2000. – С. 93–97.
157. Масленникова А. А. Скрытые смыслы и их лингвистическая интерпретация (на материале русского и английского языков) : дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.19. – Санкт-Петербург, 1999. – 299 с.

158. Маслова В. А. Параметры экспрессивности текста // Языковые категории в лексикологии и синтаксисе. – Новосибирск : Изд-во Новосиб. ун-та, 1991. – С. 179–205.
159. Маслова В. А. Политический дискурс : языковые игры или игры в слова? // Политическая лингвистика. – Вып. 1 (24). – Екатеринбург, 2008. – С. 43–48.
160. Матвеева Л. В. Актуальные проблемы медиапсихологии // Человек как субъект и объект медиапсихологии. – Москва : МГУ имени М. В. Ломоносова, Ин-т человека; Изд-во Моск. ун-та, 2011. – С. 151–168.
161. Матвеева Т. В. Лексическая экспрессивность в языке. –Свердловск : УрГУ, 1986. – 171 с.
162. Матезиус В. О так называемом актуальном членении предложения // Пражский лингвистический кружок : Сб. статей под ред. Н. А. Кондрашова. – Москва : Прогресс, 1967. – С. 239–245.
163. Мегентесов С. А., Мохамад И. Лингвистические аспекты психического воздействия и приемов манипуляции. – Краснодар : КубГУ, 1997. – 111 с.
164. Меликян В. Ю. Очерки по синтаксису нечленимого предложения. – Ростов-на-Дону : Изд-во РГПУ, 2001. – 136 с.
165. Метлякова Е. В. Лексический повтор как семантико-стилистическая категория организации

лирического текста в раннем творчестве Анны Ахматовой : автореф. дис. на соискание учен. степ. канд. филол. наук : спец. 10.02.01 „Русский язык”. – Ижевск, 2011. – 23 с.

166. Методология исследований политического дискурса. Актуальные проблемы содержательного анализа обществ.-полит. текстов. Вып. 3 / И. Ф. Ухванова-Шмыгова, А. А. Маркович, В. Н. Ухванов; Под общ. ред. И. Ф. Ухвановой-Шмыговой. – Москва : Технопринт, 2002. – 360 с.

167. Милевская Т. В. Средства выражения речевого контакта в русском языке (Вопросно-ответный комплекс в научно-популярном произведении) : автореф. дисс. ... канд филол. наук : спец. 10.02.01 „Русский язык”. – Ленинград, 1985. – 20 с.

168. Миронов И. М. Паблик рилейшнз как теория и практика управления общественным сознанием : дисс. ... кандидата социол. наук : 22.00.04. – Москва, 2004. – 145 с.

169. Михальская А. К. Язык российских СМИ как манипулирующая система // Язык СМИ как объект междисциплинарного исследования. Тезисы докладов международной научной конференции. – Москва : Изд-во МГУ, 2001. – С. 23–25.

170. Мова і час. Розвиток функціональних стилів сучасної української літературної мови :

[монографія / відп. ред. В. М. Русанівський]. – Київ : Наук. думка, 1977. – 237 с.

171. Мурзин Л. Н. Психологическое направление // Лингвистический энциклопедический словарь. – Москва : Советская энциклопедия, 1990. – С. 685.

172. Навчук Г. В. Формально-синтаксичні та функціонально-семантичні особливості окличних речень у сучасній українській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 „Українська мова”. – Кіровоград, 2004. – 20 с.

173. Наер В. Л. Из лекций по теоретическим основам интерпретации текста. – Москва : Московский гос. лингв. ун-т, 2001. – 75 с.

174. Нехлина Р. А. О денотативной и коннотативной экспрессивности слова в немецком языке // Вопросы германской филологии и методика преподавания иностранных языков; Ученые записки. Пермск. гос. пед. институт. Факт иностр. языков. – Пермь : ПГПИ, 1971. – Т. 93. – С. 41–49.

175. Николаева Т. М. „Экстренное введение в ситуацию” : особый вид просодического выделения // Теория языка, методы его использования и преподавания / К 100-летию со дня рожд. Л. В. Щербы / Отв. ред. Р. И. Аванесов. – Л. : Наука, 1981. – С. 182–187.

176. Новое в зарубежной лингвистике. Выпуск 8. Лингвистика текста / Сост., общ. ред. и

вступительная статья Т. М. Николаевой. – Москва : Прогресс, 1978. – 479 с.

177. Озаровский О. В. Конструктивно-семантические связи как источник экспрессивности высказывания со значением несогласия // Синтаксис и стилистика. – Москва : Наука, 1976. – С. 248–260.

178. Окландер М. А. Жарська І. О. Поведінка споживача : навч. посіб. – Київ : Центр учбової літератури, 2014. – 208 с.

179. Оковитая Ю. Ф. Экспрессивные синтаксические конструкции в языке рекламы: соотношение структуры и значения : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.01. – Краснодар, 2004. – 143 с.

180. Орлова О. П., Соболева Е. Г. Организация оценочной стороны очеркового текста // Язык и композиция газетного текста : теория и практика. – Свердловск : Изд-во Уральского ун-та, 1987. – С. 103–113.

181. Падучева Е. В. О семантике синтаксиса. – Москва : Наука, 1974. – 292 с.

182. Палек Б. Кросс-референция : к вопросу о гиперсинтаксисе // Новое в зарубежной лингвистике. – Москва : Прогресс. – 1978. – Вып. № 18. – С. 243–258.

183. Панасюк А. Ю. Как победить в споре, или искусство убеждать. (Научно-практическое пособие.). – Москва : Олимп, 1998. – 304 с.

184. Панфилов В. З. Категория модальности и её роль в конструировании структуры предложения и суждения // Вопросы языкознания. – 1977. – № 4. – С. 36–48.
185. Паршина О. Н. Стратегии и тактики речевого поведения современной политической элиты России. – Астрахань : Изд-во АГТУ, 2004. – 196 с.
186. Пешковский А. М. Русский синтаксис в научном освещении. – Москва : Языки славянской культуры, 2001. – 544 с.
187. Пешковский А. М. Русский синтаксис в научном освещении. – 7-е изд. – Москва : Учпедгиз, 1956. – 511 с.
188. Погорелова С. Д., Яковлева А. С. Связь оценки с другими категориями языка [Текст] // Современная филология : материалы II междунар. науч. конф. (г. Уфа, январь 2013 г.). – Уфа : Лето, 2013. – С. 86–89.
189. Подручная Л. Ю. Средства выражения модального значения возможности в языке русского фольклора : функционально-семантический анализ : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.01 „Русский язык”. – Калининград, 2010. – 20 с.
190. Покровская Е. А. Русский синтаксис в XX веке : лингвокультурологический анализ : Монография. – Ростов-на-Дону : Изд-во Рост. ун-та, 2000. – 436 с.

191. Полищук Г. Г., Иротинина Л. Б. Разговорная речь и художественный диалог // Лингвистика и поэтика. – Москва : Наука, 1979. – С. 188–200.
192. Попов А. С. Синтаксическая структура современных газетных заглавий и ее развитие // Развитие синтаксиса современного русского языка. – Москва : Наука, 1966. – С. 95–126.
193. Почепцов Г. Г. Информационно-политические технологии. – Москва : Центр, 2003. – 381 с.
194. Почепцов Г. Г. Информационные войны. Основы военно-коммуникативных исследований. – Ровно : Волин. береги, 1999. – 350 с.
195. Почепцов Г. Г. Паблик рилейшнз, или Как успешно управлять общественным мнением. – Москва : Центр, 1998. – 352 с.
196. Почепцов Г. Г. Теорія комунікації. – Київ : Київський ун-т, 1996. – 308 с.
197. Проскуряков М. Н. Концептуальная структура текста [Текст]. – Санкт-Петербург : Изд-во СПб ГУ, 2000. – 240 с.
198. Проскуряков М. Р. Дискурс борьбы : Очерк языка выборов // Вестник Московского университета. Серия 9. Филология. 1999. – № 1. – С. 34–49.
199. Разинкина Н. М. Стилистика научной речи. Элементы эмоционально-субъективной оценки. – Москва : Наука, 1972. – 168 с.

200. Репьев А. П. Язык рекламы [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.repiev.ru/articles/>
201. Реунова О. И. Эллипсис как лингвистическое явление. – Пятигорск : Изд-во Пятигорск. гос. лингв. ун-та, 2000. – 229 с.
202. Ринберг В. Л. Конструкции связного текста в современном русском языке. – Львов : Вища школа, 1987. – 166 с.
203. Різун В. В. Теорія масової комунікації : підруч. для студ. галузі 0303 „Журналістика та інформація”. – Київ : Видавничий центр „Просвіта”, 2008. – 260 с.
204. Рогозина И. В. Функции и структура медиа-картины мира // Методология современной психолингвистики. – Москва : Книга, 2003. – С. 121–137.
205. Розенталь Д. Э. Практическая стилистика русского языка : учебник для вузов. Изд. 4-е. испр. – Москва : Высш. школа, 1977. – 316 с.
206. Розенталь Д. Э., Теленкова М. А. Словарь-справочник лингвистических терминов. – Изд. 2-е. – Москва : Просвещение, 1976. – 544 с.
207. Романов А. А., Черепанова И. Ю. Языковая суггестия в предвыборной коммуникации. – Тверь : ГЕРС, 1998. – 205 с.
208. Романова Е. Г. Перформативные единицы в ритуальных актах суггестивной коммуникации :

автореф. дис. ... докт. филол. наук : спец. 10.02.19 „Теория языка”. – Тверь, 2002. – 36 с.

209. Ронгинский В. М. Синтаксические модели заголовков // Граматичні та стилістичні студії з української та російської мов. – Київ : Наук. думка, 1965. – С. 185–205.

210. Росс Л., Нисбетт Р. Человек и ситуация. Уроки социальной психологии / Пер. с англ. В. В. Румынского; под ред. Е. Н. Емельянова, В. С. Магуна. – Москва : Аспект Пресс, 2000. – 429 с.

211. Рунов В. В. Языковые средства воздействия в радио- и тележурналистике : автореф. дисс. ... доктора филол. наук : спец. 10.02.01 „Русский язык”. – Краснодар, 1998. – 40 с.

212. Русанівський В. М. Структура українського дієслова. – Київ : Наукова думка, 1971. – 315 с.

213. Русская грамматика : В 2 т. – Т. 2. Синтаксис. – Москва : Наука, 1980. – 709 с.

214. Русский язык и советское общество. Морфология и синтаксис современного литературного языка / Под ред. М. В. Панова. – Москва : Наука, 1968. – 367 с.

215. Самсонова Е. В. Национально-культурный компонент экспрессивности в языке австралийской художественной прозы : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.04. – Москва, 2000. – 18 с.

216. Сахарова Н. Ю. О несобственно-прямой речи // Вопросы лексики и стилистики французского языка. – Л.: Наука, 1958. – С. 125–139.
217. Серажим К. Дискурс як соціолінгвальне явище : методологія, архітектоніка, варіативність. Монографія / За ред. В. Різуна. / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – Київ : Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, 2002. – 392 с.
218. Серажим К. С. Дискурс як соціолінгвальний феномен сучасного комунікативного простору (методологічний, прагматико-семантичний і жанрово-лінгвістичний аспекти: на матеріалі політичного різновиду українського масовоінформаційного дискурсу): автореф. дис. ... доктора філол. наук : спец. 10.01.08 „Журналістика”. – Київ, 2003. – 22 с.
219. Сергеева Е. Н. Степени интенсивности качества и их выражение в английском языке : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 „Германские языки”. – Москва, 1967. – 24 с.
220. Сергеева Т. А. Риторические вопросы как эмоциональные высказывания в немецкой диалогической речи : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 „Германские языки”. – Пятигорск, 1993. – 16 с.
221. Симкина Е. О. Вербальная суггестия : психолингвистический аспект // Языковое

сознание : устоявшееся и спорное. – Москва : РАН, 2003. – С. 247–248.

222. Сковородников А. П., Копнина Г. А. Экспрессивность речи // Культура русской речи : Энциклопедический словарь-справочник ; под ред. Л. Ю. Иванова и др. – Москва : Флинта; Наука, 2003 б. – С. 765.

223. Сковородников А. П. Эллипсис как стилистическое явление современного русского литературного языка : пособ. для спецкурса. – Красноярск : Изд-во Красноярск. гос. ун-та, 1978. – 95 с.

224. Славогородская Л. В. О диалогизации научной прозы // Стиль научной речи. – Москва : Наука, 1978. – С. 106–117.

225. Слинько І. І., Гуйванюк Н. В., Кобилянська М. Ф. Синтаксис сучасної української мови : Проблемні питання : Навч. посібник. – Київ : Вища школа, 1994. – 670 с.

226. Словник української мови: в 11 томах. – Том 8, 1977. – С. 85.

227. Слово в действии. Интент-анализ политического дискурса / Под ред. Т. Н. Ушаковой, Н. Д. Павловой. – Санкт-Петербург : Алетейя, 2000. – 316 с.

228. Современный русский язык. В 3 ч. Ч. 3 Синтаксис / [Бабайцева В. В., Инфантова Г. Г., Николина Н. А., Чиркина И. П.]. – Ростов н/Д, 1997. – 603 с.

229. Соколова І. В. Прагматико-комунікативні характеристики категорії повтору в текстах-анонсах : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. – Суми, 2002. – 211 с.
230. Солганик Г. Я. Лексика газети (функціональний аспект). – Москва : Вища школа, 1981. – 112 с.
231. Солганик Г. Я., Дроняева Т. С. Стилистика современного русского языка и культура речи. – Москва : Академия, 2005. – 252 с.
232. Сорокин Ю. А. Политический дискурс : попытка истолкования понятия // Политический дискурс в России. – Москва, 1997. – С. 57–62.
233. Стельмашук А. П. Диалогизация в научном и научно-популярном стилях современного русского литературного языка и место в ней вопросно-ответного комплекса. – Белосток : Изд-во БМА, 1991. – 211 с.
234. Стернин И. А. Проблемы анализа структуры значения слова. – Воронеж : Изд-во Воронежск. ун-та, 1979. – 156 с.
235. Стилистика английского языка [Текст] / [Мороховский А. Н., Воробьева О. П., Лихошерст Н. И., Тимошенко З. В.]. – Київ : Вища шк., 1991. – 272 с.
236. Тараненко О. О. Повтор // Українська мова: Енциклопедія / редкол. : В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, М. П. Зяблюк та ін. – 2-ге вид.,

випр. і доп. – Київ : Вид-во „Укр. енцикл.” ім. М. П. Бажана, 2004. – С. 496.

237. Телия В. Н. Механизмы экспрессивной окраски языковых единиц // Человеческий фактор в языке : Языковые механизмы экспрессивности. – Москва : Высшая школа, 1991. – С. 36–67.

238. Телия В. Н. Типы языковых значений. – Москва : Наука, 1981. – 269 с.

239. Тернер Дж. Социальное влияние. – Санкт-Петербург : Питер, 2003. – 256 с.

240. Тертычный А. А. Жанры периодической печати: учебное пособие для студентов вузов. – Москва : Аспект Пресс, 2006. – 320 с.

241. Тимінська Х. В. Функціональна семантика німецьких експресивів // Наукові записки. Серія „Філологічна”. – 2012. – Вип. 23. – С. 180–182.

242. Українська мова : Енциклопедія / Редкол. : В. М. Русанівський (співголова), О. О. Тараненко (співголова), М. П. Зяблюк та інші. – 2-ге вид., випр. і доп. – Київ : „Укр. енцикл.” ім. М. П. Бажана, 2004. – 824 с.

243. Ухванова И. Ф. Смысловые и сущностные параметры политического дискурса в фокусе внимания исследователя // Язык и социум : материалы II Междунар. конф. – Минск, 1998. – С. 21–25.

244. Ухванова-Шмыгова И. Ф., Маркович А. А., Ухванов В. Н. Дискурс-анализ в контексте современных исследований // Методология

исследования политического дискурса :
Актуальные проблемы содержательного анализа
общественно-политических текстов : сб. науч.
трудов / под общ. ред. И. Ф. Ухвановой-
Шмыговой. – Вып. 3. – Минск :
Белгосуниверситет, 2002. – С. 6–28.

245. Ухванова-Шмыгова И. Ф. Каузальный
анализ политического текста // Методология
исследования политического дискурса :
Актуальные проблемы содержательного анализа
общественно-политических текстов: сб. науч.
трудов / под общ. ред. И. Ф. Ухвановой-
Шмыговой. – Вып. 1. – Минск :
Белгосуниверситет, 1998. – С. 45–52.

246. Федотовских Т. Г. Листовка как жанр
политического дискурса : автореф. дисс. ...
канд. филол. наук : спец. 10.02.01 „Русский язык”.
– Екатеринбург, 2005. – 23 с.

247. Фуко М. Археологія знання; Пер. з фр.
В. Шовкун. – Київ : Основа, 2003. – 326 с.

248. Худяков И. Н. Об эмоционально-оценочной
лексике // НДВШ. Филологические науки. – 1980.
– 145 с.

249. Цоллер В. Н. Экспрессивная лексика:
семантика и прагматика // Филологические науки.
– 1996. – 6. – С. 64.

250. Чабаненко В. А. Стилїстика експресивних
засобів української мови. – Запоріжжя :
Запорізький держ. ун-т, 2002. – 351 с.

251. Чайковский Р. Р. Общая лингвистическая категория экспрессивности и экспрессивность синтаксиса // Уч. записки МГГГЙИЯ им. Мориса Тореза. Вопросы Романо-германской филологии. – Т. 64. – Москва, 1971. – С. 193.
252. Чернейко А. О. Порождение и восприятие межличностных отношений оценок // НДВШ. Филологические науки. – 1996. – № 6. – С. 42–54.
253. Чудинов А. П. Метафорическая мозаика в современной политической коммуникации. – Екатеринбург : Изд-во УГИ, 2003. – 248 с.
254. Чудинов А. П. Политическая лингвистика : Учеб. пособие. 2-е изд., испр. – Москва : Наука, Флинта, 2006. – 254 с.
255. Чудинов А. П. Политическая лингвистика. Общие проблемы, метафора. Учеб. Пособие. – Екатеринбург : Изд-во УрГИ, 2003. – 194 с.
256. Шахматов А. А. Синтаксис русского языка. – 2-е изд. – Л. : Учпедгиз, 1941. – 640 с.
257. Шаховский В. И. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка. – Воронеж : Изд-во ВГУ, 1987. – 190 с.
258. Шведова Н. Ю. Активные процессы в современном русском синтаксисе. – Москва : Наука, 1966. – 156 с.
259. Шведова Н. Ю. Место семантики в описательной грамматике (синтаксис) // Грамматическое описание славянских языков. – Москва : Наука, 1974. – С. 105–121.

260. Шве́ц А. В. Публицистический стиль современного русского литературного языка (О некоторых особенностях современной газетной речи и тенденциях ее развития). – Київ : Изд-во при КГУ изд. объедин. „Вища школа”, 1979. – 127 с.
261. Шевцова Г. О. Еліпсний різновид інфінітивних речень в сучасній українській мові // Українське усне літературне мовлення. – Київ : Наук. думка, 1967. – С. 235–242.
262. Шейгал Е. И. Категоризация мира политики в жанрах политической афористики // Культурные слои во фразеологизмах и дискурсивных практиках. – Москва : Языки славянской культуры, 2004. – С. 271–279.
263. Шейгал Е. И. Семиотика политического дискурса. – Волгоград : Перемена, 2000. – 328 с.
264. Шейгал Е. И. Семиотика политического дискурса : дисс. ... д-ра филол. наук : 10.02.01. – Волгоград, 2000. – 440 с.
265. Шейгал Е. И. Семиотика политического дискурса. – Москва : Гнозис, 2004. – 328 с.
266. Шейнов В. П. Искусство убеждать. – Москва : Приор, 2000. – 304 с.
267. Шеловских Т. И. Речевой акт совета : функционально-прагматический анализ (на материале фр. и русс. яз.) : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.19. – Воронеж, 1995. – 217 с.

268. Шинкарук В. Д. Категорії модусу і диктуму у структурі речення : [монографія]. – Чернівці : Рута, 2002. – 272 с.
269. Ширяев Е. Н. Семантико-синтаксическая структура разговорного диалога // Русский язык в научном освещении. – Москва : РАН, 2001. – С. 132–148.
270. Ширяева О. В. Семантика повтора и разноуровневые средства его выражения в идиостиле Д. Хармса : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.19 „Теория языка”. – Ростов-на-Дону, 2009. – 20 с.
271. Шмелёва Т. В. Модель речевого жанра // Жанры речи. Вып. 1. – Саратов : ГосУНЦ „Колледж”, 1997. – С. 88–89.
272. Шостром Э. Анти-Карнеги, или Человек-манипулятор / пер. с англ. А. Малышевой. – Москва : Дубль-В ; Дельта-92, 1994. – 128 с.
273. Шульгина В. И. Структурно-семантические типы эллиптических конструкций в русской разговорной речи : автореф. дисс. .. канд. филол. наук : спец. 10.02.01 „Русский язык”. – Київ, 1990. – 17 с.
274. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови : Підручник. – Київ : Видавничий центр „Академія”, 2004. – 408 с.
275. Экспрессивные средства английского языка : сборник научных работ. Ленинград, гос.

пед. ин-т ім. А. І. Герцена / ред. проф. І. В. Арнольд. – Л. : ЛГПИ, 1975. – 137 с.

276. Яворська Г. М. Прескриптивна лінгвістика як дискурс : Мова, культура, влада. – Київ : Нац. акад. наук України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні, 2000. – 288 с.

277. Якобсон Р. О. Лингвистика и поэтика // Структурализм „за” и „против”. – Москва : Прогресс, 1975. – С. 193-230.

278. Ярмоленко С. Я. Дискурс // Українська мова : Енциклопедія / Редкол. : Русанівський В. М. (співголова), Тараненко О. О. (співголова), М. П. Зяблюк та інші. – 2-ге вид., випр. і доп. – Київ : „Укр. енцикл.” ім. М. П. Бажана, 2004. – С. 142–143.

279. Boyd-Barret O. The International News Agencies. – London : Constable, 1980. – 237 p.

280. Bühler K. Sprachtheorie. Die Darstellungsfunktion der Sprache. – Stuttgart : UTB, 1999. – 434 s.

281. Erfurt J. Der politische Diskurs. Funktionen, Strukturen und Analyse politischer Kommunikation in Frankreich. Dissertation B, masch.-schr.. – Leipzig, 1986. – 207 s.

282. Erfurt J. Variationsbegriff, Variationsprozesse und Analyse politischer Texte // Linguistische Arbeitsberichte. – Leipzig, 1985. – S. 59–65.

283. Graber D. Political Language // Handbook of Political Communication. Beverly Hills, London, Sage Publications, 1981. – P. 195–224
284. Lakoff George, Johnson Mark. Metaphors We Live By. – Chicago: University of Chicago Press, 2003. – 256 p.
285. Palmer H. Grammar of Spoken English / Rev. by R. Kigdon. – Cambridge University Press, 1969. – 245 p.
286. Rathmayr R., Wodak R., Kirsch F. P. Neue Elemente im russischen politischen Diskurs seit Gorbatschow // Totalitare Sprache – langue de bois – language of dictatorship. – Wien : Passagen, 1995. – S. 195–214.
287. Safier W. Safier's New Political Dictionary. The Definitive Guide to the New Language of Politics. – New York, 1993. – 415 p.
288. Sornig K. Some remarks on linguistic strategies of persuasion // Language, Power and Ideology. – Amsterdam. – Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 1989. – P. 95–113.
289. Strawson P. F. Intention and Convention in Speech Acts // The Philosophical Review. – Vol. 73. – No. 4. (Oct., 1964). – Pp. 439–460. – Режим доступа: <http://links.jstor.org/sici?sici=0031-8108%28196410%2973%3A4%3C439%3AIIACISA%3E2.0.CO%3B2-H>

290. Toolan M. Language in Literature : An Introduction to Stylistics. – London : Arnold, 1998. – 250 p.
291. Tunstall J. Journalists at Work. – London : Constable, 1971. – 224 p.
292. Vendryes J. Le langage. Introduction linguistique a l'histoire. – Paris : Renaissance du livre. – 486 p. – Режим доступа: <https://archive.org/details/lelangageintrodu00venduoft>
293. Wittgenstein L. Tractatus logico-philosophicus, Logisch-philosophische Abhandlung. – Suhrkamp, Frankfurt am Main. – 2003. – Режим доступа: <http://www.gutenberg.org/ebooks/5740>.
294. Zheltukhina M. Formation of the languages picture of the world by means of influence on languages consciousness // Oriental Languages and Cultures / Ed. by I. Gazieva. – Cambridge : Cambridge Scholars Publishing, 2008. – P. 22–23.
295. Zheltukhina M. R. Realization of the Functions of the Comic in Political Discourse // Alpes Europa. Sociolinguistica Europea. 1/2002. Nuove ricerche siciolinguistiche in Europa. Atti del convegno (Vich, 26–28 ottobre 2000). – Vich: Regione Autonoma Trentino-Alto Adige, Institut Cultural Ladin „Majon di Fascegn”, Centre d'Etudes Linguistiques pour l'Europe, 2004. – 323-355 p.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Періодичні видання:

- „Високий замок” (газета), м. Львів
 „Вітчизна” (журнал), м. Київ
 „Волинська газета” (громадсько-політичний тижневик), м. Луцьк
 „Волинь” (громадсько-політична газета), м. Луцьк
 „Голос народу” (газета), м. Вінниця
 „Голос України” (газета), м. Київ
 „День” (щоденна всеукраїнська газета), м. Київ
 „Дзеркало тижня” (аналітичний щотижневик), м. Київ
 „Економічна правда” (газета), режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/>
 „Експрес” (газета), режим доступу: <http://expres.ua/>
 „Європейська правда” (інтернет-проект), режим доступу: <http://www.eurointegration.com.ua/>
 „Закон і бізнес” (газета), режим доступу: <http://zib.com.ua/>
 „Київські відомості” (газета), м. Київ
 „Кореспондент” (газета), м. Київ
 „Курс” (газета), м. Івано-Франківськ
 „Молодь України” (газета), режим доступу: <http://www.molod-ukraine.com/>
 „Молодь України” (журнал), м. Київ
 „Плюс” (газета), режим доступу: <http://ukrgazeta.plus.org.ua/>

„Правда” (газета), режим доступу:
<http://www.pravda.com.ua/>

„Світ молоді” (інформаційно-пізнавальне видання
 для молоді та дітей), режим доступу:
<http://svitmolodi.at.ua/>

„Сьогодні” (газета), режим доступу:
<http://www.segodnya.ua/>

„Телеграф” (газета), м. Кременчук

„Тиждень” (газета), режим доступу:
<http://tyzhden.ua/>

„Точка доступу” (онлайн-видання), режим
 доступу: <http://dostyp.com.ua/>

Українська правда (газета), режим доступу:
<http://www.pravda.com.ua/>

„Українське слово” (всеукраїнський громадсько-
 політичний тижневик), режим доступу:
<http://www.ukrslovo.com.ua/>

„Український тиждень” (газета), режим доступу:
<http://www.ut.net.ua/news/>

„Урядовий кур’єр” (газета), м. Київ

„Euronews” (онлайн-видання), режим доступу:
<http://ua.euronews.com/live>

„Gazeta.ua” (онлайн-видання), режим доступу:
<http://gazeta.ua/>

[Uapress.info](http://uapress.info) (онлайн-видання), режим доступу:
<http://uapress.info/>

„Zaxid.net” (аналітична газета), режим доступу:
<http://www.zaxid.net.ua/>

Телебачення:

Телеканал „1+1”

Телеканал „24”

Телеканал „3S.tv”

Телеканал „4tv”

Телеканал „5 канал”

Телеканал „ICTV”

Телеканал „Інтер”

Телеканал „K1”

Телеканал „Новий канал”

Телеканал „Перший національний”

Телеканал „СТБ”

Телеканал „ТЕТ”

Телеканал „ТРК Україна”

Радіо:

Всеукраїнська радіомережа „Мелодія” (Київ)Інтернет-радіо „Є! Радіо” (режим доступу:
eradio.net.ua/)Національна мережа „Хіт FM” (Київ, Одеса)Перший розважальний радіоканал „Люкс FM”
(Київ)

Радіо „Ваша хвиля” (Полтава)

Радіо „Ера”

Радіо „ЄвропаPlus” (Київ)

Радіо „Київ”

Радіо „Львівська хвиля” (Львів)

Радіо „Наше радіо” (Київ)

Радіо „FM Галичина” (Львівська, Тернопільська, Волинська області)

Радіо „Nostalgie” (Київ)

Сайти:

Голос народу (сайт новин), режим доступу:
<http://www.golos-narodu.com.ua/>

Інфоміст (сайт новин), режим доступу:
<http://infomist.ck.ua/>

Офіційний портал Верховної Ради України, режим доступу: <http://rada.gov.ua/>

Офіційний сайт політичної партії „Сила людей”, режим доступу: <http://sylalyudey.org/>

Офіційний сайт Президента України, режим доступу: <http://www.president.gov.ua/>

Політичний аспект. Ініціативна група „Першого грудня”, режим доступу: <http://1-12.org.ua/>

Сайт Міністерства юстиції України, режим доступу: <https://minjust.gov.ua/ua/news/47712>

УНІАН (сайт новин), режим доступу:
<http://www.unian.net/>

Урядовий портал, режим доступу:
<http://www.kmu.gov.ua/>

Для нотаток

[illegible]

[illegible]

Наукове видання

Вінтонів М. О., Вінтонів Т. М., Мала Ю. В.

Синтаксичні засоби експресивізації в українському політичному дискурсі

Монографія

Відповідальний редактор: М. О. Вінтонів

Рецензенти: О. А. Стишов, Л. В. Шитик

Підписано до друку 15.11.2018.

Формат 60х84/16. Папір офсетний.

Друк цифровий.

Друк. арк. 21. Умов. друк. арк. 19,53. Обл.-видавн. арк. 10,58.

Наклад 30 прим. Зам. № 8007/1.

Віддруковано з оригіналів замовника.

ФОП Корзун Д.Ю.

Видавець ТОВ «ТВОРИ».

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до
Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції серія ДК № 6188 від 18.05.2018 р.

21027, а/с 8825, м. Вінниця, вул. Келецька, 51а.

Тел.: (0432) 603-000,

(096) 97-30-934, (093) 89-13-852.

e-mail: tvoru@tvoru.com.ua

<http://www.tvoru.com.ua>